GUILLIELMI GOTTIFREDI
LEIBNITII
OPUSCULUM
ADSCITITIO TITULO
SYSTEMA THEOLOGICUM
INSCRIPTUM.

APPROBATIONES

Jussu Reverendissimi Patris Magistri Sacri Palatii Apostolici *Systema Theologicum G. G. Leibnitzii* attente perlegi, simulque plura comperi ad Catholicae Doctrinae vindicias et commendationem graviter sapienterque ab Auctore hoc in opere afferri, et luculentum veritati testimonium exhiberi contra Protestantium calumnias et errores quibus eam impetere quavis aetate non desiere. In Catholico tamen dogmate exponendo, id quod in viro heterodoxo vix non contingere poterat, haud pauca a germana Catholicae doctrinae sententia absona, minusve accurate dicta huc illucque eidem exciderunt. Quocirca, dum sua laude quae rite et ad fidei nostrae normam exacta comperiuntur, honestantur, haud profecto probanda censentur quae ab eadem videntur quavis ratione discedere. Itaque, quominus opus hoc intra hos fines commendatum in lucem edi queat nihil obstare censeo.

Ex Collegio Romano III Idus Septembres 1844.

JOANNES PERRONE,
S. J. in eodem Collegio Theologiae Professor.

Die 4 Septembris 1844.

IMPRIMATUR.

FR. DOMINICUS BUTTAONI,
Sacri Palatii Apostolici Magister.

In Archidioecesi Parisiensi

IMPRIMATUR.

F. DUPANLOUP, *Vic.-Gen.*

Parisiis die 28 Octobris 1844

GUILLIELMI GOTTIFREDI

LEIBNITII

OPUSCULUM

ADSCITITIO TITULO

SYSTEMA THEOLOGICUM

INSCRIPTUM;

Edente, nunc primum ex ipsissimo Auctoris Autographo,

D. PETRO PAULO LACROIX,

CANONICO LUGDUNENSI, BISUNTINO ET SENONENSI
VICARIO GENERALI RHEMENSI, VERSALIENSI, FLOROPOLITANO, SENONENSI;
APUD S. SEDEM KLERICO CONSISTORIALI PRO GALLIIS,
TRIUMVIRO PIIS FRANCORUM INSTITUTIS IN URBE REGUNDIS,
LEGIONIS HONORATORUM EQUITE ETC. ETC.

LUTETIÆ PARISIORUM.

EXCUDEBANT AD. LE CLERE ET SOC. TYPOGRAPHI SS. D. D. N. PAPÆ,
NECNON ILL. ET REV. D. D. ARCHIEPISCOPI,
in vico vulgo dicto, *rue Cassette*, 29.

M DCCC XLV.

EMINENTISSIMO PRINCIPI

MAURITIO DE BONALD

S. R. E. CARDINALI PRESBYTERO

TITULO TRINITATIS AUGUSTAE IN MONTE PINCIO

LUGDUNENSIUM ET VIENNENSIUM ARCHIEPISCOPO

EMINENTISSIME PRINCEPS,

Insigne LEIBNITII *opus, quod vulgo* SYSTEMA THEOLOGICUM *audit, nunc primum ex ipsissimo Auctoris Autographo in lucem publicam proferenti mihi, cur illud Tibi inscriberem, Tuoque Nomine condecorarem, praeter antiquam erga Te meam observantiam, ac veterem et Tecum et cum Inclytae Memoriae* D. DE BONALD *Eminentiae tuae Patre consuetudinem, multa sane suaserunt, quae et heic adtexere longius,*

et tacere, Tuae parcendo Modestiae, consultius existimo; cum ea maxime satis publica sint, ac per ora bonorum omnium undequaque circumferantur.

Quare volens lubens, eoque animo quo Tibi sistitur, accipe, Vir Eminentissime, praeclarum hoc ex Leibnitiano penu fidei Catholicae testimonium; precibusque age Tuis ut, quod in spe mihi ac votis est, longe lateque diffusum inter multos ad suave Unitatis Imperium propagandum, dante Deo, conferat non minime. Vale, et ad Rei Christianae incrementum, ac Primae Sedis Galliarum decus et praesidium quo fulges, Te multa quinquennia, DEUS OPTIMUS MAXIMUS tueatur ac sospitet.

Dabam Romae, ex Aedibus S. Ludovici Francorum, Kalendis Maiis, anno a Deo Homine M. DCCC. XLIV.

EMINENTIAE TUAE REVERENDISSIMAE

Observantissimus addictissimusque ex animo

PETRUS LACROIX,

S. Ecclesiae Lugdunen. Canonicus Ornamentarius, etc.

LECTORI OPTIMO EDITOR.

Guillielmi Gottifredi Leibnitii Opusculum 'Ανεπίγραφον, vulgato titulo *Systema theologicum*, quod nunc primum ad germanam ipsius Autographi ac plenissimam fidem offero tibi, Lector optime, jam quidem anno M DCCC XIX, Parisiis, juris publici factum fuerat, sed ex Apographo ita sexcentis locis vitiato, perturbato, hiulco, ut saepe saepius legenti nihil sensus succurreret, atque, si non plane admodum omninoque deficeret, valde tamen foret imminuta inde fides atque etiam utilitas ex tam insignis libri lectione exspectanda; unde multorum, praesertim in Germania et Anglia, nostrisque etiam Galliis, doctissimorum virorum expostulationes factae ob tam corruptum summi Auctoris textum, ac de restituendo quamprimum ad integram primigeniamque lectionem prolata frequenter, et privatim et publice, desideria.

Quod in hac parte Sapientis Europae vota diutius jam flagitabant, mihi nuper efficere posse inexspectato concessum est; postquam scilicet anno 1839, Romae vita functo Eminentissimo *Josepho Cardinali Fesch*, Lugdunensium Archiepiscopo, ipsius Testamenti Executores, operam dante Excellentissimo Comite Septimio de la Tour-Maubourg Francorum Regis apud sanctam Sedem Oratore, legata ad pias causas a praefato

S. R. E. Cardinali tum patriae suae Adiacensium Civitati, tum Archidioecesi Lugdunensi, in S. Ludovici Francorum de Urbe Regias Aedes inferri fecissent, sub nostra, Triumvirorum Piis Galliae Institutis in Ditione Pontificia regundis, custodia ac tutela servanda, opportunoque tempore Legatariis consignanda.

Cum enim illa inter Legata, quae nostris manibus triennio et amplius deposita remanserunt, exstaret Bibliotheca hujus Eminentissimi multis referta optimae notae Manuscriptis, inprimisque *Leibnitii Systemate Theologico autographo,* concedente olim *Hieronymo Napoleone Westphalorum Rege*, e Bibliothecà Regio-Hanoverana in Feschianam avunculi sui translato, illud mihi religioni duxi sedulo et ad unguem cum Editione parisiensi praefata conferre. Qua quidem in collatione diligentissime instituta, quatuorque vicibus, ad minus, repetita, postquam plurima deprehendissem loca mutila, perturbata, saepiusque mirum in modum vitiata, illa demum ad pristinam Leibnitiani Autographi sinceritatem restituenda, mendisque omne genus quae irrepserant purganda, in hac tibi praesenti Editione. curavi.

Adjectis etiam, ubi opus fuerit, ad calcem paginarum Notis, illa tuis subjicienda oculis volui, Lector Optime, quae *Leibnitius* hoc suum scribens elaboratissimum opus, saepe saepius Stylum vertendo mutaverit collimaveritque; et si id exemplo forte novo fecerim, hujus tamen nihil me pœnitet, cum te illum esse certo existimaverim cui in Viro summo etiam quisquiliae placeant, et in repudiatis quoque a tanto ingenio aliquid proficiendum esse haud dubie sentias.

Ad pleniorem, item, Autographi notitiam ac (ut verbo

Leibnitiano utar) *hypotypôsin*, indicandum tibi duxi initium ac finem omnium et singularum, ex ordine, M. S. paginarum.

Nonnullas, praeterea, Notulas adposui chronologicas et biographicas Pontificum et Doctorum, praesertim eorum quorum nomina minus obvia notaque citantur in *Systemate Theologico*; hanc insuper Editionem ornatam habes Ectypo Calchographico quod tibi (videsis paginam 60) specimen accuratissimum exhibet ac simillimam indolem Characterum quibus exaratur Autographus noster; qui cum plane iidem sint ac ea quæ propria Leibnitii manu scripta indubitate passim servantur et sunt notissima, fides inde integerrima nostro debetur Manuscripto, omni vel levissimo de ejus authenticitate dubio excusso, atque sublato.

Ad istam tamen magis magisque in animo tuo firmandam, superest ut tibi paucis expediam, Optime Lector, quae ad ejusdem Autographi descriptionem atque historiam pertinere posse videntur.

Quod ad ipsum describendum spectat; foliis novem et viginti chartae cujusdam constat, altae *millimetris* 360, latae vero 205 *millimetris*, quae utraque facie, antica et postica medio margine albo relicto scripta, paginas numero 57 efficiunt minuto ac confertissimo charactere conspersas, hisque frequentissimis consitas vepribus quas gallice diceres *surcharges, renvois, ratures*, quaeque legentem sæpissime impediunt; unde nihil mirabere in priore Editione, ex Apographo ut videtur festinentius transcripto, tot menda excidisse atque errores.

Leibnitiano Autographo quod incipit absolute, ac Ἀνεπίγραφον est, folium adsuitur chartae multo recentioris,

in quo, aliena manu et, ut videtur, alicujus a Bibliotheca Regio-Hanoverana, scriptum legere est hunc titulum adscititium :

G. G. LEIBNITII

SYSTEMA THEOLOGICUM

IPSIUS AUCTORIS MANU SCRIPTUM CONSTANS XV PLAGULIS SEU PHILURIS.

Et in capite marginis primae M. S. paginae, eadem ac supra manu, sed calamo cinnabro tincto legitur :

Κτῆμα Bibliothecae
Regio-Hanoveranae

Quod si nunc inquiris de tempore quo Leibnitius, vir, ut ex scriptis suis omnigenis apparet, mente semper et suae etiam philosophiae indole, in Catholicas disciplinas propensissimus, hoc opus, sive hanc *privatam fidei suæ Expositionem* exaraverit, (qui titulus vulgato forte concinnior esset) omnes consentire videntur scriptum ab eo fuisse circa annum Christi M. DC. XC, aetatis suae 44, quo scilicet tempore, non inconsulto certe Leibnitio, consilium apud Principes Brunswickianos de procuranda inter Germanos Unitatis Catholicae instauratione foveretur, ut ex Monumentis illorum temporum colligitur, præsertimque ex Epistolio Illustrissimi Meldensis Episcopi Benigni Bossuet cum R. Molano Abbate Lokkumensi, aliisque Lutheranensium partium Doctoribus egregiis, ipsoque deinceps Leibnitio ; cum mutatis mox rebus, et Brunswickianis Principibus in spem adipiscendae Anglicanae Coronae adductis, alia longe apud ipsos consilia propositaque praevaluerunt.

Hacc dc probabili aetate nostri Leibnitiani Autographi videntur statuenda. Nunc de varia ejusdem usque in præsentiarum sorte, aliqua tibi sunt ex eertissimis attingenda fontibus.

Defuneto scilieet anno M. DCC. XVI aetatis suæ 70, Leibnitio, e schedis ipsius *Systema theologicum autographum* transiit in Bibliotheeam Regio-Hanoveranam paueissimis postca ostensum, diligenterque Catholicorum ex oeulis sublatum, integro fere saeeulo; eum anno christiano M. DCCC. X, ab Eminentissimo Cardinali *Josepho Fesch* Lugdunensium Archiepiseopo Parisios accersitum, eoneedente *Hieronymo-Napoleone* Westphaliac Regc, traditur transcribendum Reverendissimo Domino *Emery* Supremo Venerabilis Sulpitianae Soeietatis Moderatori, quo eurante, sed non plenius ob hujusce paulo post interitum Viri de Rc Catholiea in Galliis benemerentissimi, exiit Apographum unde Editio Parisiensis anni 1819 superius memorata.

E Parisiis, anno 1814, Romam eum Eminentissimo Cardinali *Fesch*, apud quem remanserat, translatum est Leibnitianum Autographum, atque in ipsius Bibliotheca servatum, ad annum usque 1839, quo dietus obiit Cardinalis; indeque mox in Acdes S. Ludoviei Franeorum de Urbe, depositi loco, et sub nostra, ut supra dietum est, Triumvirorum Rei Saerae Franeorum in Ditione Pontifieia regundae, eustodia immissum, ad diem usque 23 Junii 1843, quo die manibus consignatum est proeuratoris *D. Josephi Bonaparte, comitis de Survilliers,* Emi. *Fesch*, Nepotis, atque ex Supremis tabulis ipsius haeredis, quo quidem donante, *D. Augustus Kestner* Regio-Hanovcranus apud Sanetam Sedem Minister-Residens, dietum Autographum post annos tres

et triginta in pristinum locum, et antiquas Bibliothecae Hanoveranae latebras, nuperrime, idest mense Octobri 1843, remittendum impigrè curavit.

Quæ cum ita sint, Optime Lector, hujusce mei qualiscumque laboris opportunitatem atque utilitatem bonus aestimes velim, ipsoque mecum utaris feliciter; ac nihil offensus ob quædam minus recte, vel caute forsan, e calamo scriptoris acatholici, in hoc opere suo, profecta; cum ad orthodoxam fidem adstruendam multo sane plura in eodem niteant, ac longe splendidiora.

Romae dabam, ex Aedibus Regiis sancti Ludovici Francorum, Kalendis Maiis, anno a Deo Homine M. DCCC. XLIV.

Petrus LACROIX.
Sacri Collegii Klericus Gallus,
Triumvir Piis Francorum Institutis in Urbe regundis, etc.

Ectypon Autographi Leibnitiani

posito ipsius nullam aliam
admitti venerationem imaginum quam
ille erit veneratio prototypi coram imagine
non magis in ea erit idololatria quam
venerationis quae Deo
et Christo exhibetur Sanctissimo ejus nomine
enunciato.
Nam et nomina sunt notae, et quidem imaginibus
longe inferiores, rem enim multo minus repraesentant.
Itaque cum dicitur imaginem honorari non aliter
intelligi debet quam cum nomine Jesu genua flecti,
nomen domini benedici nomini ejus gloriam dari
coram imagine externa adorare non magis reprehendendum
est quam adorare coram imagine interna quae in
phantasia nostra depicta est, nullus enim alius usus
est externae imaginis quam ut interna expressior fiat

G. G. LEIBNITII

OPUSCULUM ΑΝΕΠΙΓΡΑΦΟΝ

ADSCITITIO TITULO

SYSTEMA THEOLOGICUM

INSCRIPTUM.

Cum diù multùmque invocato divino auxilio, sepositisque, quantum fortè homini possibile est, partium studiis, perinde ac si ex novo orbe neophytus nulli adhuc addictus venirem, controversias de religione versaverim; hæc tandem mecum ipse statui, atque expensis omnibus sequenda putavi, quæ et Scriptura sacra, et pia antiquitas, et ipsa recta ratio, et rerum gestarum fides homini affectuum vacuo, commendare videntur.

Primum ita sentio esse Substantiam perfectissimam, eamque unicam, æternam, ubique præsentem, omnisciam et omnipotentem, quam Deum vocamus, à qua omnia alia pulcherrimâ ratione creata sunt, et perpetua quadam (1) productione

(1) Hic, in Autographo : *emanatione, etc.* Sed mox ab ipso auctore calami ductu obliteratum. (*Nota Editoris.*)

conservantur. Itaque minimè ferri debet eorum doctrina qui Deum corporeum, finitum, loco circumscriptum, futurorum contingentium absolutorum vel conditionatorum ignarum sibi fingunt. Et proinde Antitrinitarios quosdam et his vicinos valde improbo, qui ne hoc quidem caput fidei intactum reliquere, et de Deo sentiunt indigniùs.

Hæc porro intelligentia suprema alias mentes condidit à quibus glorificaretur, quas justissima ratione gubernat, ita ut qui totam divinæ œconomiæ rationem intelligeret, perfectissimæ reipublicæ (1) exemplar esset deprehensurus, in quo nihil desiderare sapiens aut voto supplere possit (2). Itaque fugiendi sunt qui Deum concipiunt tanquam vim quamdam summam à qua cuncta quidem emanent, sed indiscriminatim, quadam existendi necessitate, sine delectu pulchri aut boni, tanquam hæ notiones vel arbitrariæ essent, vel non in natura, sed humana tantum imaginatione consisterent. Deus enim non tantùm est maximus auctor rerum, sed et optimus princeps mentium, et legislator quidem, sed qui nihil aliud à subditis suis exigit quàm animos sincerè affectos ac recta intentione præditos, et de hac ipsa beneficentia et justissima gubernatione et pulchritu-

(1) Hic in Autographo : *absolutum*. Sed mox expunctum ab auctore. (*N. Ed.*)

(2) In MS. Leibnitiano prius : *in quo nihil ne voto quidem sapientis sit relictum*. Quibus mox expunctis, substituta quae in textu legere est. (*N. Ed.*)

dine ac bonitate Domini omnium amabilissimi persuasos, et proinde non timentes tantùm potentiam Summi omniaque perspicientis Monarchæ, sed et benevolentiæ ejus confidentes, ac denique quod cuncta complectitur, amore Dei super omnia accensos.

Qui enim hæc sentiunt, penitusque animo infigunt, et vita exprimunt, hi nunquam obmurmurant divinæ voluntati, scientes omnia Deum amantibus in bonum cedere debere, et quemadmodum præteritis contenti sunt, ita circa futura agere ipsi conantur, quicquid præsumtæ (1) Dei voluntati congruere judicant. Ea autem, præmiis pœnisque propositis, postulat ut quisque spartam suam ornet, ad instar primi hominis, hortum in quo collocatus est, colat, et ad imitationem divinæ bonitatis beneficentiam suam in res vicinas, maxime autem in obvium quemque hominem tanquam proximum suum, proportione justitiæ servata, diffundat : quoniam inter creaturas quibuscum nobis agendum est, nulla homine præstantior est, et quam perfici Deo sit gratius.

Si mentes igitur universæ hoc semper cogitarent actionibusque exequerentur, beatæ sine controversia viverent; quod cum neque fieri semper neque factum esse constet, quæritur unde pecca-

(1) Sic Autographus absque *p* inter *m* et *t*, eaque est constanter in toto MS. usurpata à Leibnitio orthographia. (*N. Ed.*)

tum, et per peccatum miseria in mundum intraverit; nam Deus auctor omnis boni, utique causa peccati esse non potest. Considerandum est igitur in omnibus creaturis utcumque eminentibus, esse quamdam limitationem seu imperfectionem congenitam atque originalem ante omne peccatum (1), quæ facit ut sint labiles, atque ita intelligendum est quod Jobus significasse videtur, ne sanctissimos quidem Angelos labis, hoc est, imperfectionis expertes esse; hoc enim justitiæ originali in imagine Dei non pugnat. In quantum enim creatura rationalis perfectione ornata est, hoc habet à divina imagine; in quantùm vero limitata est, et quibusdam perfectionibus caret, eatenus de privatione seu nihilo partem capit. Et hùc redit S. Augustini sententia quod causa mali non sit à Deo, sed à nihilo, hoc est, non à positivo sed à privativo, hoc est, ab illa quam diximus limitatione creaturarum.

Quanquam autem possibile fuerit Deo eas solùm mentes creare, quæ etsi labi possent, tamen non essent lapsuræ, attamen placuit imperscrutabili sapientiæ ejus hunc quem experimur producere ordinem rerum, in quo quædam mentes possibiles, certam quamdam seriem actionum liberarum et divinorum auxiliorum, itemque fidei, charitatis, beatitudinis æternæ, aut horum gratia-

(1) Hic finem accipit prima Autographi Leibnitiani pagina; incipitque secunda vocabulo : *quæ*, *etc.* (*N. Ed.*)

rum (1) in notione sua possibili, seu existente de ipsis in Deo idea involventes, ex innumeris aliis æquè possibilibus selectæ ad existentiam admitterentur, seu crearentur; ut Adamus futurus exul, Petrus Apostolorum princeps, abnegator, confessor et martyr, Judas proditor, etc. Idque haud dubiè quia Deus malum quod in nonnullis intercurrere prævidebat permittebatque, vertere noverat in bonum multo majus quàm quod futurum erat sine hoc malo, ita ut series ista denique in summa perfectior futura esset aliis omnibus. Ita, lapsus Adami per Incarnationem Verbi, proditio Judæ per Redemtionem generis humani, immenso perfectionis lucro, correcta est.

Cum ergo Angeli quidam per superbiam, ut videtur, et malo angelo deinde seductore, etiam homo primus per concupiscentiam, quorum illud diabolicum, hoc bestiale peccatum est, lapsus esset, peccatum originale genus humanum in primo parente invasit, id est, contracta est pravitas quædam, quæ facit ut homines sint ad bene agendum segnes, ad male agendum promti, obnubilato intellectu, sensibus verò prævalentibus. Etsi autem anima pura à Deo emanet (2) (neque enim tradux animarum intelligi potest), tamen vi

(1) Locus obscurus, sic tamen in Autographo. (*N. Ed.*)

(2) Sic MS., quod tamen excidisse Leibnitio compertum est, cum paulo superius (videsis notulam I) ista caute locutione abstinuerit. Intellige igitur τὸ emanet, non pantheistice, ut sonat, sed orthodoxo sensu creationis. (*N. Ed.*)

unionis cum corpore, ex parentum vitio, pravè constituitur, sive per connexionem cum externis peccatum originale seu dispositio ad peccandum in ea oritur, quamquam nullum momentum intelligi possit quo pura erat à labe, et in corpus infectum intrudenda. Atque ita facti sunt omnes filii iræ, et conclusi sub peccato, et in exitium præcipites ituri, nisi magna Dei gratia subleventur. Non cò tamen extendenda est vis peccati originalis ut parvuli qui nullum actuale peccatum commiserunt damnentur, quemadmodum multi volunt, sub justo enim judice Deo sine culpa sua miser esse nemo potest (1).

Peccata actualia sunt duorum generum, alia venialia quæ temporali castigatione expiari debent, alia verò mortalia quæ æternum exitium merentur. Eaque divisio quemadmodum vetus est, ita divinæ justitiæ prorsus consentanea videtur, neque

(1) Hic, in Autographo, etsi a Leibnitio mox transverso calamo expuncta, legi adhuc facile possunt ea quae sequuntur :

« *Quin etiam videtur viris piis et doctis* Deum *nemini eorum,* » *qui sincerè veritatem quærunt necessarium saluti lumen in-* » *tellectus denegare, etiamsi in iis locis semper vixissent ad* » *quæ nulla tunc prædicatio aut fama Christi penetrasset. Il-* » *lud quoque durum est et stoïcorum sententiis affine velle ut* » *omnia, etiam levissima peccata summum suppliciorum, hoc est,* » *æternam damnationem mereantur, sublato venialium et mor-* » *talium discrimine.*

» *Omnes porro homines in peccato nati, quamdiù per gratiam* » *sancti Spiritus renati non sunt, ubi ratione uti possunt, peccata*

illos laudare possum qui Stoïcorum (1) ad instar, peccata omnia pene æqualia, sive summo supplicio æternæ damnationis digna faciunt; præ cæteris autem ea videntur mortalia, quæ malo animo et contra conscientiam expressam et virtutum principia menti insita, admittuntur. Qui enim ex hac vita discedunt male affecti erga Deum, hi cum nullis amplius externis sensibus revocentur, videntur prosequi cœptum iter, eumque in quo deprehensi sunt animi statum servare, atque eo ipso à Deo separari, unde consequentia quadam, in summam animi infelicitatem incidunt, ac proinde, ut ita dicam, damnant semetipsos.

Omnes autem homines in peccato nati et nondum per Spiritus sancti gratiam renati, aut certe nulla singulari Dei gratia retenti, ubi ad rationis usum pervenere, peccata mortalia committere solent; omnes enim à conscientia pravi rectique admonentur, et tamen subinde ab affectibus superantur; et proinde genus humanum periret, nisi Deus de redemtione ejus sive expiatione, dignum misericordia sua, dignum inenarrabili sapientia consilium ab æterno cepisset, quod suo tempore est executus.

» *actualia sine dubio committunt, non tamen ideò putandum*
» *est omnes eorum actiones peccata esse, et iram promereri.* »

Quem locum paulo quidem inferius, mutatis tamen nonnullis, lector, reperies. (*N. Ed.*)

(1) Hic desinit Autographi Leibnitiani pagina secunda. (*N. Ed.*)

Illud enim pro certo habendum est DEUM nolle mortem peccatoris, omnesque salvos fieri cupere, non quidem absoluta illa inevitabili voluntate, sed certis legibus ordinata ac circumscripta, ac proinde juvare unumquemque, quantum per sapientiæ et justitiæ suæ rationes licet.

Et quidem quæ hactenus diximus ferè omnia ipso ex rationis lumine manifesta sunt; ut quæ fuerit in restituendis hominibus divini consilii arcana œconomia à solo DEO revelante disci potuit.

Considerandum est itaque DEUM non tantum esse substantiam primam, omnium aliarum auctorem et conservatorem, sed et esse Mentem perfectissimam, eaque ratione induere qualitatem moralem, et in quandam cum cæteris mentibus societatem venire, quibus omnibus tanquam Monarcha summus subditis in perfectissimam quandam Rempublicam collectis, quam Civitatem DEI appellare possumus, præest.

Itaque DEUS non tantum agit generali illa atque occulta voluntate qua latam Universi machinam certis regulis gubernat, et cum quibuslibet mentium actionibus concurrit, sed et voluntatem suam particularem et apertam circa mentium actus, gubernationemque Civitatis suæ tanquam Legislator declarat, ac præmiis pœnisque sancit, eumque in usum revelationes instituit.

Porrò Revelatio notis quibusdam insignita esse debet (quas vulgò motiva credibilitatis vocant) ex quibus constet id quod in ea continetur, nobisque

ostenditur Dei esse voluntatem, non illusionem mali genii, neque nostram sinistram interpretationem; si quæ verò talibus notis destituitur revelatio, huic impune non paretur, nisi quod interdum, in dubio cùm mandatum ipsum neque cum ratione neque cum aliâ revelatione pugnat, et probabilibus rationibus adjuvatur, melius est parere quàm sese peccandi periculo exponere. Sed hic cauto opus est ne in superstitionem degeneret timor, et quibusvis anilibus narrationibus adhibeatur fides. Divina enim sapientia dignum est quod nullus legislatorum prudentium negligit, ut scilicet jubentis voluntas sufficienter innotescat. Itaque sortibus, visionibus, somniis non facilè; auguriis, ominibus, aliisque id genus nugis, quas ineptè divinationes (quasi divini cujusdam consilii signa) appellamus, nullo modo fidendum est (1).

Itaque proinde necesse est rectam rationem tanquam interpretem Dei naturalem judicare posse de auctoritate aliorum Dei interpretum, antequam admittantur, ubi verò illi semel personæ suæ legitimæ fidem, ut ita dicam, fecerunt, jam ratio ipsa obsequium fidei subire debet. Quod exemplo gubernatoris intelligi potest qui (2) nomine principis in provincia aut præsidio est, is successorem sibi datum non temere, nec nisi accuratè inspectis

(1) In Autographo prius : *habenda est fides.* Sed statim ductu calami obliteratum. (*N. Ed.*)

(2) Cum hac voce *qui* terminatur Autographi pagina tertia. (*N. Ed.*)

mandati tabulis admittit, ne ea specie hostis irrepat, ubi verò semel voluntatem domini agnoverit, jam seipsum universumque præsidium sine controversia submittet.

Interea, præter humanas fidei rationes seu motiva credibilitatis, requiritur interna quædam Spiritus sancti operatio quæ ut fides divina appelletur efficit, animumque in veritate firmat. Unde fit ut fides adesse possit, etiam cum de persuasionibus illis ab humana ratione petitis non cogitatur, aut fortasse nunquam est cogitatum. Neque enim semper neque omnibus analysis fidei necessaria est, neque omnium conditio fert hujus examinis difficultatem, necesse est tamen, ex ipsa natura veræ fidei, ut cum opus est institui possit analysis ab his qui in timore Dei veritatem attentius scrutantur. Alioquì nihil haberet Christiana religio quo à falsa in speciem adornata discerni posset.

Omnis nota divinæ revelationis (præter doctrinæ ipsius excellentiam) huc redit ut miraculo seu circumstantia quadam eventuve, aut consensu admirabili et inimitabili quem casui ascribere non licet, confirmetur. Id enim peculiare signum est Providentiæ nos admonentis. Quam in rem imprimis facit prophetia; futura enim accuratè ac singulatim prædicere supra vires est non humanas tantùm sed et creatas omnes. Itaque tam prophetæ quam ei quem prædictum apparet, credendum est. Si quis etiam alia miranda et suprà fidem homi-

num posita efficiat, vim humana majorem ei assistere agnoscendum est.

Porro si miracula hujusmodi olim facta iis argumentis probentur, quibus alioqui veritas rerum gestarum legitimè firmari solet, iis perinde ac hodie gestis fidendum est. Quàm multa enim tanquam indubitata in humanis quoque admittimus, idque rectè et prudenter, quæ nec sensibus nostris exploravimus, nec demonstrativis rationibus firmare possumus ! Et quemadmodum præclare ostendit sanctus Augustinus in libro *de Utilitate credendi,* pleræque actiones nostræ fide nituntur, etiam in rebus vitæ communis, neque ideò minus succedunt ac prudenter geruntur. Et omnino tenendum est Providentiam universi gubernatricem non esse admissuram ut mendacium omnia induat insignia atque, ut ita dicam, paludamenta veritatis.

Non patitur præstituta nobis brevitas ut Religionis Christianæ veritatem hoc loco comprobemus ; præstitêre id abunde insignes quidam viri, ut Origenes, Arnobius, Lactantius, Eusebius, Cyrillus, Theodoretus, D. Thomas (*Contra gentes*) ; tum recentiores Steuchus (1), Mor-

(1) Augustinus Steuchus Domo Iguvium (*Gubbio*) in Umbria ; primum lanae pectinator, dein e Canonico regulari congregationis D. Salvatoris, à Paulo III. P. M. ob insignem doctrinam factus Kisami episcopus et Vaticanae Bibliothecae praefectus, atque ad Tridentinum concilium missus. Obiit Venetiis, anno Christiano 1549, aetatis suae 53 ; ejus ossa,

næus (1), Grotius, Huetius, quibus etsi multa adjicere possemus (innumeris enim modis ipsa sese confirmat veritas), minime tamen detrahimus.

Docent autem sacra Christianorum monumenta Deum summum (quem ipsa ratione constat esse unicum numero) nihilominus personis trinum esse, ac proinde tres in unico Deo existere personas Divinitatis, (quod rationem omnem supergreditur) easque optimè ad humanum captum appellari posse Patrem, Filium sive Verbum, et Spiritum Sanctum; Filiumque ex Patre nasci; Spiritum Sanctum procedere ab utroque, ut aiunt Latini, vel ut Græci loquuntur, ex Patre per Filium (idque per modum principii unius).

Hoc autem ita accipiendum est ut omnis Tritheismi suspicio evitetur. Itaque cum dicitur, Pater est Deus, Filius est Deus, Spiritus Sanctus est Deus, et hi tres inter se diversi (2) sunt, (ita ut nec Pater sit Filius aut Spiritus Sanctus, nec Filius sit

aliquot post annos, in patriam delata, in D. Ambrosii sui ordinis aede conduntur; ibique monumentum ejus marmorea protome et epitaphio insignitum vidi egomet, feriis autumnalibus anni 1843.

Extant opera Augustini Steuchi Venetianis typis, apud Dominicum Nicolinum, anno 1591 edita. 3 vol. in-folio. (*N. Ed.*)

(1) Mornaeus, gallice *Duplessis-Mornay*, inter Calvinianos scriptores saeculi XVI in Galliis insignis. Grotius, Huetius Episcopus Abrincensis satis noti. (*N. Ed.*)

(2) Sic Leibnitius, non tamen, ut videtur, satis vigilanti verbo usus. (*N. Ed.*)

Spiritus Sanctus aut Pater, nec Spiritus Sanctus sit Pater aut Filius) hoc ità intelligendum est ut nihilominùs non tres sint dii, sed unicus tantùm, licet trinus personis.

Antitrinitarii quidem urgent id esse contradictorium et pluralem numerum nihil aliud significare quam ut tres diversi quorum quilibet est Deus tres dii dicantur, nec posse plura diversa numero esse unum numero (1).

Sed hi cogitare debent Ecclesiam non velle Patrem, exempli gratia, aut Filium esse trinum in personis, sed unam esse personam Divinitatis; itaque, multiplicatis personis non multiplicatur Deus personis trinus, nec proindè ob tres personas tres dii fiunt. Persona porro, generaliter, est substantia unica numero, et incommunicabilis quæ in Deo essentialiter relationem involvit, et cum correlativis suis unicam numero substantiam absolutam constituit; sunt ergo tres substantiæ singulares relativæ, una absoluta quæ illas complectitur, et cujus ipsa individualis natura singulis communicatur. Cujus simulacrum aliquod in mente nostra seipsam cogitante atque amante intelligimus (2).

Solita est autem antiquitas, et ut mihi videtur sapienter, et ad captum nostrum accommodatè, mysterium hoc illustrare analogia trium potissimarum mentis facultatum, sive agendi requisito-

(1) Hic desinit Autographi pagina quarta. (*N. Ed.*)

(2) Totum huncce παράγραφον in editione Parisiensi perturbatum et mutilum suo loco ac germanae lectioni resti-

rum quæ sunt, Posse, Scire, Velle; ita ut Patri tanquam fonti divinitatis Potentia; Filio tanquam Verbo mentis, sapientia; Spiritui sancto autem voluntas, sive amor ascribatur. Nam ex divinæ essentiæ virtute sive potentia promanant Ideæ rerum, sive veritates quas sapientia complectitur, atque inde postremo pro cujusque perfectione objecta voluntatis fiunt, unde ordo quoque divinarum personarum declaratur.

Cum igitur decretum fuisset in æterno divini consilii arcano, ut persona Divinitatis creaturæ naturam superassumeret, atque Civitatem Dei sive mentium rempublicam peculiari et ad captum accommadata ratione, familiarius manifestiusque ad regis instar gubernaret, Filium Patris unigenitum hoc in se recipere placuit, cùm Verbum divinæ Mentis jam tum creaturarum ideas sive naturas in sese eminenter contineat.

Hominum autem naturam assumsit, tum quia in homine superiores atque inferiores naturæ quasi in confinio quodam conjunguntur, tùm verò quia expiatio generis humani, quæ Deo imprimis curæ fuit, non alia dignius ratione fieri poterat; et placuerat ut Filius homo factus omnia virtutis exempla ederet, priusque summa humilitate ac patientia vinceret, quàm incredibili illa gloria homo coronaretur (1).

tuendum, ad sinceram ipsius Autographi Leibnitiani fidem, curavimus. (*N. Ed.*)

(1) In Autographo prius, sed mox expunctum : *præfulgeret.* (*N. Ed.*)

Discimus ergò ex divina Revelatione Verbum seu Filium Dei unigenitum, præstituto tempore adveniente, assumsisse totam humanam naturam ex anima et corpore constantem, et dum in terris vixit instar hominis egisse, excepto peccato quo caruit, et miraculis quibus se homine majorem ostendit. Appellatus autem est Jesus cognomento Christus, tanquam unctus Domini, sive Rex vel Messias, generis humani Restaurator prophetarum oraculis dudum promissus (1).

Incarnationis mysterium sancti Patres optimè illustrant comparatione unionis animæ et corporis; nam sicut anima et corpus unus est homo, ita Deus et homo unus est Christus. Hoc tamen interest quod anima de corporis imperfectionibus aliquid trahit, divina autem natura imperfectionem pati non potest. Cæterum congruè admodum personæ naturæque vocabula adhibentur; ut enim unam Divinitatis naturam plures personæ habent, ita vicissim una personarum Divinitatis plures naturas, divinam et humanam complectitur (2).

Nihil autem causæ video cur veteres novique sectarii multi, tantopere ab his sententiis abhor-

(1) Hic Αὐτόγραφος exhibet expuncta quaedam ab ipso mox auctore, quæ legi tamen facile possunt, ut sequitur :

« *Habitabat autem in Christo omnis plenitudo Divinitatis, et* » *quamvis in statu exinanitionis versaretur, tamen omnes per-* » *fectiones in anima sua...* » (*N. Ed.*)

(2) Hic desinit Autographi pagina quarta. (*N. Ed.*)

reant; si quis enim rem rectè expendat, reperiet Ecclesiæ Catholicæ dogmata circa Trinitatem et Incarnationem esse tuta; adversariorum vero periculosa. Ecclesia enim statuit non nisi unicam esse substantiam absolutam adorandam, nempe DEUM summum, omniscium et omnipotentem; neque in Verbo et Spiritu sancto, aut in homine JESU aliud quam unicum illud æternum Ens summa illa latria colit.

Itaque praxis Ecclesiæ, si modo quemadmodum oportet populis inculcetur, irreprehensibilis est. Nec apparet cur indigna DEO putetur vel interna illa individua Trinitas, vel externa naturæ humanæ assumtio quæ perfectiones à Deitate accipit, imperfectiones vero Deitati non reddit.

Ariani vero Filium DEI volunt esse primam creaturam, et nonnulli eorum per Spiritum Sanctum intelligunt Angelos, et creaturam divinis honoribus prosequi non verentur. Photiniani autem ex simplici homine faciunt Filium DEI adoptivum, eumque DEUM factitium (1) summo minorem adorant, quod utique paganum videtur; rectiusque ex eorum hypothesibus, Franciscus Davidis (2) omnem ei adorationem negabat, quem nudum hominem

(1) In Autographo *factititium;* lapsu calami ut patet. (*N. Ed.*)

(2) Franciscus Davidis patria Transylvanus, e Socinianorum grege. Obiit anno 1579. Hujus extant nonnulla in *Bibliotcca Fratrum Polonorum* opera. (*N. Ed.*)

profitebatur; quod tamen quantum abest à Mahumete!

Circa modum unionis naturarum multæ subtiles quæstiones moventur, quas præstiterat non attingi. Inter alia de *communione* (1) *idiomatum*, utrum scilicet et quatenus proprietates unius naturæ alteri attribui possunt, quasi hoc sit necesse. Sufficit concreto rectè tribui quod singulis alioqui naturis; rectè enim dicitur Deum in Christo esse passum, hominem esse omniscium et omnipotentem, at humanitati omnipotentiam, ubiquitatem atque (quod præcipue sequitur) æternitatem, ex vi unionis tribuere, æque alienum est ac Divinitati ascribere nativitatem et passionem, quod vel ἀκυρολογία (2) est, vel contradictio.

Interea, ipsi in se humanitati ex unione cum Verbo, tantum perfectionis, scientiæ et potentiæ tributum esse dicendum est, quantum in hominem, quatenus homo est, cadere potest; quod etiam de statu exinanitionis tutiùs affirmatur, nisi quod tunc, corpore manente passibili, suppressa gloria, non nisi quibusdam radiis velut per nubem emicantibus interdum appareret.

Christus itaque Filius Dei atque hominis ex Vir-

(1) Sic Autographus. Theologi vulgo: *Communicatione*. (*N. Ed.*)

(2) Latine: *inaccuratus loquendi modus*. Sic M. S. Leibnitianum nitidissimis graecis elementis; primus editor Parisiensis legebat ex apographo suo: *anthropomorphosis!* (*N. Ed.*)

gine matre sine viri opera genitus, omnisque peccati expers, Deo patri sese hostiam dignissimam obtulit expiando generi humano, et summa humilitate sua atque passione pro peccatis hominum satisfecit, ac proinde pro omnibus mortuus est, quantum in ipso fuit.

Ea autem Deo placuit Lex Redemtionis humanæ ut beneficium ejus ad eos omnes perveniret qui in Christo per Spiritus sancti gratiam renati, actum fidei et dilectionis filialem exercerent. Cùm enim secundum rigorem justitiæ perpetuò necessaria sit mens pura ac bene erga Deum animata, per Christum ex divinæ gratiæ æquitate factum est, ut vel semel nato sincero erga Deum affectu, adeòque pœnitentia priorum, ac melioris vitæ proposito, omnia retrò peccata delerentur (1).

De conversione hominis et justificatione peccatoris ac meritis bonorum operum, superiore sæculo, natæ sunt importunæ quædam lites quibus incommodæ nonnullorum locutiones, et aliorum excessus in alteram partem occasionem præbuerunt. Arbitror tamen facile illis finem imponi posse, si quis, emissis sophisticationibus, rem ipsam expendere velit.

Ante omnia igitur tenendum est hominis naturam lapsu ita corruptam esse, ut sine auxilio divinæ gratiæ nullum opus bonum, nullumque actum Deo gratum non tantùm non perficere, sed nec inchoare

(1) Hic desinit Autographi Leibnitiani pagina sexta. (*N. Ed.*

possit. Itaque nec preces, nec votum desideriumve corrigendæ vitæ aut veræ fidei quærendæ, et generaliter nullus bonus motus sine præveniente atque excitante gratia à nobis proficisci potest.

Ab altera tamen parte vicissim tenendum est non esse sublatum hominis liberum arbitrium per lapsum, ne in divinis quidem et ad salutem pertinentibus, sed omnes actus voluntarios, licet à gratia excitentur, si boni sunt, aut à natura corrupta oriantur, si mali, tamen spontaneos cum electione, ac proinde liberos esse, quemadmodum nihil libertati actionum nostrarum in communi vita officit, quod per radios lucis oculorum officio transmissos ad agendum aliquid excitamur, et aliquando tam validè, ut non obstante deliberatione nostra, et superstite resistendi impressionibus facultate, tamen prævideri possit actum certò esse secuturum; aliud enim est quid certum, aliud quid necessarium sit. Itaque et peccare contingens est, et bonos motus exercere liberum est. Et quamvis à Deo sit excitatio et auxilium, tamen in homine semper aliqua est cooperatio, alioqui dici non posset ipsum egisse.

Utrùm autem ipsæ vires bonos motus efficiendi in irregenitis sint fractæ, an tantummodo impeditæ, et quibusnam similitudinibus optimè explicari possit gratiæ auxilium, valde inutiliter et frigidè ab illis hîc disputatur, qui undecumque conquirunt quod in Ecclesiæ dogmatibus cum aliqua specie vellicare possint.

Porro omnibus hominibus *gratiam* dat Deus *sufficientem*, hactenus ut posita modo ipsorum voluntate seria, nihil amplius ad salutem eorum desideretur quod non sit in potestate (1). Et proinde multi viri pii persuasi sunt omnem hominem venientem in hunc mundum à luce illa mentium, Filio Dei æterno, ejusque Sancto Spiritu ita illuminari, ut saltem ante mortem, sive per externam prædicationem, sive per internam mentis illustrationem, ad notitiam perveniat, quantam haberi satis et necesse erat, ut salutem obtinere posset, si modo ipse vellet, eo fine scilicet ut saltem, si obstinatè resistit vocanti Deo, inexcusabilis constituatur; id enim divina justitia omnino exigit. Quanam autem ratione id præstet Deus, etiam in illis ad quos nulla suspicio Evangelii Christi per aliquam externi verbi prædicationem pervenit, non temere definiendum est à nobis, sed sapientiæ ejus ac misericordiæ relinquendum est.

At *efficacem* illam aut victricem *gratiam*, quæ ipsam bonam voluntatem efficit, atque inclinationes hominis vincit, et contrariis imperfectæ aut corruptæ naturæ sollicitationibus præponderat, non semper dat omnibus Deus, alioqui omnes salvarentur; quod cur non fiat, hoc est, cur aliquæ personæ præ aliis multis æquè possibi-

(1) In Autographo hic ; *ipsorum*. Sed mox ab ipso auctore obliteratum. (*N. Ed.*)

libus a Deo ad existentiam admittantur, quarum notio, seu prævisio involvat impœnitentiam aliasque actiones liberas saluti contrarias; certosque gratiæ divinæ gradus summo victricis gratiæ inferiores, pertinet ad arcana divinæ gubernationis inaccessa mortalibus, de quibus hoc unum nobis teneri sufficit, optimum esse quod Deo placuit, et non alia melius ratione sibi perfectionem rerum constare, et mala quæ à Deo permittuntur in bonum multo majus verti, quemadmodum jam supra monuimus (1).

Non tamen putandum est divinam salvandi homines voluntatem et meritum Christi, vel saltem efficacem gratiam pertinere ad solos Electos; quibus scilicet summa illa datur gratia finalis beatæ perseverationis. Nam Christus quidem pro omnibus mortuus est, efficax autem gratia, et vera conversio ac regeneratio per spiritum Dei, qua in filiorum numerum recipimur, multis concedi potest qui non sunt perseveraturi; nec video quid viros quosdam doctos ad grandia illa paradoxa defendenda impulerit, à quorum interiore sensu et consequentiis ipsi abhorrebant, ut scilicet Deo leges præfigentes, et divinæ gratiæ œconomiam pro arbitrio cirumscribentes putarent, eum qui perseveraturus non est gratiam et Spiritum Sanctum revera non accipere quicquid agat, aut

(1) Hic Autographi desinit pagina numero septima.
(*N. Ed.*)

utcumque pius ac bene animatus sibi aliisque videatur; contra vero, qui electus et finalem pœnitentiam verè acturus est, eum acceptam à Deo gratiam et Spiritus Sancti inhabitationem non amittere, utcumque inter adulteria et homicidia vitam agat. Quæ quidem dogmata nova et offensionis plena, etiamsi excusari possent, non video tamen quo fundamento nitantur, aut quem usum habeant ad ædificationem. Si quæ enim alicubi locutiones occurrunt quæ sententiæ tam crudæ favere videntur, præstat eas aliarum multo plurium comparatione mollire quàm rigorosa interpretatione exasperare. Et Deo dignius videtur gratiam dare temporalem et revocabilem sed conspicuam, quàm perpetuam et inamissibilem, sed planè obrutam, et cum pessimo animæ habitu summisque sceleribus consistentem.

Homo igitur, præveniente Dei gratia, à mortifero peccati sopore ad agnitionem suæ miseriæ, attentionemque animi et firmum propositum scrutandæ ac sequendæ veritatis salutaris excitatus, et missis aut posthabitis aliis cogitationibus et affectibus, ac mundi carnisque documentis, totus in salutis curam incumbens, ex naturali lumine animadvertit quæ sit lex voluntasque Dei, et memoriâ admonente, gemens tremensque agnoscit quantùm inde deviaverit, quàm gravem pœnam meruerit, quantùmque offenderit Creatorem suum, cui cultum amoremque supremum debebat. Cujus contemplationi insistens, in mediis conscientiæ

terroribus lumen haurit novæ spei; agnoscit enim eumdem justissimum judicem, pro summa bonitate sua, humanæ infirmitatis misereri, necdum benevolentiam erga peccatores deposuisse, qui dum tempus est in misericordia ejus perfugium quærunt. Et cum Evangelium omnibus seriò ad Deum sese convertentibus Christum salutis portum ostendat, ad quem per veram pœnitentiam (quæ ut sufficiat, non solo pœnæ metu aut præmiorum spe sed sincero amore Dei agi debet) accessus datur; sive illa in baptismo adultorum his adsit qui primum in ecclesiam Christi recipiuntur, sive postea ab his qui denuo in peccati gurgite periclitantur, tanquam secunda post naufragium tabula, arripiatur; Deus autem non tantùm veniam peccatorum admissorum, sed et novas vires ad meliorem vitam, ac Spiritum Sanctum et regenerationem ad se conversis et pœnitentibus polliceatur : hinc jam justificatio peccatoris utique consequitur, qua et per Christi satisfactionem fide apprehensam à reatu absolvitur, et infusa divini affectus charitate, habitum justitiæ ac novum hominem induit.

Quæ cum ita sint, atque ab omnibus ferè admittantur, valde inutiles videntur esse controversiæ, quas nonnulli excitarunt de forma justificationis; utrum scilicet in imputatione meriti satisfactionisque Christi, an vero in justitia habituali infusa consistat. Cùm enim utramque requiri omnes fateri cogantur, quid porro litigant, et quid est

λογομαχεῖν (1) si hoc non est? Si justificatio sumatur, uti solet apud jurisconsultos (2), ut justus sit qui reatus expers est, manifestum est essentiam justificationis hoc est innocentiæ nostræ in imputata nobis satisfactione Christi consistere, propter quam credentibus ac pœnitentibus venia conceditur. Sin justificatio sumatur, uti in doctrina morali, ut justus sit qui habitu justitiæ est præditus, quemadmodum in Apocalypsi dicitur : *qui justus est justificetur adhuc ;* id est, justitiæ habitus crescat, manifestum est habitum illum justitiæ à Deo nobis infundi in regeneratione, cùm novum hominem induimus. Unde non male dici potest pœnitentiæ et veniæ concessionem (ut alia Dei beneficia taceam, quibus nos juvat et prævenit etiam ante perfectum regenerationis negotium) esse gratiam gratis datam, novi autem habitus infusionem esse ex congruo divinæ sapientiæ instituto datam pœnitentibus gratiam gratos nos Deo ac placentes efficientem, nostram mentem reapse in melius immutantem, qua totum opus nostræ renovationis absolvitur. Interim tenendum est ad illam quoque justificationis notionem quæ in dimissione reatus consistit, non fidem tantum, sed et pœnitentiam ideoque charitatem requiri (3).

Valde supervacuum quoque est duas divinas

(1) Latine : de meris vocabulis disputationem instituere. (*N. Ed.*)

(2) In Autographo : Ictos ; sigla notissima. (*N. Ed.*)

(3) Hic desinit A. L. pagina VIII. (*N. Ed.*)

virtutes Fidem et Caritatem inter se committere velle, quasi prærogativæ *præcedentiæ* lite excitata, atque anxiè disquirere utrius potiores sint in justificatione partes. Quemadmodum enim certum est fidem sine caritate esse mortuam, ita quoque constat caritatem sine fide (dilectionem sine cognitione) esse nullam. Et proinde Fides est Caritatis requisitum, Caritas Fidei complementum.

Videntur autem nonnulli eorum qui totam justificationis vim in solâ Fide constituunt, et virtutes alias tanquam fructus hominis per fidem justificati indubitatò secuturos considerant, aliam notionem fidei habere quam quæ antea in scholis erat recepta; fidem enim non tantùm in intellectu, sed et in voluntate constituunt, imò fidei naturam eò usquè extendunt, ut fiduciam filialem erga Deum complectatur, in qua mihi Caritas sive dilectio Dei videtur involvi. Et mirum non est si sola Fide justificari homines volunt, qui sub Fide Spem et Caritatem complectuntur; itaque si sic sentiunt, controversiam de vocabulis movent.

Equidem fatendum est, secundum receptas quoque notiones Fidem sive assensum, de voluntate aliqua ratione participare, alioqui enim juberi à Deo non posset, nec ab hominibus licet volentibus præstari. Et videmus sæpe homines aliquid pro vero habere, etiam si rationem sententiæ suæ reddere non possint, imò nullam unquam habuerint, qualem fidem à Deo in mentibus hominum

etiam simplicium et in credendi rationes non inquirentium excitari supra diximus, ita ut revera assensus rationibus destitutus consistat in eo mentis statu quo fit ut qui eum habent, perinde affecti atque ad agendum patiendumque compositi sunt ac illi qui rationum sibi sunt conscii, imò aliquando efficacius. Quod comparatione ostendam : videmus esse homines qui argumentis satis convicti sibi videntur nulla spectra occursura esse in tenebris, iidem tamen non audent soli noctu ambulare, aut si audeant, terrore quodam panico corripiuntur. Contra sunt alii qui de argumentis contra spectrorum metum ne cogitant quidem, iidem tamen firma fide et persuasione muniti totas noctes soli in sylvis atque inter spelæa ferarum versantur. Itaque in illis theoretica quædam opinio, in his assensus practicus magis esse videtur, quem potissimum in fide desiderari constat. Et Christus ipse dixit plures esse fidei gradus quorum potissimi non tam penes nudum intellectum sumendi sunt, alioqui major eorum esset Fides quorum major est doctrina (qualis in muliere Cananæa aut Centurione Capharnaïtico, quibus magnam fidem Christus ipse tribuit, utique non fuit) quam penes affectum animi in sententiam perceptam sequendam propensi, etiamsi ratio non tantùm non favere, sed et reclamare videretur. Interea Fides sive assensus practicus circa articulos Christianæ Religionis, tanquam universalia, omninò à Spe et Caritate ac fiducia

filiali distingui potest, quibus generalia nobis singularia applicamus (1).

Nec verò cum aliquibus putandum est ad justificationem requiri, ut quis se justificatum multò minus ut electum et perseveraturum divina fide credat; nam, cum multi veram fidem habeant qui perseveraturi non sunt, sequeretur eos vi fidei ad justificationem necessariæ falsum credere debuisse. Sed et qui justificationem à justificato credi debere volunt, in tricas incidunt; si enim credere se justificatum requiritur ad justificationem, utiquè credere se justificatum debet qui justificatus nondum est; debet ergo credere falsum. Quod si velint ut quis saltem justificandum se certo credat, has quidem contradictiones evitant, attamen sine ratione, sine scriptura, conditiones justificationis sibi fingunt. Si quis enim Fidem et Caritatem habeat, justificationis gratiam habebit, etiamsi de actu hoc reflexo ne cogitet quidem utrum eam accipiat nec ne. Fiducia verò illa filialis, sive spes qua credimus et confidimus nobis remitti peccata, nos esse in gratiam receptos et Dei filios factos, non pertinet ad fidem illam divinam circa generalia Dei promissa et revelationes quibus falsum subesse non potest, quia illa fiducia, præter divinæ bonitatis contemplationem, versatur circa res humanas et singulares quæ sunt facti; et à consideratione ac memoria eorum quæ in mente

(1) Hic Autographi desinit pagina IX. (*N. Ed.*)

nostra fiunt proficiscitur, nec proinde ultra certitudinem moralem assurgit. Itaque si quæ interveniunt dubitationes ex infirmitate nostra profectæ, non tollunt fiduciam filialem, quemadmodum etiam tentationes dubitationum circa articulos religionis, non tollunt ipsam fidem, etiamsi languida sit. Interim debemus niti ut dubitationes illas excutiamus, animo enim in Dei bonitatem defixo, firmiter statuendum est non passurum illum ut qui veritatem sitiunt, et gratiam quærunt, à mendacio exitialiter decipiantur, aut misericordiam non consequantur.

Charitas autem illa, sive dilectio quæ divina est virtus, in eo consistit ut Deum super omnia amemus, et in eo summum nostrum bonum quæramus; itaque, amabimus ipsum non tantùm propter bona quæ nobis largitur, sed propter se et tanquam ultimum finem. Ea enim in universum natura est veri amoris, quem amicitiæ vocant, ut in perfectione sive felicitate rei amatæ ipsam nostram felicitatem et perfectionem collocemus, ex parte quidem, si illa finitæ perfectionis est (ut cum liberos aut amicos diligimus), ex toto autem, si summæ sit excellentiæ et bonitatis (1).

Spes verò, apud Theologos, est amor quem vocant concupiscentiæ, seu affectus erga Deum qui non ex consideratione præstantiæ et perfec-

(1) Hic terminatur Autographi Leibnitiani pagina numero X. (N. *Ed.*

tionis Dei, sed beneficentiæ ejus erga nos bonisque maximis æternæ imprimis vitæ quam suis spondet, nascitur, quanquam fieri possit ut consideratio beneficiorum Dei bonitatem quoque et perfectionem ejus nobis manifestet, quo facto, Spes in Caritatem assurgit.

Cum autem ratio dictet, et Scriptura confirmet dilectionem veram et sinceram non tantum à Deo præceptam esse, sed etiam esse summum eorum quæ ab homine erga Deum fieri possunt, et sine ipsa fidem esse mortuam, meritò et congruè statutum est per eam quoque justificationem, reconciliationem et renovationem nostram compleri, quanquam ipsa dilectionis gratia nobis antea à Deo divisis nonnisi per Christum mediatorem impetretur et concedatur; et hæc ipsa ejus efficacia, ut peccata deleat, à solo merito Christi per fidem vivam nobis imputato, nascatur; alioqui enim, ut supra diximus, secundum rigorem justitiæ divinæ non semel diligere sufficit ut omnia retrò peccata condonentur, sed semper bene affectum fuisse necesse est. At quia Christus pro nobis satisfecit, faciles sunt conditiones quas Deus exigit ut meriti Christi participes reddamur, neque ulla intelligi fingive potest quæ, salvis divinæ justitiæ ac sapientiæ rationibus, facilior esset quam amor rei omnium amabilissimæ pulcherrimæque, hoc est, ipsius Dei qui, post Christi solutionem, hoc unicum à nobis reddendæ amicitiæ suæ pretium per se minimè valiturum poscit.

Cum autem nullum amplius peccatum, nihil Deo exosum, nulla condemnatio in illis sit in quibus gratia Dei per Christum habitat, non videtur formæ sanorum verborum consentaneum dicere peccatum originis in regeneratione restare, licet debilitatum aut non imputatum; et convenientius est ut dicamus in regeneratione per Christi meritum et Spiritus sancti efficaciam, deleri id quod in malo originali rationem peccati habet, tametsi fomes naturæ corruptæ non funditus tollatur, et venialia quoque errata subinde à justis admittantur, ob humanæ naturæ infirmitatem. Quæritur autem quid sit id quod in peccato originis propriè rationem peccati habet; nam, nec sola privatio justitiæ originalis, nec positiva naturæ nostræ labes quæ nobis semper inhæret, peccati rationem faciunt. Itaque sunt theologi catholici qui sentiunt in peccato originali nihil aliud esse quod peccati formam constituat quàm imputationem criminis ab Adamo admissi, seu nihil aliud quàm ipsum reatum; alii saltem nihil in eo agnoscunt positivi in quo peccati ratio collocari possit, totumque quærunt in defectu originalis justitiæ : his tamen videtur aliquid posse addi, quod comparatione declarant. Constat enim intentionem aliumve actum mentalem esse duplicem, virtualem et actualem; talis est aliquando intentio virtualis in eo qui baptizat, vel aliud sacramentum administrat; intentio enim durare censetur toto tempore actus, modo initio fuerit, licet non semper

mens cogitet quid agat, aut fortasse plane durante actu, aliis cogitationibus sit distracta, et nunquam amplius ad rei agendæ considerationem revertatur; itaque dici potest simile quid contingere his qui peccato originali obnoxii sunt, et in Adamo arcana quadam ratione peccasse omnes, et depravata per Adæ peccatum voluntate, semper ante redonatam gratiam aliquid analogum virtuali intentioni peccandi retinuisse intelligantur, quæ bonis etiam motibus ante regenerationem prævalet aut certe admiscetur; at hæc intentio mala virtualis per veram pœnitentiam una cum reatu sublata intelligenda est, restante tantum fomite carnis contra spiritum rebellis (1).

Minimè autem extenuanda est peccati originalis pravitas, tanquam vires naturales quæ ante lapsum fuere, non multum sint imminutæ et depravatæ, ne liberati divino beneficio detrahamus; neque de reliquiis ejus in nobis hærentibus abjectè sentiendum est, tanquam exiguæ sint et superatu faciles, ne forte insolentiores reddamur.

Vicissim tamen non eò usque exaggeranda est mali vis ut nihil bonum restare, et quidquid ab irregenitis fit per se peccatum esse dicatur, cum sanctus Augustinus agnoscat (Epist. 130.) Polemonis continentiam esse donum Dei; quis autem asserat quod à Deo donatur peccatum esse? nec

(1) Hic finem accipit Autographi pagina XI. (*N. Ed.*)

tam altas radices egisse putandum est originale peccatum, ut etiam divinæ gratiæ et abluenti nos atque sanctificanti sanguini Salvatoris non cedat, tanquam si involuntaria quoque concupiscentia quæ in piis etiam, ex ipsa compositione machinæ præsentis humanæ, residua est, peccatum esset, cùm nullum peccatum involuntarium sit, nec veras rerum notiones prætextu Scripturæ Sacræ male acceptæ pervertere deceat.

Videamus jam qui sint regenerationis fructus, quomodo bona opera inde oriantur, et quæ sit eorum efficacia. Diximus autem ante regenerationem, dilectione Dei opus esse ad pœnitentiam salutarem agendam, unde propter Christi meritum fide apprehensum, venia sequitur peccatorum, et renovatio hominis, seu virtus divinæ Caritatis quæ (cum aliàs habitus non nisi crebris actibus comparentur) benignitate Dei ob unum actum dilectionis infunditur. Habitum autem oportet esse efficacem; ea enim hujus natura est ut semper in actum prorumpere nitatur, quærendo occasiones agendi, et inventis utendo. Itaque securè asseri potest bona opera quatenus in seria voluntate consistunt, ad salutem necessaria esse; nam qui Deum non amat, nec Dei amicus est, nec in statu gratiæ existit, cum nec pœnitentia nec renovatio hominis sine dilectione sibi constet; omnia autem bona opera in ipsa recta intentione sinceroque erga Deum affectu virtualiter, ut aiunt, contineantur, atque hoc illud unum

necessarium sit quod Christus aliis omnibus præferendum admonebat.

Itaque, qui Deum super omnia amat, is quemadmodum jam supra attigi, circa præterita quidem voluntati acquiescit, etiamsi derelictus videatur et cum multis adversitatibus conflictandum sibi videat, certò persuasus Deum esse bonum, fidelem, hominum bonæ voluntatis amantissimum, omniaque ita ordinare ut denique in eorum bonum cedant qui ipsum amant. Circa futura autem idem Dei mandatis obtemperare summo studio nititur, sive expressis, sive ex divinæ gloriæ bonique publici consideratione præsumptis. Et in dubio id agit quod est tutius et probabilius et conducibilius ; quemadmodum ageret vir acer et industrius et studio rei bene gerendæ accensus, quem magnus princeps ad negotia aliqua obeunda destinasset. Nullus enim Deo major meliorque dominus est aut cui uni quicquid in nobis virium est rectiùs impendatur.

Ex divino autem amore constat nasci caritatem fratris, id est hominis cujusque cum quo nobis aliquod negotium ulla ratione esse potest : et frustra falsoque Dei dilectionem jactare, qui fratrem non amat, præclarè Johannes monuit, quem D. Hieronymus narrat, in summa senectute, cum inter discipulorum manus ad Ecclesiam deferretur, nihil aliud dicere solitum, quam filioli diligite invicem; tandem, aliquis tædio eadem audiendi victus, quæsivit cur hoc unum semper inculcaret,

cui reposuit ille dignam Johanne sententiam, quia, inquit, præceptum Domini est, et solum sufficit. Præclaram autem fraternæ dilectionis regulam Christus præscripsit, etiam Ethnicorum applausu celebratam, ut proximum diligamus sicut nosmetipsos, ac proindè faciamus aut non faciamus aliis quæ vellemus aut nollemus ab aliis fieri nobis. Quanquam autem dubium nullum sit caritatem incipere à semetipso, ac de reliquo benevolentiam illam in omnes expromtam ac generalem hoc ipsum efficere ut ille præferatur in quo melius collocatur beneficium ad gloriam Dei et communem fructum, ita ut tamen salus, vita et magnum hominis etiam ignoti bonum nostro aliorumve mediocri incommodo anteponendum est (1).

Bona opera igitur sunt quæ recta intentione ad gloriam Dei et commune bonum suscipiuntur. Itaque sub illis continetur, ut quisque vocationem suam sequatur, id est, ut iis se applicet ad quæ bene gerenda ei à Deo vires occasionesque oblatæ videntur; deinde ut muneri publico aut generi vitæ quod suscepit curate satisfaciat, et spartam quam nactus est ornet; ac de reliquo communia hominum officia omnibus præstet, neminem cui in periculo opem ferre potest, sine summa necessitate deserat, etsi quis auxilium etiam ad commoditates suas augendas postulat, ne huic quidem desit ad

(1) Heic, finis imponitur paginae XII manuscripti Leibnitiani. (*N. Ed.*)

innoxias sibi aliisque utilitates. In universum autem cogitationes eo referet ut quam maximè et quam plurimis potest, prosit, curabitque in omnibus rebus Deus laudetur. Itaque super omnia temporis parcus erit homo verè pius, ne quam vitæ partem inutilem transmittat, et à recreationibus etiam honestis sibi admodum temperabit, nisi aut necessaria animi relaxatio curaque sanitatis aliquid postulet, aut rerum gerendarum occasiones ac decoris servandi ratio, hominem in rerum actu constitutum illuc trahant ubi versari homines solent. Neque enim tanta est austeritas pietatis, ut omnes conviviis, spectaculis, ludis, choreis ac cæteris aularum jocis atque exercitamentis perpetuò excludat. Interdum enim non tempori-perdia sunt, sed instrumenta negotiorum. Sobriè tamen tractari debent. Ostendet enim vir probus hæc parerga esse, nec nisi quadam necessitate à se admitti.

Cum autem variis modis, sive fructu, sive exemplo, pro conditione et ingenio cujusque, divinam gloriam celebrare, et prodesse mortalibus liceat, manifestum est præter eos qui in rerum actu et vita communi versantur, utiliter admodum dari in Ecclesia homines asceticos et contemplativos, qui, semotis vitæ curis domitisque voluptatibus, in contemplationem divini numinis operumque ejus admirationem toti ferantur, vel etiam propriis negotiis soluti, in hoc unum intenti sint atque excubent ut aliorum necessitatibus succurrant, sive docendo ignaros aut errantes, sive egentibus

atque laborantibus opem ferendo. Neque id ex minimis eorum est quæ Ecclesiam illam commendant quæ una Catholicæ nomen et insignia retinuit, in qua sola videmus excellentium virtutum asceticæque vitæ eminentia exempla passim edi atque curari.

Itaque fateor mihi semper religiosos ordines piasque confraternitates, ac societates, aliaque hujusmodi laudabilia instituta mirè probata fuisse. Sunt enim quasi cœlestis quædam militia in terris, si modo, remotis depravationibus et abusibus, secundùm instituta fundatorum regantur, et à summo Pontifice in usum universalis Ecclesiæ temperentur. Quid enim præclarius esse potest quàm lucem veritatis per maria, et ignes et gladios ad remotas gentes ferre, solamque animarum salutem negotiari, interdicere sibi variis illecebris atque ipsa jucunditate colloquii convictusque, ut contemplationi abstrusarum veritatum ac Divinæ meditationi vacetur; dedicare sese educationi juventutis ad spem doctrinæ ac virtutis; miseris, desperatis, perditis, captivis, damnatis, ægrotis, in squalore, in vinculis, in remotis terris auxilium ferre atque adesse, ac ne pestis quidem metu ab effusæ caritatis officio deterreri; quicumque hæc ignorant aut spernunt, hi nihil nisi plebeium et vulgare de virtute sapiunt, et hominum obligationem erga Deum solemnium qualicumque obitione et frigidâ illâ consuetudine vivendi, quæ vulgo sine zelo sine spiritu in animis regnat, ineptè me-

tiuntur. Non autem consilium, ut quidam sibi persuadent, sed præceptum est, ut quisque in quovis vitæ genere ad perfectionem Christianam totis animæ corporisque viribus nitatur, cui neque conjugium, neque liberi, neque magistratus, neque militia obsunt, etsi majora impedimenta objiciant. Consilium autem est eligere vitæ genus ab impedimentis terrenis magis solutum, de quo Dominus Magdalenæ gratulabatur (1).

Sed à descriptione bonorum operum ad effectum eorum veniamus, ubi video passim de merito eorum disputari, et sententiam in Ecclesia à tot sæculis receptam acerbè traduci, tanquam pharisaicæ, fiduciæ et superbiæ plenam. Puto tamen, verbis ritè explicatis, nullam reprehendendi causam superfore (2).

Sciendum igitur est obligationem et jus nobis, respectu Dei, non nisi analogia quadam tribui. Omnia enim Dei sunt, quia creavit, et conservat, et solus sapienter gubernare potest. Itaque ex ipsa

(1) Hic desinit Autographi pagina XIII. (*N. Ed.*)

(2) In Autographo nonnulla heic leguntur quae, licet ab ipso Leibnitio mox atro signo notata, juvabit ad pleniorem M. S. notitiam nunc primum publici juris facere; ut infra : « *Meritum duplex statuunt theologi : unum de congruo, alterum de condigno. Quod comparari, ni fallor, possit cum duplici jure quod nobis in res aliorum competere potest; est enim vel plenum, quod actionem parit, quale nascitur ex contractu, vel imperfectum, quale est egeno in res ejus qui eleemosinam ex caritate debet.* » (*N. Ed.*)

vi summæ perfectionis sive summæ sapientiæ ac potentiæ Deus naturaliter omnium Dominus est, et nos ejus servi sumus, quibus ille peculium quoddam concessit negotiandi causa, quod Christus talentum vocavit. Servo autem cum Domino, respectu peculii, tantum imaginarium jus intercedit, ex ipsius domini benignitate ac condescensu. Quemadmodum alias, si dominus cum servo ludat latrunculis, nemo nescit quod perditur aut acquiritur domini esse, non tamen sapiens Dominus leges ludi turbabit intempestiva dominatus sui ostentatione. His positis ac subintellectis, de quasi-obligatione Dei ac jure nostro vel quasi-jure tutò ac sine reprehensione dicemus.

Porro, quemadmodum verum jus duplex est, plenum scilicet, quod actionem parit, quale est quod ex contractu nascitur, et imperfectum quod obligationem parit, non tamen actionem ut exigi possit, quale est jus egeni ad eleemosinam quam ei dives debet; ita quasi-jus nostrum quod in Deo quasi-obligationem parit etiam est duplex, vel ex congruo scilicet, vel ex condigno; congruit enim justitiæ Dei ut eos à quibus diligitur æterna felicitate remuneretur, non absolutè quidem et ex sola justitiæ consideratione (si promissio sejungatur) minor enim retributio sufficeret, sed accedente sapientia, quatenus decrevit Deus felicitatem quantum maximam licet in sua Civitate diffundere, hoc enim decreto sapientiæ semel posito, justitiæ distributivæ est non aliquos tan-

tùm ex Deum diligentibus, cum quadam acceptione personarum, sed omnes admitti ad beatitudinem æternam.

At majorem sibi obligationem Deus ipse imposuit, unde meritum ex condigno mihi derivari posse videtur, et jus aliquod plenius nobis nascitur secundùm commutativæ justitiæ leges. Deus enim cum Filio suo contractum iniit, et nos per Christum in idem Fœdus admissi sumus; ea autem pacti vis est ut Christo satisfaciente et nobis per fidem ac pœnitentiam Christo concorporatis ac Deo reconciliatis non tantùm iniquitates nostræ deleantur, sed et hæredes vitæ æternæ efficiamur, et nobis præterea legitimè currentibus certantibusque corona justitiæ imponatur, multaque et magna præmia distribuantur, quibus ipsi beati inter se discernentur; nam ne frigidæ quidem aquæ haustus egeno præbitus sine remuneratione abibit, Deo in nobis sua dona ex pacto coronante. Alioqui nos servi inutiles qui tantùm fecimus quæ debebamus, nulla merita prætendere aut præmia flagitare possemus (1).

Quæritur etiam an renati, divina gratia adjuti, legem Dei perfectè atque ita implere possint ut nullum committant peccatum mortale cui sua natura æterna mors debeatur. Verùm, cùm pro certo habendum sit nullum legislatorem sapientem præcipere impossibilia, pro certo habendum

(1) Desinit heic pagina XIV. M S. L. (*N. Ed.*)

etiam est nunquam homini reconciliato sufficiens Dei auxilium potestatemque deesse, non singula tantùm sed et omnia divinæ legis præcepta adimplendi, si modo velit (1). Dixit enim Christus jugum suum suave esse et onus leve, et manifesta est hæc possibilitas ex eo quòd tota lex nihil aliud postulat quàm sinceræ voluntatis serium conatum, sive ut Deum totis viribus diligamus; quid autem sit quod hanc dilectionem nobis impossibilem reddat non apparet, cùm idea Dei nobis sit insita, qua summam ejus pulchritudinem agnoscimus, et aliarum rerum imperfectio et indignitas ab attentis facilè perspiciatur.

Interim fatendum est in hac infirmitate et reluctatione carnis et distractionibus variis difficile esse semper conservare puritatem animi, paucosque adeò à peccato mortali immunes vixisse, à venialibus erratis nullum. Et si Deus cum eo ipso qui peccati mortalis expers post renovationem fuit in judicium intraret, ne is quidem tueri se posset, nisi opposita Christi satisfactione; saltem enim hujus intuitu priorum ei gratia facta est, postea autem si sanctus vixit, cui alteri hoc debet quam divino auxilio per Christum impetrato? Itaque nemo nisi in Domino gloriari debet, cùm quo omnia possumus, et cujus potens est virtus in infirmis.

(1) Hic in Autographo : *Idque ex eo manifestum est quod. .* Sed mox ab auctore expuncta. (*N. Ed.*)

Explicata hominis reconciliatione et renovatione, novæque vitæ fructibus (quæ sunt bona opera à lege Dei præcepta) videndum etiam erit quænam Christus instituerit præceperitque, præter communem naturalem et perpetuam Dei legem.

Sciendum ergo est Christum esse non tantùm Mediatorem nostrum qui suo merito suaque passione nos expiavit Deoque conciliavit, sed et esse legislatorem, qui, pro data sibi omni in cœlo terrisque potestate, præscribere voluit quæ sine salutis periculo sperni non possent, servata autem plurimum ad salutem prodessent. Hùc tamen ea non pertinent quæ à nonnullis creduntur, ut quod ferendæ sint injuriæ, quod amandi sint inimici, aliaque id genus. Nam amare inimicos lex moralis dudum jubet, neque ideò minus repellere malos et punire licet, dareque operam ut vel corrigantur vel certè nocendi facultate priventur : imò jubet hoc ipsa caritas in reliquos; et cùm amare debeamus omnes, ne inimicis quidem exceptis, beneficia tamen nostra proportione quadam dispensare debemus, quando *alter* (1) alteri obstat. Hinc quod dictum est debere ferri injurias, vel consilium est tantùm pro iis qui vitæ genus eligunt remotum à negotiis, et singularia patientiæ eminentis documenta daturum, vel significat magistratui etiam malo non

(1) Sic in Autographo ; legendum tamen videtur : alterum. (*N. Ed.*)

esse resistendum vel tantùm vindictæ cupiditatem prohibet, ut quidquid fit contra malos ex sola caritate fieri intelligatur. Itaque valdè errant Anabaptistæ, et humanam societatem evertunt qui magistratu, bello, armis interdicunt homini pio; quo admisso, quis non videt, desertâ à bonis republicâ, pessimum quemque potentissimum fore.

Quæcumque autem Christus tanquam Legislator instituit, consistunt in Cultu Divino Christianis peculiari et sacramentis Novæ Legis. De Sacramentis postea.

Cultus Divini apud Christianos hoc peculiare est ut in Christo homine DEUM omnipotentem et æternum adoremus, Christum tanquam unicum salutis mediatorem invocemus, ipsique DEO juge sacrificium propitiationis, Corpus scilicet et Sanguinem Domini sub specie panis et vini, secundùm ordinem Melchisedec, qui Christum æternum sacerdotem præfiguravit, offeramus (cujus tractationem differemus ad locum de Eucharistia). Quibus subjici possunt quæ, ordinis et decoris causa, addidit Ecclesia, et quæ ad imaginum Sanctorum, et reliquiarum venerationem pertinent, quæ religiosi cultus aliquid in se habent, atque utilitate sua non carent, si à superstitione et abusu sint purgata. Ac de his nunc dicemus distinctè (1).

(1) Autographi pagina XV hic terminatur. (N. *Ed.*)

Quod cultum Salvatoris nostri attinet, expresse dixit Paulus in nomine Jesu quicquid ubique est genuflectere debere, unde omnes Christiani, ne Socinianis quidem exceptis consentiunt Christum esse adorandum. Verùm Ecclesia Catholica rectè docet, nisi Christus Deus esset, sine idololatria adorari non posse; et omninò Divini honores ipsi nonnisi ob Divinitatem debentur. Manet enim illud omnipotentis et zelotæ Dei irrefragabile verbum : Ego honorem meum alteri non dabo. Nec proindè eorum sententiam probare possum qui volunt ipsi per se humanitati Christi communicatum esse jus divini honoris; quod non Sociniani tantùm defendunt, sed et, quod mireris, alii (1) à sua illa *communicatione idiomatum* seducti. Verùm longè prudentius Catholici doctores statuunt, ipsi per se humanitati neque proprietates neque honores Divinitatis competere, licet summa perfectio summusque honor qui in creaturam cadit ei sit à Divinitate datus.

Hoc autem etiam praxeos causa notandum est, ne animi hominum à summi illius atque æterni boni consideratione ad anthropolatriam vertantur, Judæique et Mahumetani in falsa sua de nobis concepta opinione confirmentur, tanquam nos aliquid aliud quam unum Omnipotentem Deum adoremus. Hinc nata illa fabula de Deo Christia-

(1) Heic prius in Autographo : *Sed et Lutherum quidem ;* quæ mox expuncta ab ipso Leibnitio. (*N. Ed.*)

norum in hostia cuidam sultano Ægypti oppignorato; acerbumque nescio cujusdam philosophi Arabis dicterium, qui multas ridiculas religiones sibi visas auditasque aiebat, nullam autem ineptiorem Christiana quæ Deum suum comedi juberet. Quæ calumnia sive ex illorum odio, sive ex nostrorum imprudentia nata est.

Sed nec periculo vacat plebem in hoc genere negligentia docentium minus instrui; cùm enim summus actus pietatis sit amor Dei super omnia, natus ex consideratione perfectionis, bonitatis ac pulchritudinis Divinæ, in cujus possessione verum summum bonum mentis consistit, cavendum est ne dum actum contritionis atque amoris Divini elicere nos credimus, tantùm in humanitatis Christi amore atque veneratione consistamus, cujus consideratio etsi efficacissima sit super omnium aliarum creaturarum contemplationem ad excitandam mentem quo magis ea Divinam sapientiam justitiam et bonitatem in Christo manifestatam agnoscat, tamen gradùs tantùm, non fastigii ultimi in colendo Deo rationem habere debet. Et tamen in hoc passim à nonnullis peccari videmus, qui devotionem populi voce aut scriptis accendere contendunt potius imaginationi et sensuali cuidam affectui hominum carnalia sapientum servientes quam adorationi studentes invisibilis Divinitatis, quæ in spiritu ac veritate consistit, atque in cultu nostro ultimum supremumque est. Interea cum totus Christus Deus et Homo adoretur, et sanctis-

simam ejus animam, et ipsam sacratissimam carnem adorari, non per se quidem, sed ob unionem cum Divinitate, et quatenus in Divinitatem ratio honorandi resolvitur, dubium nullum est. Et ut rem paucis complectar, cum honor sit personæ, dirigitur adoratio in personam Christi, neque duæ adorationes fingendæ sunt, sed una totius Domini, cujus tamen ratio ultima à divinà natura petenda est. Unde Ephesinum quoque concilium (cap. 8) decrevit una supplicatione venerandum Emmanuel, unamque ei glorificationem dependendam.

Non tamen illis assentior qui, prætextu adorationis in spiritu et veritate, rejiciunt in divino cultu quicquid in sensus incurrit et imaginationem excitat, parum memores infirmitatis humanæ. Nam, qui naturam mentis nostræ qualis in hoc corpore est considerabit diligentius, is facilè agnoscet etiamsi ideas rerum à sensibus remotarum intus habeamus, non posse nos tamen in iis cogitationem defigere atque immorari cum attentione, nisi notæ quædam sensibiles accedant, ut vocabula, characteres, repræsentationes, similitudines, exempla, connexa, effectus ; quæ quidem notæ atque admonitiones quo sunt significatiores, pluresque rei consideratæ proprietates repræsentant, eo sunt utiliores, præsertim si sint extantes et insignes, quin et proderit si per se sint gratæ. Debent tamen exui superfluis quibusdam ornamentis quæ mentem potius distrahunt quàm juvant; quæ omnia similitudine scripturæ alicujus

legendæ illustrari possunt ac locum habent, sive dicendi genus autoris, sive characterem scribæ inspicere placeat. Nam ab autore, præter accuratam rei de qua agitur expressionem et hypotyposin, similitudines, exempla, acutè dicta, numeri ipsi, atque cum harmonia quadam cadentia verba, non sine fructu et eloquentiæ laude adhibentur; ampullæ tamen et sesquipedalia verba et pro numeris rythmi, omnisque affectatio, et quicquid denique non insensibili jucunditate mulcet, sed mentem à cogitatione rei de qua agitur ad ipsa illa parerga attentius consideranda avertit, non oratoris est persuasionem auditorum (1) lectorumve quærentis, sed rhetoris umbratici in schola otiosè ad aurium voluptatem declamantis, qui non efficacia dixisse, sed doctas posuisse figuras laudatur. A scriba quoque et typographo exigimus chartam mundam et elegantem, atramentum non pallescens, litteras probè distinctas, bene tornatas et cum quadam facilitatis imagine profluentes, sed nolumus chartam picturatam et varios pro atramento colores præter rem, et nescio quos inanium ductuum ubique se ingerentes labyrinthos; hæc enim legentem perturbant et avertunt. Ità, in sacris, quicquid mentem ad cogitationem Divinæ magnitudinis et bonitatis quam efficacissimè ducit, quicquid attentionem nostram excitat, quicquid affectus pios ingenerat, imò quicquid devo-

(1) Heic desinit M. S. L. pagina XVI. (*N. Ed.*)

tionem dulcem et gratam reddit, probandum est, sed si appareat periergia, si auditores magis ad puritatem dictionis, elegantiam gestus, eruditionemque concionatoris laudandam, quàm Deum amandum, peccata agnoscenda, vitam emendandam rapiantur, si potius Orator quàm Christus menti obversetur; si decor sacrorum in theatralem pompam vertatur; si musica sacra aurium potius voluptatem quàm pia desideria efficiat, jam corrumpitur sincera devotio profanis ornamentis (1).

Itaque nec organa musica, nec suaves concentus, nec hymnos pulchros, nec sacram eloquentiam, nec lumina, nec suffitus, nec pretiosas vestes, vasa gemmata, aliave donaria, nec statuas aut imagines pietatis incitatrices, nec architecturæ aut perspectivæ artis leges, nec visendas in publicum processiones, et campanarum sonitus et stratas tapetibus vias, et quicquid aliud honori divino effusa populorum pietas invenit, et morosa quorumdam fastidit simplicitas, dedignari Deum arbitror. Idque rationes pariter et exempla firmant. Omnium enim rerum atque artium primitiæ atque, ut ita dicam, flos delibatus Deo de-

(1) Hic in Autographo : « *quemadmodum homines delicati » opera musica, et machinarum apparatus in compositionibus » theatricis non nisi cum distinctione et temperamento probant. Si » qua enim.* . » quae mox tamen clarissimus auctor signo atro notavit, utpote, meo quidem judicio, parum in hoc loco orationis suae gravitati consona. (*N. Ed.*)

bentur. Et totius poeseos (quæ quasi divinior quædam eloquentia est, et velut lingua angelorum) non alius usus potior et olim creditus fuit inter ipsa artis incunabula, et nunc quoque videri debet quàm hymnos canere, et Dei laudes quàm exquisitissimè celebrare. Idem de musica judicari debet quæ poeseos soror gemella est; et non alia in re excellentes architecti artem suam, principes magnificentiam rectius ostentant quàm in templis aut basilicis, aliisque operibus quæ ad honorem Dei et pias causas destinentur, exstruendis atque procurandis. Habemus in Scriptura sacra præeuntem Deum, cujus mandatis Moses in tabernaculo Salomon in templo satisfecerunt, legimusque concentus et hymnos et organa et cymbala à Davide in laudibus divinis usurpata. Et licet nullum dignius Deo templum sit pura mente, nec suavior musica devota prece, nec gratior suffitus odore sanctitatis, nec acceptiora donaria eleemosynis; et pro auro in sacris compositum jus, fasque animi etiam à profano scriptore commendetur; non ideò tamen negligenda sunt exteriora quia internis posthabenda; quemadmodum et amicos et principes non tantùm rebus et factis, sed et verbis et gestibus, et omni significatione amoris atque honoris colere et prosequi ipsa insita ratio jubet. Reprehenditque eos Dominus qui vas pretiosis unguentis plenum effundi in honorem ejus indignabantur, quasi pretium in usus pauperum rectius versum fuisset. Satis enim opum morta-

libus suppeditavit Deus ut utrique officio satisfacere possint, et sapienter pia antiquitas constituit ut pars proventuum sacrorum (post sustentationem cleri) in pauperes et caritatis opera, pars in structuras basilicarum aliasque ejus generis impensas erogaretur (1).

Gravior quæstio est de Cultu Imaginum, quatenus uti illis in sacris, et earum intuitu honorem exhibere prototypo liceat. Nam Deus ūtique populo suo non sine gravi ratione omni usu sculptilium interdixisse, et similitudines rerum fieri noluisse censetur, ne pro idolis usurpari possent; et vetus Ecclesia, primis temporibus quemadmodum ex Illiberino Concilio aliisque veterum locis discimus, imagines in oratoria non admisit, aut certè non sine difficultate; deinde episcopi Galliæ et Germaniæ, in synodo franco-fordiensi sub Carolo M. habita, acriter in Orientales imaginum cultores et synodum Nicænam II invecti sunt. Et sane hæc controversia multis cædibus, tumultibus et rerum conversionibus in Oriente occasionem præbuit, nec minima causa est Asiæ amissæ. Judæi autem et Saraceni inter alias sui in Christianos odii rationes, etiam imaginum venerationem habuere; negarique non potest magnos in cultu divino abusus in plebe jam tum invaluisse, et vel ideò Mahumetem ejusque sectatores tantum applausum inve-

(1) Hic terminatur pagina numero XVII Autographi Leibnitiani. (*N. Ed.*)

nisse quod unius Dei honorem a se restitui jactitarent. Superiore quoque sæculo, reformationis venditatores (1) magnam cœptis suis speciem in hac ipsa materia invenêre.

Ab altera parte pro imaginum usu in sacris manifesta utilitas et ratio stare videtur. Quam enim aliam ob causam legimus vel audimus historias, quàm ut imagines earum in memoria nostra depingantur; sed eæ, cùm admodum fluxæ sint, nec semper distinctæ satis et lucidæ, pro magno Dei munere ars pingendi sculpendique habenda est, quo imagines durabiles nanciscimur (2) quibus res accuratissimè et vivacissimè, addo et pulcherrimè exprimuntur, quarum inspectione (cum originalia semper consulere non liceat) imagines internæ renoventur, et, quasi sigillo ceræ applicato, profundius menti imprimantur. Et cum tam excellens sit usus imaginum, ubinam quæso, rectius adhibebitur quam ubi maximè utile est imagines memoriæ nostræ durabilissimas atque efficacissimas esse, hoc est, in negotio pietatis, ac divini honoris? Præsertim cum supra monuerimus omnium artium et scientiarum (adeoque et picturæ) usum in colendo Deo potissimum elucere debere (3).

(1) In M. S prius : *venditores*, expunctoque mox : *venditatores*. (*N. Ed.*)

(2) In Autographo : *Nansiscimimur*, lapsu calami, ut patet. (*N Ed.*)

(3) Heic, occurrit in Autographo quidam παράγραφος signo atro notatus, moxque, mutatis nonnullis, ab ipso Leibnitio

Hæc consideranti dubium nullum est quin rem per se innoxiam, imo perutilem si cautè tractetur, divina tamen Lex et Sancti Viri ideo tantum certis temporibus locique prohibere maluerint, quod graves abusus parere posset contra quos tunc cautio erat difficilis. Videndum ergo in quo consistant potissimum abusus illi. Primum igitur cum nulla adhuc scripta Lex à Deo promulgata esset, verusque Dei cultus sola seniorum traditione propagaretur, homines multi unius omnium rerum

infra retractatus; ita ut ad pleniorem tantummodo M. S. notitiam ac ὑποτύπωσιν hunc publici juris faciendum esse duximus; ut sequitur:

« *Hæc consideranti dubium nullum est quin rem per se in-*
» *noxiam, imò perutilem, si cautè tractetur, divina lex et Viri*
» *sancti certis locis temporibusque prohiberi maluerint, quod*
» *graves abusus parere posset, contrà quos cautio difficilis erat.*
» *Itaque, si concedendum est usu simulacrorum à* Deo *Judæis*
» *interdictum fuisse, etiam extra sacra* (*), *satis tamen apparet*
» *legem dispensationi locum reliquisse; nam ut similitudines*
» *rerum inanimarum taccam, certè Cherubim aurei et boves et*
» *leones Salomonis etiam in locis sacris positi, partim jussi,*
» *partim probati leguntur.*

» *Quanquam sub initia Christianismi nullas aut perraras*
» *fuisse imagines in oratoriis probabilius videatur, partim ju-*
» *dæorum respectu, partim Ethnicismi aversione, partim amore*
» *simplicitatis cujus, ante triumphatum à Constantino erro-*
» *rem, retinentiores fuere, tamen paulatim fuisse receptas ne-*
» *gari non potest; et sanè apud S. Gregorium Nissæ epis-*
» *copum describitur pictura gestorum martyris cujusdam in*
» *pariete templi artificiose expressa.* » (*N. Ed.*)

(*) Hic desinit Autographi pagina XVIII. (*N. Ed.*)

Creatoris infiniti atque invisibilis obliti, ad res imaginationi subjectas, solem, lunam, stellas, cœlum, elementa colenda delapsi sunt. Paulatim ambitione tyrannorum, vel etiam veneratione hominum bene meritorum, factum est ut mortales Dii consecrarentur. Et quanquam aliqui Deum quemdam cæteris superiorem colerent, tamen non infinito ab aliis intervallo remotum, sed tantùm ut hominem inter homines excellentiorem cogitabant. Plurimum autem imagines et statuæ perversum hunc cultum auxerunt, ita enim pravæ atque paulatim inolitæ inclinationis perpetua irritamenta ante oculos habebant, et mortuos sibi tanquam vivos exhibentes falsissimam Divinitatis imaginationem adjuvabant. Et cum superstitio paulatim nescio quæ ostenta aut etiam auxilia Deorum apud statuas sibi finxisset, vel notare visa esset, quæ sacrificuli lucripetæ spargebant vel augebant, inde visa est ipsis statuis peculiaris quædam inesse virtus divinitatis.

His gentium corruptelis Patriarchæ, invisibilis substantiæ cultores, sese fortiter opposuerunt. Quos inter Abrahamus peculiari se fœdere Deo vero obstrinxit, eaque religione posteros feliciter devinxit. Certè ab illis maximè populis qui Abramidæ habentur servata est unius Dei religio, et in reliquas iterum gentes paulatim diffusa. Et cum Israel Abrahami nepos annonæ caritate compulsus in Ægyptum descendisset, ibique Israelitæ multiplicati fuissent, visum est Deo, ne paulatim illo-

rum constantia (1) superstitiosissimæ nationis contagio labasceret, gentem sibi delectam manu forti ex servitute Pharaonis educere, et leges novas illi per Mosen dare, quarum una usu simulacrorum, vel omni, vel certè sacro, ipsis interdixit, quo magis ab idolorum cultu, quo nihil tunc erat receptius, puri conservarentur. Eadem ratio fortasse durabat sub primis Christianis, tutiusque et Deo et sanctis tunc viris visum est in contrariam potius partem declinare, et re per se bona atque utili, sed adiaphora tamen, carere, quam teneros adhuc animos parumque firmatos periculo objicere (2).

Itaque, si magna ratio cautionis adesset atque idololatriæ metus, non dubito rectè fieri posse de imaginibus quod serpenti æneo fecit Ezechias, qui

(1) Hic datur finis paginæ XIX. M. S. L. (*N. Ed.*)

(2) Si clarissimus auctor invisere Romae potuisset, inter caetera antiquitatis christianae monumenta, partem illam coemeterii sanctae Agnetis, Via Nomentana nuper (anno christiano MDCCCXLI) humo ac situ egestam quo vetabatur ejus accessus, propriisque oculis conspexisset, in his venerandis latebris, picturas christianas secundi ac tertii saeculi Aerae nostrae quas illustrandas suscepit R. P. Marchi è S. J., archaeologus egregius quem honoris caussa nominatum volo, sane ab ea opinione quam heic cum multis etiam catholicis theologis, innuit Leibnitius incunctanter recessisset, probeque intellexisset quantum asserta vulgo illa priscorum, usque ad Constantiniana tempora, Christianorum formido ac disciplinaris cautela circa imagines sacras a vero discedat, sitque ipsis συγχρόνοις monumentis plane contraria. (*N. Ed.*)

tamen ipsius Dei jussu fuerat erectus. Abstineri quoque iisdem consultum foret apud populum qui forte odio imaginum à christiana fide amplectenda absterreretur, quod aliquándo apud Arabes, et Persas et Scythas, et alias Orientis populos usu venire posset, Deo Christianorum armis vel potius prædicationibus favente, cum fatalis aderit Mahometicæ tyrannidi dies.

Nunc autem omnibus accuratè expensis, lex Dei, si qua fuit, contra imagines ipsumque earum cultum, in quantum ille nihil divino honori adversum continet, non nisi cæremonialis fuisse judicanda est, et pro tempore condita, et à primis christianis fortè ob graves causas aliquandiu retenta; quemadmodum illa de die sabbati, item illa de sanguine et suffocato, quæ multò expressiorem Novi Testamenti locum habet, nec ideò minus tamen apud maximam Christianorum partem antiquata est, cum ratio servandi cessaret.

Sanè apud Judæos ipsos dispensationi locum fuisse constat exemplis; nam etsi simulacra et sculptilia penitùs vetita videantur, tamen, ut similitudines rerum inanimarum taceam, certè Cherubini aurei, et serpens Mosis, itemque alii, Cherubini, et Boves, et Leones Salomonis, plerique etiam in loco sacro positi, partim jussi, partim probati leguntur. Et quanquam sub initia Christianismi, aut nullas aut perraras in Oratoriis fuisse imagines probabilius videatur, unius enim imaginis Christi sub habitu Boni Pastoris ovem errantem

requirentis sacris calicibus insculpti mentio reperitur apud Tertullianum, paulatim tamen fuisse receptas negari non potest, et apud sanctum Gregorium Nyssæ episcopum describitur pictura laborum martyris cujusdam in pariete templi artificiosè expressa. Ut alia nunc loca non attingam.

Quod verò attinet ipsam venerationem imaginum, negari non potest metu superstitionis diù inde abstinuisse Christianos, præsertim cum adhuc passim pagani ipsis mixti essent. Tandem ubi in maxima noti cultique Orbis parte, dæmonum cultus profligatus fuit, nec jam amplius Dii nisi per jocum memorantur, nulla amplius causa gravibus etiam viris visa est cur imagines, alphabetum idiotarum, magnumque rudis populi ad pietatem incitamentum à cultu excluderentur.

Fluctuatum tamen diù fuisse monstrant certamina Orientis Iconoclastica, et oppositiones Franfordiensium Patrum (1) quin et his vetustior S. Gregorius cognomento Magnus, Romanæ Ecclesiæ Pontifex, variasse visus est. Nam, in Epistola ad Serenum Massiliensem Episcopum, probat quod is imagines adorari vetuisset, reprehendit quod fregisset. Et idem tamen ad Secundinum quemdam scribens cui imaginem Salvatoris miserat, nos quidem, inquit, non quasi ante Divinitatem, ante illam prosternimur, sed illum adoramus quem per imaginem aut natum aut passum, sed in throno

(1) Hic desinit Autographi pagina XX. (*N. Ed.*)

sedentem recordamur. Quæ quidem non obscurè ostendunt Gregorium coram imagine sive obversum imagini solitum fuisse Christum adorare. Et revera idipsum est quod alii imagines adorare appellant, ut postea dicam. Et videtur Gregorius in re quam per se adiaphoram putabat, scandali vitandi causa sese accomodasse iis ad quos scribebat; in Gallia enim tardius invaluit imaginum veneratio, multo ante in Oriente et Italia. Et Claudius quidam presbyter à Ludovico Pio ex Gallia ad Italos missus, atque ob doctrinam factus Taurinensis Episcopus, narrat se in periculo fuisse, quod imaginum cultui restitisset, quemadmodum apparet ex refutatore ejus Jona Aurelianensi. Cujus rei rationem petendam arbitror ex genio populorum; semper enim illarum regionum incolæ vivacioris imaginationis fuêre, et proinde in ritibus exactiores (1). Unde statuis quoque, Imperatorum et Regum habiti honores, quasi principi præsenti, quod Gallia et Germania ferè ignoravit. Itaque, non mirum cohorrescere illas gentes quasi sacrilegio, cum honorem Christi et Sanctorum imaginibus qualem ipsi exhibent, alicubi negari intelligunt, (quod tamen aliquando bono zelo et laudando fieri potuit) nam ipsi quasi præsens in illis prototypon intuentur, rerum enim connexiones longius extendunt ingenio, ideoque magis delicati

(1) In Autographo prius : *Cæremoniosiores*, sed mox expunctum (*N. Ed.*)

sunt atque exquisiti. Quanquam eædem gentes, ubi contraria opinione imbutæ sunt, in alteram partem nimiæ esse possent, quemadmodum Mahumetanos videmus ne picturas quidem rerum animatarum in profano usu ferre posse. Paulatim autem Orientem et Italiam Gallia quoque et Germania et totus pene Christianus Orbis sequutus est, usque ad superioris seculi (1) mutationes (2).

Antequam autem definiamus quid de cultu imaginum recepto sit sentiendum, videndum in quo ille consistit, quod non aliunde rectius dis-

(1) Sic Autographum. (*N. Ed.*)

(2) Heic, occurrit in Autographo quidam παράγραφος transversis mox Leibnitiani calami ductibus obliteratus, quem tamen ad pleniorem M. S. notitiam et *hypotyposin*, nunc primum publici juris esse faciendum existimavimus, et hic transcribendum ut sequitur.

» *Omnibus igitur expensis, cum videatur nihil esse in imaginum veneratione qualem Concilium Tridentinum probat quod honori divino sit adversum ; cùm nullum periculum idololatriæ seu honoris divini aliorsùm versi appareat, cùm sine maxima rerum conversione imaginum veneratio ab Ecclesia ejici non posse videatur ; denique, cùm, vero usu adhibito, etiam fructus ejus sit insignis, eenseo esse retinendum, quanquàm non dubitem illos populos quibus nunc ignoratur, si in ejus exclusione, quadam animi repugnatione persteni, modo non damnent alios, in Ecclesiam catholicam recipi posse; in hujusmodi enim rebus aliquid hominum inclinationi et eonsuetudini tribuendum est , ut offensio infirmorum evitetur.* » (*) Cæterum totum huncce locum, mutatis nonnullis, inferius auctor reposuit. (*N. Ed.*)

(*) Hic terminatur pagina XXI Manuscripti Leibnitiani. (*N. Ed.*)

cemus quàm ex verbis Concilii Tridentini (1) quæ ita habent : « Imagines porro Christi, Deiparæque » Virginis et aliorum Sanctorum in templis præ- » sertim habendas et retinendas, eisque debitum » honorem et venerationem impertiendam, non » quod credatur inesse aliqua in iis divinitas vel » virtus propter quam sint colendæ, vel quod ab » eis aliquid sit petendum, vel quod fiducia in » imaginibus sit figenda, veluti olim fiebat à » gentibus quæ in idolis spem suam collocabant, » sed quoniam honos qui eis exhibetur refertur » ad prototypa quæ illæ repræsentant, ita ut per » imagines quas osculamur et coram quibus caput » aperimus et procumbimus, Christum adoremus, » et Sanctos quorum illæ similitudinem gerunt, » veneremur. »

Et mox : « per historias mysteriorum nostræ » redemtionis picturis vel aliis similitudinibus » expressas, erudiri et confirmari populum in arti- » culis fidei commemorandis, et assiduè reco- » lendis. Tùm verò ex omnibus sacris imaginibus » magnum fructum percipi, non solùm quia » admonetur populus beneficiorum et munerum » quæ à Christo sibi collata sunt, sed etiam quia » Dei per Sanctos miracula, et salutaria exempla » oculis fidelium subjiciuntur, ut pro iis Deo » gratias agant ad Sanctorumque imitationem » vitam moresque componant, excitenturque ad

(1) Sessione XXV. (N. Ed.)

» adorandum ac diligendum Deum et ad pietatem » colendam. » In quibus Concilii verbis non video quid reprehendi possit. Et postea subjicitur : « abusus qui irrepserint aboleri sanctam synodum » vehementer cupere. »

Sed ut rem distinctiùs tractemus, considerandum est duplicem esse honorem imaginum, unum qui propriè est imaginis, ut cùm in loco spectabili et honorato collocatur, ornatur, cereis accensis dignoscitur, circumgestatur, quæ ut puto minus habent difficultatis, facilèque ab iis tolerabuntur qui imagines non omnino rejiciendas putant; alterum qui ad prototypum refertur, de quo diligentiùs dispiciendum est, et hæc est de qua quæritur imaginis veneratio. Cùm scilicet homines imaginem osculantur, aut coram ea caput nudant, genua flectunt, procumbunt, preces effundunt, vota concipiunt, laudes dicunt, gratias agunt. Verùm enim verò etsi usus loquendi effecerit ut dicatur honor imagini adhibitus, reapsè tamen non res inanima et incapax honoris sed prototypon honoratur coram imagine aut per imaginem; quemadmodum Concilium honorem imaginibus habendum interpretatur. Et hinc factum arbitror quod Scholastici disputaverint, imaginem Christi illo ipso summo latriæ (1) cultu adorari quo ipse Christus Deus. Actus enim qui adoratio imaginis dicitur, revera est adoratio ipsius Christi, occasione intuituque

(1) Hic desinit Autographi pagina XXII. (*N. Ed.*)

imaginis, et obverso ad eam corpore quasi ad ipsum Christum ut illius præsentia manifestius exhibeatur, magisque animus ad contemplandum Dominum elevetur. Nemo enim sanus cogitabit : da mihi, o imago, quod peto, tibi, o marmor aut lignum, gratias ago, sed te, Domine, adoro, tibi laudes cano. Interea ex usu esse videtur atque interesse pietatis, ut offendiculi causa locutionibus illis scholasticorum hodiè abstineatur quibus imaginem divino honore latriæ afficiendum aiunt, quas sanè phrases concilium prudenter vitavit parumque probari sibi satis ostendit.

Posito igitur nullam aliam admitti venerationem imaginum quàm quæ sit veneratio prototypi coram imagine, non magis in ea erit idololatria quàm in veneratione quæ Deo et Christo exhibetur, sanctissimo ejus nomine pronuntiato. Nam et nomina sunt notæ, et quidem imaginibus longè inferiores, rem enim multò minus repræsentant. Itaque cum dicitur imaginem honorari, non id aliter intelligi debet quàm quo modo dicitur in nomine Jesu genua flecti, nomen Domini benedici, nomini ejus gloriam dari. Et coram imagine externa adorare, non magis reprehendendum est quàm adorare, coram imagine interna quæ in phantasia nostra depicta est, nullus enim alius usus est externæ imaginis quàm ut interna expressior fiat.

Sapienter vero monuit Concilium, ut ne credatur virtus aliqua sive divinitas ipsi imagini inesse, atque inhabitare; quemadmodum Trojani

putabant Palladio ablato, urbem casuram, et Romani Deos ex templis hostium conceptis quibusdam verbis evocabant, et cum imagine ipsum Deum transferri credebant; aut quemadmodum sculptum signum alicujus Dei gestatum successus prosperos afferre quorumdam apud Ethnicos persuasio erat, quas imaginum superstitiones Arabes in quibusdam figurationibus ac Talismanibus, Judæi in nominibus scriptis aut pronuntiatis imitabantur; quæ utique est Iconolatria, aut Onomatolatria.

Nec minus præclarè addidit Concilium ne fiduciam in imaginibus esse figendam, scilicet quasi fortè sublata illa aut amissa aut mutata (1) minus grata Deo devotio, minorque precum successus sit futurus, quod utique superstitiosum est credere : idemque de reliquiis dicendum est, quarum amissio, aut etiam suppositio, manente eadem colentium pietate, nil noceret; ita enim censendum est equidem pietatis aliquando esse loca quædam sacra præ aliis vel liberè, vel ex voto visere, aliaque id genus obire, quoniam ipsum iter cæteræque circumstantiæ propositi singulares pars sunt honoris, et laudanda est præparatio animi sibi aliquam pœnam legemque certam dicentis, seriique propositi ac zeli nostri peculiaris ostensio, et cum publica concurrentium

(1) Heic in Autographo : *aut supposititia deprehensa ;* sed mox ab ipso auctore expunctum. (*N. Ed.*)

hominum pietatis significatione privata conspiratio ad Dei honorem; et locus ipse divinis beneficiis insignis recordatione illa et commemoratione fortius movet animum, et sacro quodam horrore percellit, quod ne protestantes quidem, quibus sepulcrum Domini adire datum est, diffiteri meminì (1).

Nihilominus etiam in loco quovis ubi eadem est fides, animique devotio, etiamsi imagines, reliquiæ, aliaque id genus externa adminicula absint, eadem gratia obtinebitur, talia enim non habent efficaciam ex opere operato, ut ita dicam, quemadmodum sacramenta, sed ex opere operantis, ut in scholis loquuntur. Et quemadmodum igitur tempora certa, ita et loca, quæve in his fiunt aut asservantur ideò tantùm prosunt quia singulari quadam admonitione incitamento sunt ad pietatem; Itaque, qui temporum electionem probant, et quæ in his peculiariter geruntur, non debent damnare locorum delectum, aut eorum quæ in his asservantur; neque adeò majori jure Peregrinationes sacræ quam festi dies rejicientur.

Porro, procumbere coram imagine crucifixi eamque intuendo honorare eum qui repræsentatur, non video quid mali habere possit; fructus autem manifestus est, affectum enim ea re mirificè excitari constat. Vidimus paulo ante hoc facti-

(1) Hic finis paginæ XXIII. M. S. L. datur. (N. *Ed.*)

tasse S. Gregorium M. nec ab ea consuetudine penitus abhorrent qui confessionem Augustanam sequuntur; et profectò nisi constaret magnos olim abusus fuisse imaginum qui rem bonam suspectam reddidere, et nisi sciremus quanta et olim et nunc quoque de illa re motæ sint concertationes, nemo fortasse in cultu coram imagine exhibito aliquid mali vel periculi imò scrupuli latere posse facilè suspicaretur, usque adeò illa res per se innoxia, imò recta et laudabilis videtur.

Equidem objici solet Ethnicos eadem exceptione usos, dicebant enim non marmora et ligna à se coli, sed Deos. Verùm, præter quam quod illi virtutem et fiduciam in imaginibus collocabant, responsum supra est, imaginum cultum non per se malum et prohibitum olim fuisse, sed quia ad falsos deos inclinabat; verè enim idololatricum (ex recepto usu vocis) est id tantum quod divinum honorem alio vertit. Hodie autem in Ecclesia omnis imaginum honor non nisi ad ea prototypa refertur per quæ Unum illud æternumque Numen veneramur cui soli divinos honores deferre didicimus, et cujus beneficia in aliis intuemur, ut eo magis admoniti, cultum in ipso terminemus (1).

Unam speciosam objectionem video, quod à re quæ aliquid dubitationis habet, tutiùs sit absti-

(1) Hic prius in Autographo : *quod in cultu supremum est ;* quibus mox expunctis, substitutum absolute : *cultum.*

(*N. Ed.*)

nere. Verum si exiguum sit dubium, scrupulosa conscientia est quam ille scrupulus urget. Equidem fateor, ut nunc sunt animi multorum inter Protestantes (ut de Judæis et Mahumetanis nihil dicam) plurimum offensionis nasci ex imaginum usu (1); sed vicissim cogitandum est quantis turbis atque offendiculis, quibus sanguinis rivis opus futurum esset, ut Ecclesia eliminaretur ea res quæ per se, remotis utrinque abusibus atque offendiculis, egregia et laudanda est. Itaque retinendam esse rectè decretum est. Et non potest ea cuiquam schismatis causa justa esse. Nec putandum est usque adeò contra Ecclesiam et promissum Christi auxilium invaluisse inferorum portas, ut damnatum idololatriæ genus toto orbe christiano per tot sæcula prævaleret.

Omnibus igitur expensis, cum videam nihil esse in imaginum veneratione qualem tridentini Patres probant, quod honori Divino sit adversum; cum his temporibus nullum periculum idololatriæ appareat, quæ divinum honorem aliorsùm vertat, quandoquidem omnes satis sciunt unum omnipotens Numen divino honore coli, cum præterea adsit tot sæculorum usus in Ecclesia, qui sine maximis rerum conversionibus tolli non potest,

(1) Quæ heic innuit Clarissimus Leibnitius de suis coetaneis, nunc inter hodiernos Angliae ac Germaniae protestantes multum sane emolliri, atque ad disciplinas catholicas melius ac felicius inclinari, pluribus jam compertum est.

(*N. Ed*)

denique cum remotis abusibus, fructus rei insignis sit ad pietatem, concludo venerationem Prototypi coram imagine (in quo uno cultus imaginis consistit) rectè et piè retineri, modo suis limitibus maxima cautione adhibita accuratè circumscribatur (1).

Docendi autem sunt homines ut rectè sapere et loqui discant de re quæ ad divinum honorem pertinet, ne qua maximo cum scandalo contingant quæ animos ab Ecclesiæ unitate magis abalienare, aut redire paratos deterrere possint.

Recitabo exemplum quod accidere memini. Miles aliquis desertor ordinum laqueo adjudicatus erat, jamque in conspectum patibuli adductus, et postremum nuntium suæ gratiæ sive mortis à principe protestante cujus stipendiis merebat, expectans, crucifixi imagunculam ex argento fusilem lacrymis inter metum et vota rigabat, ad lætæ autem vocis superventum exultans atque oscula imagini figens, exclamat : tu es cui salutem debeo, tu me mortis faucibus eripuisti, tu me liberasti. Hactenus rectè ; sed cum adstantium aliquis, vir primarius (plerique autem omnes protestantes erant) quasi admonens subjiceret ; non hic utique quem manu tenes, sed ille qui pro nobis est passus ; tunc homo oscula ingeminans, etiam hic ; inquit : *Et cettuy-cy aussi.* Gallus enim natione erat. Quæ vox magno coronæ horrore

(1) Hic finis datur Autographi L. paginæ XXIV. (*N. Ed.*)

excepta est, quasi scilicet duo liberatores essent, alter vivus, alter argenteus; et fuit qui mihi asseverabat nunquam sibi fœditatem idolomaniæ papisticæ (sic enim loquuntur miserè decepti) clarius apparuisse. Equidem arbitror misellum illum in tanta perturbatione animi non satis cogitasse quid diceret, et in verbis potius quàm animo crimen fuisse; interest tamen hæc expendi, ut homines rectè instruantur.

Porro quemadmodum protestantes in cultu imaginum causam justam non inveniunt cur Ecclesiæ unitatem scindant, ita vicissim sentiunt viri docti et Catholici, si Protestantes, et in universum, si populi qui cultum istum ignorant et refugiunt, in eo non usurpando quadam animi inolita repugnatione perstarent, in cætero autem se melioribus paratos docilesque ostenderent, intereaque Catholicos ob eam causam non improbandos faterentur, in Ecclesiæ gremium recipi posse. In hujusmodi enim rebus quæ nullam necessitatem neque divinum præceptum habent, aliquid hominum inclinationi ac consuetudini tribuendum est, ut offensio infirmorum evitetur.

Connexa est cum imaginum negotio causa Sanctorum et Reliquiarum, et multa quæ circa imagines diximus huc quoque referri debent. Et generaliter tenendum est neque adorationem coram imagine, neque cultum Sanctorum aut Reliquiarum probari, nisi quatenus ad Deum refertur, nullumque religionis actum esse debere qui in

honorem Unius Omnipotentis Dei non resolvatur ac terminetur (1). Itaque cum Sancti honorantur, hoc ita intelligendum est quemadmodum in Scriptura dicitur: honorificati sunt amici tui, Deus, et laudate Dominum in Sanctis ejus. Et cùm invocantur Sancti, auxiliumque eorum expetitur, semper subintelligendum est consistere auxilium eorum in precibus quas pro nobis magna efficacia fundunt, quemadmodum et Bellarminus notavit; juva me, Petre aut Paule, nihil aliud significare debere quàm ora pro me, aut juva intercedendo pro me (2).

Equidem Angelos Custodes nobis à Deo additos certum est, Beatos autem Angelis comparat et ἰσαγγέλους vocat Scriptura, eosque curam humanarum rerum gerere, doceri videtur colloquio Mosis et Eliæ cum Christo, et (3) particularia etiam ad Sanctorum atque Angelorum notitiam pervenire, sive in speculo Divinæ visionis, sive ipsa claritate et latè patente perspicacia naturali gloriosæ mentis, insinuat quod Christus ait coram Angelis in cœlo gaudium esse super uno peccatore pœni-

(1) Hic terminatur Autographi pagina XXV. (*N. Ed.*)

(2) Quae sequuntur, in Autographi margine adjecta, sed mox ab ipso Leibnitio expuncta facile adhuc legi possunt,

« *Quod si plus aliquid facere intelligerentur et rogarentur,* » *quemadmodum angelos constat non verbis tantùm sed et fa-* » *ctis nobis adesse, erraretur fortasse (quanquam id definire* » *non ausim) nullo tamen periculo.* » (*N. Ed.*)

(3) In Autographo prius : « *minuta* » expunctoque mox : « *particularia.* » (*N. Ed.*)

tentiam agente. Et Sanctorum intuitu etiam post eorum mortem Deum aliquid indulgere (quanquam ipsis Sanctis sive veteris sive Novi Testamenti non nisi per Christum Salvatorem et Messiam dignitas sua constet) indicant preces in Scriptura positæ : Recordare, Domine, servorum tuorum Abraham, Isaac et Jacob. Quæ formula non multum ab illa abest quam passim habet Ecclesia : Fac, Domine, ut meritis et intercessione Sanctorum tuorum juvemur; hoc est, respice eorum labores, quos pro nomine tuo, te dante, sustinuerunt, exaudi eorum preces quibus Filius tuus unigenitus vim et pretium tribuit.

Disputant aliqui quo modo notitiam habere possint Sancti rerum humanarum, et D. Augustinus ipse in ea re hæsisse et subdubitasse videtur. Sed non puto consentaneum vero sanctissimas animas alicubi clausas fingere ubi deliciis quidem fruantur, sed rerum quæ geruntur sint (1) expertes, aut non nisi internuntiis forte Angelis aliquid resciscant; Mentium enim potissimas delicias facit cognitio rerum, et cum ipsæ divinam Sapientiam ac perfectionem propius intueantur, credibile est ad Providentiæ arcana quæ in corpore existentes eminùs admirabantur (2) nunc propius admitti, et gubernationem Dei justissimam creditam illis antea, nunc cognitam esse;

(1) In Autographo : *sunt ;* lapsu tamen calami, ut patet. (*N. Ed.*)

(2) In Autographo prius : *venerabantur*. (*N. Ed.*)

quod sine notitia rerum singularium quæ inter homines geruntur intelligi, opinor, non potest. Multi eò inclinant ut putent Angelos et Sanctos res omnes intueri in speculo divinæ visionis. Verùm si rem rectè expendas, etiam nunc solus Deus immediatum est mentis objectum (1) extrà Mentem positum, et solo Deo mediante ideæ nostræ nobis repræsentant quæ in orbe geruntur; neque enim intelligi potest alioqui quomodo corpus animam afficiat, aut diversæ substantiæ creatæ per se communicent. Imò sciendum est mentem nostram semper esse speculum Dei et universi, nisi quòd obnubilata nunc intuitio et confusa cognitio est. Nube igitur remota et Deo se magis manifestante Deum quidem facie ad faciem videbimus, res autem cæteras mediante ipso (quemadmodum nunc quoque) sed multò quàm nunc clariùs, distinctiùs, diffusiùs. Atque hæc, partim ex ipsa natura gloriosæ mentis, partim peculiari gratia Dei.

Nemo autem mirari debet Angelum fortasse aliquem aut beatam animam simul Asiæ et Europæ res intueri, et cum magnam molem complectatur, penetrare tamen et in minutas partes. Cogitemus Ducem exercitus in eminente loco positum lustrare copias aciemve disponere, quàm multa ille eodem tempore intuetur! Quod si cogitetur in tantum auctam esse Mentis gloriosæ per-

(1) Hic datur finis paginæ XXVI M. S. L. (*N. Ed.*)

spicaciam, in quantum Orbis noster campo spatiosior est, jam cessabit admiratio. Si telescopiis atque microscopiis plus quam millies extenditur visus, an dubitabimus multo plus Deum beatis tribuere quàm Galilæum aut Drebelium (1) nobis? at inquies, eadem instrumenta non patiuntur ut multa simul distinctè videantur, et quantum augetur campus tubi, minuitur efficacia. Ita est, fateor, quia scilicet oculis præstatur auxilium qui dimensionibus alligantur, mentis autem vim intendit Deus quæ nullos habet fines determinatos atque immobiles. Videmus tribunum aliquem vel saltem centurionem milites suos productos atque dispositos ita sub conspectu habere posse ut nullus eorum motus ipsum fugiat. Et qui latrunculis ludit quàm multis uno obtutu animum adhibet? quia igitur mens pluribus simul distinctè considerandis sufficit, nihil prohibet quin multis millenis modis augeatur numerus objectorum, salva distincta cognitione. Et varietatum notatu dignarum quæ in toto genere humano contingunt, ad variationes illas quæ latrunculis rectè ludenti simul expendendæ sunt, multo minor fortasse proportio est quàm mentis gloriosæ ad nostram. Cùm videamus etiam in terris quantùm in magna di-

(1) Galilaeus Galilei florentinus satis notus; huic tribuitur telescopiorum inventio. Cornelius Drebel mechanicis et opticis artibus insignis, microscopii inventor habitus; in Alcmaer Hollandia natus, Londini obiit anno 1634 aetatis suae 62. (*N. Ed.*)

versitate rerum simul intuenda inter rudem et exercitatum intersit, et pro miraculo sit quod tamen verum experimur, esse qui maximos calculos sola mente ita conficiunt, ut de scripto recitare videantur, et innumeras phantasiæ imagines ita in conspectu habent ut momento illam seligere possint quæ postulatur (1).

Sed à rationibus ad exempla et auctoritatem veniamus. Certum est secundo Christianæ Eccle-

(1) Desinit heic pagina numero XXVII ; in capite autem paginae XXVIII, signo atro notata sunt et ab ipso Auctore expuncta ea quae sequuntur ;

« *Cum igitur beatas mentes multo magis rebus nostris in-*
» *tersint quàm quandò in terris vivebant, multòque omnia re-*
» *ctiùs intueantur (nam homines pauca tantùm quæ in con-*
» *spectu geruntur, aut ab aliis nuntiantur cognoscunt) cùm*
» *caritas earum ac voluntas juvandi longè sit ardentior, cùm*
» *preces earum longè sint efficaciores quàm quas olim funde-*
» *bant in hac vita ; constet autem quantùm* Deus *etiam vi-*
» *ventium intercessionibus tribuerit, et quàm utiliter nos fra-*
» *trum preces nostris conjungi expectamus, non video quo-*
» *modo crimini dari possit compellare felicem animam, vel*
» *Sanctum Angelum, ejusque preces vel auxilia postulare.*
» *Præsertim, si id in modum appendicis tantum, scilicet reve-*
» *rentiæ erga* Deum, *atque humilitatis nostræ testandæ causa*
» *fiat, et sancti Martyris aut Confessoris vita, et res gestæ*
» *occasionem probo ac pio affectui præbeant. Cultus autem*
» *omnis in* Deum *ipse terminetur, cujus unicè beneficium est*
» *quicquid angeli aut sancti vel sunt vel possunt, et cujus*
» *honor amorque supremus incomparabiliter eminere debet.* »

Caeterum, totum huncce locum, mutatis nonnullis verbis, inferius in textu, lector, reperies. (*N. Ed.*)

siæ sæculo jam natalitia Martyrum celebrata et apud monumenta eorum sacros conventus fuisse institutos, et creditum est orationes sanctorum juvare. Nam tertii sæculi scriptor Origenes *in Num.*, *c.* 31 : « Quis dubitat quin sancti et orationibus » nos juvent et gestorum suorum confirment at- » que hortentur exemplis. » Loquitur igitur tanquam de re explorata et suis temporibus recepta. Ipse autem Origenes privatim videtur eò inclinasse ut crederet Beatos non tantùm intercessione, quæ recepta Ecclesiæ sententia est, sed et factis juvare ad instar Angelorum (in Epistola ad Rom.) dubitans tamen loquitur, et si ita sit, hoc inter occulta nec chartulæ committenda mysteria referendum, quam cautionem forte adhibendam putavit vitandæ superstitionis causa. Sanctus Cyprianus viventibus se commendabat ut sui post mortem memores essent (lib. I, Ep. I). Quod si, ut quidam volunt, ut cultus imaginum, ita et invocationis sanctorum exempla illis temporibus reperiri nequeant, dicendum est ante profligatam à Constantino idololatriam curiosius vitasse Ecclesiam quæ ad superstitiones ethnicorum confirmandas trahi aliquo modo possent, etiam per se innoxia. Saltem ex sancto Basilio Magno et sancto Gregorio Nazianzeno apparet jam quarto sæculo receptum fuisse et nominatim vocarentur martyres et opitulari crederentur. Et sanctus Gregorius Nyssenus ait martyri supplicari ut quasi legatione pro nobis fungatur apud Deum. Et sanctus Ambro-

sius, in libro *de Viduis,* cum notasset Petrum et Andream rogasse Dominum pro socru Simonis quæ febri laborabat, ait magnis peccatis obnoxium ad medicum alios precatores rectè adhibere, obsecrandosque esse Angelos et Martyres (1).

Quodsi ergo idololatria est, vel certe cultus damnabilis Angelos et Sanctos compellare ut pro nobis apud Deum intercedant, non video quomodo Basilius et Nazianzenus et Ambrosius et alii qui hactenus pro sanctis sunt habiti, ab idololatria aut certè turpissima abominatione excusari possint. Neque enim nævi erunt patrum, uti vulgò dicun-

(1) Hic desinit M. S. Leibnitiani pagina XXVIII, quae sequuntur in Autographo lineis transversim obductis ab ipso auctore mox expuncta, facile tamen adhuc legi possunt.

« *Videtur tamen nimius aliquando factus hic cultus, et ali-* » *cubi in superstitionem degenerasse ; itaque S. Epiphanius qui* » *imaginem in velo depictam de templo sustulerat, ne abusui* » *esset, acriter in Collyridianos aliosque invectus est, qui* » *Mariam* Dei *Genitricem aliosque sanctos ultra modum hono-* » *rabant. Et S. Augustinus ad Januarium questus est multa* » *se propter nonnullarum vel sanctarum vel turbulentarum* « *personarum scandala devitanda uberius reprehendere non au-* » *dere; et contra Faustum Manichæum scribens : aliud est,* » *inquit, quod docemus, aliud quod sustinemus; aliud quod* » *præcipere jubemur, aliud quod emendare præcipimur, et do-* » *nec emendemus tolerare compellimur.*

» *Quicquid ejus sit, si idololatria est Angelos et Sanctos* » *compellare ut pro nobis apud* Deum *intercedant, non video* » *quomodo excusari ab idololatria possint Basilius et Grego-* » *rius, Ambrosius aliique qui hactenus sancti sunt habiti.* »

(*N. Ed.*)

tur, sed magna manifestaque crimina. Verendum autem est ne qui ità sentiunt, viam aperiant ad omnem rem christianam convellendam. Nam si jam ab illis temporibus horrendi errores in Ecclesia prævaluerunt, Arianorum et Samosatenianorum causa mirificè juvatur, qui originem erroris ab illis ipsis temporibus computant, neque obscurè defendunt Trinitatis mysterium et idololatriam simul invaluisse. Itaque periit primorum Conciliorum auctoritas; et cum fatendum sit sacro-sanctam Trinitatem non usque adeò clarè ex Scriptura sacra demonstrari, ut remota Ecclesiæ auctoritate satisfieri dubitationibus possit; judicandum cuique relinquò quo res sit evasura. Quin imò procedet sit ulterius suspicio audacium ingeniorum, mirabuntur enim Christum promissis tam largum erga suam Ecclesiam tantum hosti generis humani indulsisse ut una idololatria profligata succederet alia et ex sedecim sæculis vix unum aut duo sint, in quibus vera fides utcumque inter Christianos sit conservata; cum Judaicam et Mahometanam religionem videamus tot sæculis satis puram secundùm fundatorum instituta perstitisse. Quo igitur loco manebit consilium Gamalielis qui de Christiana religione et Providentiæ voluntate ex eventu judicandum dictitabat; aut quid de ipso Christianismo judicabitur, si lapidem hunc lydium parum adeò sustineret.

Non ideò tamen nego passim abusus irrepsisse eosque satis graves, qui subinde in superstitionem

periculosam degenerârint. Itaque sanctus Epiphanius (qui et imaginem in velo depictam ex templo sustulerat ne abusui esset) acriter in Collyridianos aliosque invectus est qui Dei genitricem et sanctos reliquos ultra modum honorabant. Et nostris temporibus extant graves quærelæ Episcoporum (1) non Galliæ tantùm et Belgii, sed et Hispaniæ atque Italiæ aliorumque insignium virorum. Et Concilium ipsum Tridentinum prudenter constituit ut abusibus obex poneretur. Neque id dicis causa, ut aliqui cavillantur, sed seriò nec sine fructu. Nam et in Congregationibus Cardinalium multa salutariter sunt decreta coercendæ levitati et superstitioni quorumdam hominum, et extant complures bullæ præclaræ summorum Pontificum, ut Urbani VIII (2) et Innocentii XI (3) quorum ille eruditionis, hic pietatis eximia laude celebrantur, quibus multi abusus reapsè sint sublati, aut saltem repressi.

Neque dubito paulatim Pontificum et magnorum

(1) Hic pagina XXIX M. S. L. finem habet. (*N. Ed.*)

(2) Urbanus VIII, antea Maphaeius Barberinus patria Florentinus, a S. Petro Pontifex Maximus CCXXXVII. Sedit in summo Ecclesiae catholicae sacerdotio annis XXI, obiit anno christiano 1644, die 29 julii. (*N. Ed.*)

(3) Innocentius XI. Odescalchus, patria Comensis, qui sedit in Pontificatu Romano a die XXI sept. anni 1676 ad diem usque XI Augusti, anni 1689, Pontifex Maximus a S. Petro CCXLII, ac recentior cujus meminerit Leibnitius in hoc suo opusculo. (*N. Ed.*)

principum, et piorum ac doctorum Ecclesiæ prælatorum studio eradicari posse maximam partem hujus zizaniæ ex agro Dei; nàm qui uno ictu omnem tollere volet, cavere debet ne Ecclesiam perturbet, et tritico noceat. Sequendumque est in tolerabilioribus consilium S. Augustini qui ad Januarium queritur, et fatetur multa se propter nonnullarum vel sanctarum vel turbulentarum personarum scandala devitanda, liberius reprehendere non audere, et contra Faustum Manicheum scribens, « aliud » est, inquit, quod docemus, aliud quod sustinemus; » aliud quod præcipere jubemur, aliud quod emen» dare præcipimur, et donec emendemus, tolerare » compellimur. » Hæc vir non minoris prudentiæ quàm sanctitatis. Sed hæc ita intelligenda sunt ut ad bonum Ecclesiæ et pacem respiciatur, non ut vel turpi indulgentia hominibus adulemur, vel contrà, ira et contradicendi studio atque reprehensionis impatientia abrepti in vetitum nitemur, et quæ tranquilla menta rejiceremus ipsi, ideò tantùm probemus ut (1) adversariis ægrè faciamus, aut ab iis magis abhorrere videamur. Vicissim, protestantes cogitare debent nimium altercando, veritatem amitti, et odiis mutuis in excessus rui, et Ecclesiæ dicam non esse scribendam ideò tantùm quod quæ seriò et graviter improbet, statim omnia tollere non potest.

(1) In Autographo prius : « *protestantibus* » expunctoque superpositum : « *adversariis*. » (N. *Ed.*)

Nec verò irritæ sunt protestationes, quemadmodum adversarii accusant (1) reperient enim in catholicorum virorum scriptis eas cautiones, quæ si observentur, nulla magnopere queritandi causa supererit, ut cum cardinalis Bellarminus scripsit, quoties auxilium sanctorum petitur, subintelligendum esse non eos per se juvare sed intercessione apud Deum, quod diligenter inculcandum et plerumque præsertim in solemnioribus precibus expressè addendum est. Et Episcopus Meldensis (2) cujus aurea extat fidei expositio, egregiè monuit omnem cultum religiosum ultimò in Deum debere terminari (3). Similes extant aliorum admonitiones quas brevitatis causa non recito; aliquas tantùm attingam quæ majoris momenti sunt, qualis ista est, ut cum sanctos precamur, nihil misericordiæ divinæ detrahamus. Non tantùm enim justitiam sed et misericordiam Domini cantabo, inquit Psaltes, et in æternum durare bonitatem ejus atque misericordiam viginti septem vicibus in uno psalmo repetiit idem : Et severè admodum inter-

(1) In A. scriptum erat prius : *passim cavillantur.* Sed mox expunctum. (*N. Ed.*)

(2) Scilicet illustrissimus *Jacobus Benignus Bossuet*, e vivis ereptus, anno christiano M. DCC. IV, cujus cum hic tanquam adhuc vivi meminerit Leibnitius, constat hoc suum exarasse Opusculum ante dictum annum 1704. (*N. Ed.*)

(3) Hic finem accipit pagina XXX Autographi L. (*N. Ed.*)

dictum est ne fiduciam (supremam scilicet) in hominibus collocemus. Et cùm misericordia sit inter attributa Dei quibus maximè animi hominum conciliantur, non videtur rectè amare Deum qui misericordiam ei negat, neque adeò ferendæ sunt (1) voces dicentium Deum, justitia sibi servata, Beatæ Virgini misericordiam cessisse, et hoc Estherem præfigurasse, cui dimidium regni Asverus (2) pollicetur; ipsius enim Domini misericordia fit quod Sanctorum preces prodesse possunt. Hæc igitur probè inculcanda sunt animis, periculum enim esse potest ne prava persuasione simplices recedant ab amore Dei, veraque pœnitentia et contritione.

Præterea, licet Sanctorum intercessionem adhibeamus tanquam appendicem aliquam exiguam nostræ devotionis, simul tamen rectà ad Deum ire debemus. Omnes enim Sancti quanticumque sint, conservi nostri sunt, unusque verus Mediator Dei et hominum est Christus, in tantum ad Patrem elevatus in quantum Sancti ad nos depressi sunt; hi enim tanquam à parte nostra stant sive nobiscum consistunt tanquam comprecantes. Itaque cum officio Christi mediatorio intercessiones eorum nullo modo in comparationem venire possunt, non magis quàm viventium Sanctorum preces nostris additæ, quas etsi multis

(1) In A. « *nisi benigna interpretatione addita* » quae mox ab auctore expuncta. (*N. Ed.*)

(2) Sic Autographum L. (*N. Ed.*)

modis transcendant eæ quæ à Beatis funduntur, si tamen ad Christi mediationem conferantur, nulla proportio est, non magis quàm soli propior factus censetur, qui saltu à terra sese elevare contendit.

Deus autem expressè et minis promissisque additis jubet se invocari. Ipse appellatur spes nostra, fiducia, via, ostium, robur, adjutor, præter quem nulla est salus, nullus auxiliator alius, qui scilicet ullo modo in considerationem venire possit, si Deo, si Christo conferatur. Neque ulla indignitas nostra tanta esse debet quæ nos à throno gratiæ repellat, cum sincera pœnitentia est. Ipse nos vocat, cum ait : Venite qui onerati estis, et ego reficiam vos. Et, si quis peccaverit, advocatum habemus apud Patrem Jesum Christum qui propitiatio est pro peccatis nostris. Quanquam autem laudanda sit reverentia semetipsum indignum conspectu Dei ducere, et omnibus humiliatæ mentis signis uti, ex quibus hoc non aspernandum est sed probandum maximè ut pios viros in terris comprecatores adhibeamus, multò magis autem Beatos in cœlis ; tamen, quia nos vocat ipse, parendum accedendumque est, ne pro filiali humilitate servilis abalienatio et diffidentia nascatur. Itaque de muliere Cananæa præclarè Chrysostomus « vide prudentiam mulieris, non » rogat Jacobum, non obsecrat Joannem, neque » pergit ad Petrum, non intendit ad Apostolorum » chorum, ita scilicet » (quemadmodum ex aliis

locis interpretari Chrysostomum decet) ut apud eos subsistat, aut in iis solis aliquid momenti ponat, nam alioqui videtur et discipulis importuna fuisse, ut vel ipsi indicant. Pergit Chrysostomus « non quæsivit mediatorem, sed pro om-
» nibus illis pœnitentiam accepit comitem quæ
» advocati locum implevit, et sic ad summum
» fontem perrexit. »

Hæc igitur semper meminisse oportet, ut si qua adhibetur compellatio Sanctorum, ea pro appendice habeatur, et nota tantùm nostræ reverentiæ et humilitatis erga Deum, affectusque erga amicos Dei ; substantia autem cultus in ipsum Deum rectà dirigetur (1).

Itaque censent viri pii et prudentes dandam esse operam ut omnibus modis discrimen infinitum atque immensum inter honorem qui Deo debetur et qui sanctis exhibetur, quorum illum λατρείαν hunc δουλείαν post Augustinum Theologi vocant, non tantùm inculcetur audientium ac discentium animis, sed etiam externis signis, quoad licet, ostendatur. Quanquam enim infiniti ad finitum nulla sit proportio, ac proinde impossibile sit signa proportionata utriusque reperiri, cùm ne in rebus quidem finitis sed valde distantibus hoc liceat; quemadmodum videmus veram proportionem Systematis Mundani, vel ideò commodè in pictura exhiberi non posse, quia im-

(1) Pagina XXXI M. S. hic finem accipit. (*N. Ed.*)

mensa est (1) fixarum distantia, non ideò tamen omittenda sunt quæ saltem significare maximam differentiam queant quoadusque fieri potest, et præstat omnino negligi quod finitum et comparari indignum est, quàm cum infinito illo ac divino ita coæquari ut periculum grave nocentissimæ confusionis incurratur. Quanquam autem in hac cautela non usque adeò exquisiti et scrupulosi esse possimus, tamen tutius erit quam minimum negligere. Itaque suadendum est ut certa quædam signa externa servemus uni Deo ut honorem Sanctorum non temere cum divino honore permisceamus, sed quoad commodè licet si non locis, saltem temporibus discernamus, ut denique cum conjungi opus est, frequenter verba adjiciamus quibus discrimen immensum indicetur, appareatque quidquid dignitatis atque efficaciæ est in Sanctis à divina gratia et merito Christi esse, Deique ipsius misericordiam et bonitatem infinitis modis superabundare.

His utique cautionibus adhibitis, ut summa rei salva sit, divinusque honor sibi constet, multa cum Augustino ferre poterimus in Ecclesia quæ, modo fieri prudenter possit, præstaret aliquando emendari; nec proinde rectè neque ex caritate faciunt qui idololatriam Ethnicorum Ecclesiæ impingunt. Aiunt quidem Ethnicos quoque coluisse

(1) In Autographo : *præ planætis.* Sed mox expunctum ab Auctore. (*N. Ed.*)

Deos suos tanquam summo minores, neque hos adeò à Divis christianorum alia re distingui, quàm quod illi Dii, hi Divi vocentur. Sed hoc quidem iniqua accusatio est. Nam præter quàm quod illorum vel dii vel indigetes erant homines eo honore indigni (Sanctos autem amicos Dei esse constat) et quod omnis cultus Angelorum et Sanctorum in Deum terminatur, qui Angelis suis mandata de nobis dedit, et Sanctorum precibus movetur, Ethnicorum autem Dii non tanquam ministri sed socii Jovis colebantur ; his, inquam, missis, summa rei eò redit quod Ethnici neque in Jove suo, neque in ullo alio suorum deorum, infinitum illud summèque perfectum satis agnovere ; itaque omnes eorum dii, ne summis quidem exceptis, idola erant, saltem quantum ex publico eorum cultu constat ; Christiani autem qui Summum illud et æternum et infinitè perfectum divinis honoribus sive latria colunt, quantumcunque aliis rebus finitæ perfectionis, salvo supremo honore Dei tribuant idololatriam non committunt, cum has ipsas perfectiones ex fonte divinæ bonitatis gratiosè profluere fateantur (1).

Cùm igitur Beatæ Mentes multo magis nunc rebus nostris intersint quàm quando in terris vivebant, multoque omnia præsentiùs intueantur (nam homines pauca tantùm quæ in conspectu geruntur aut ab aliis nuntiantur cognoscunt) cùm

(1) Paginae XXXII finis. (*N. Ed.*)

caritas earum aut voluntas juvandi longè sit ardentior, denique cum preces earum longè sint efficaciores quàm quas olim fundebant in hac vita, constet autem quantùm Deus etiam viventium intercessionibus tribuerit, et quàm utiliter nos fratrum preces nostris conjungi expectamus : non video quomodo crimini dari possit compellare felicem animam vel Sanctum Angelum, ejusque intercessionem vel auxilia postulare, pro ut persona et res gestæ martyris aliæve circumstantiæ admonere videntur: præsertim si cultus ille consideretur tantùm ut exigua accessio summi illius qui in unum Deum rectà dirigitur, et quidquid id est ipsius nostræ ergà Deum reverentiæ atque humilitatis et affectus in amicos Dei testandi causa fiat, et à pia illa sollicitudine proficiscatur qua aliorum piorum et maximè Beatorum preces nostris eo magis conjungere optamus quo magis nos indignos demissè sentimus; atque adeò etiam hæc ipsa cultûs accessio analysi sua in Deo ipso terminetur cujus unius beneficium est quicquid Sancti illi vel sunt vel possunt, et cujus honor amorque supremus incomparabiliter eminere debet. His enim terminis si circumscribatur Sanctorum veneratio atque invocatio, non ferenda tantùm sed et probanda est, tametsi necessaria non sit. Certè, idololatrica aut damnabilis esse non potest, nisi magno fidei periculo affirmare velimus Ecclesiam veram, elusis Christi promissis, mox ab ipsis initiis horribili Apostasia intercidisse.

Quod si autem fatemur illam contra portas inferorum integram huc usque substitisse, non debemus ab ejus complexu ideò avelli quod abusus quos ipsa seriò improbat, uno ictu amputare non potest; neque dubitandum est faciliùs illis occurri posse quando restituta erit Unitas, et pace facta, cessantibusque respectibus variis, omnis sollicitudo in domestica mala curanda vertetur.

De Reliquiis non est cur multa addamus. Deum iis tanquam instrumentis miracula patrasse constat exemplo ossium Elisæi. Itaque in pretio haberi, et coram ipsis non minus quàm coram imaginibus eum ad quem pertinent honorari fas erit postquam venerationem Sanctis rectè exhiberi, modo certi limites prescripti serventur, ostendimus. Quoniam autem pii tantùm affectus res est, nihil refert, etiamsi forte contingeret reliquias quæ pro veris habentur supposititias esse. Intereà danda opera est ne imprudenti devotione nos risui, Ecclesiam contemtui exponamus apud eos qui foris sunt semper autem meminisse debemus ita agendum ut appareat hæc accessoria pietatis non admodum occupare mentem nostram, neque divertere ab unico illo primario ac supremo cultu unius Dei omnipotentis, præ quo omnia alia negligi potius, quàm huic uni per alia quicquam decedere præstat (1).

(1) Finem hic accipit Autographi pagina XXXIII.
(*N. Ed.*)

Absolutis, quantùm in hac brevitate licuit, illis quæ ad cultum generalem pertinent (nam de Sacrificio incruento et adoratione Corporis Christi sub panis et vini speciebus, dicemus ubi de Eucharistia) veniendum est ad Sacramenta tanquam peculiare genus cultûs, ritusque sacros à Christo, addita gratiæ promissione, institutos. Quo tamen non pertinet promissio facta his qui in nomine Domini congregantur, hæc enim etsi facta non esset, per se intelligeretur, omnis enim religio postulat ut Deus in hominum cœtu colatur. Nobis autem Sacramentorum nomine veniunt singularia quædam instituta.

Porrò, licet de nominibus magnoperè litigandum non sit, tamen postquam Sacramenti appellatio in Ecclesia recepta est, non debet à privata libidine sed usu publico æstimari. Sacramenti igitur nomine hodie in Ecclesia intelligitur ritus cui à Deo peculiaris promissio gratiæ adjecta est. Addunt aliqui, ut ritus expressè extet et sufficienter descriptus sit in Scriptura Sacra; sed constat verbo Dei tradito suppleri posse et debere quod Scripto deest. Volunt etiam adesse aliquod corporale ac visibile elementum, sed neque hoc necessarium apparet; gratiam aliqui restringunt ad justificationem et peccatorum remissionem, sed hoc quoque pro arbitrio suo.

Porro Ritus Sacri quales definivimus, numerantur septem; Baptismus, Confirmatio, Eucharistia, Pœnitentia, Extrema Unctio, Ordo, Matri-

monium. In Baptismo, ritus est ablutio per aquam in nomine Patris et Filii et Spiritùs sancti; gratia est mundatio animæ, donatio fidei, ac pœnitentiæ, adeòque remissio peccatorum, et renovatio. In Confirmatione, ritus est unctio; gratiæ effectus ipso Confirmationis vocabulo indicatur. In Eucharistia, ritus symbolorum præscripta tractatio; gratia est nutritio animæ sive augmentum caritatis. In Pœnitentia, ritus est confessio et absolutio; gratia est peccatorum remissio. In Unctione infirmorum quis ritus sit, apellatio indicat; gratia est virium sustentatio in infirmitate, maximè ut in vitæ periculo anima contra tentationes muniatur. In Ordine, ritus est impositio manuum, et quicquid præterea ad eam rem pertinet; gratia est potestas spiritualis ordinato collata, quæ in Sacrificio jugi celebrando peccatisque dimittendis retinendisque consistit. In matrimonio denique, ritus est legitima consensus declaratio; gratia est divina benedictio cui matrimonii vinculum tanquam spiritualis quidam effectus accedit.

Nullus autem hactenus reperiri potuit ritus qui vel specie aliqua his septem addi possit, præter quam quod ab aliquibus ablutio pedum hùc referatur, licet Scripturæ verba nonnihil favere videantur, tamen hæc testimonium Ecclesiæ non habet, quod si accessisset, admitti et ipsa debuisset (1).

Sacramenta quædam ad salutem necessaria sunt,

(1) Paginae XXXIV. M. S. L. finis. (*N. Ed.*)

ita ut sine eis aut eorum voto vel expresso vel virtuali, nemo salvari possit, nam qui contemnit, eo ipso peccatum mortale committit. Ponamus ab aliquo contritionis actum exerceri, is remissionem utique consequetur sine Sacramento, etiamsi expressè de Sacerdote ubi primum possit adeundo non cogitet, adeòque votum sit tantùm virtuale. Nam in amore Dei obsequium et voluntas faciendi quæ Deus jussit atque instituit virtute continetur. Si verò aliquis tunc cum contritionem exercere dicitur, de confessionis necessitate cogitans, careat animo Sacerdotem adeundi ubi possit, contritionem revera non exercuit. Et si post absolutam contritionem, superveniente cogitatione de Sacerdote, animum adeundi non habeat, in novum peccatum mortale incidens contritionis fructum amittit.

Sacramenti Minister est interdum Episcopus, ut in Sacramentis Ordinis et Confirmationis; interdum Sacerdos, ut in Sacramento Eucharistiæ, Pœnitentiæ et Extremæ Unctionis; interdum quivis fidelium, ut in Sacramento Baptismi et Matrimonii. Et hos quidem Ministros ordinarios ipso jure divino constitui tenendum est, ita ut sine ipsis actus sit nullus. Aliquando tamen hoc ipso jure divino concedi videtur ut à Ministro ordinario recedatur, sive dispensante Ecclesia, sive necessitate ipsa. Multa enim quæ juris divini positivi sunt dispensabilia sunt, atque ab Ecclesiæ dispositione, aliisve circumstantiis suspenduntur,

ut ex impedimentis Matrimonii, una Specie Eucharistiæ divortio et polygamia in Veteri Testamento satis laxè permissis, aliisque hujus modi rebus apparet. Itaque non tantùm variatum fuit apud Veteres, sed et Concilium Tridentinum alicubi ordinarium Ministrum ab alio distinguit. Interea tutissimum est ab ordinario ministro non facilè recedere.

In Ministris autem requiritur intentio faciendi quod facit Ecclesia; si enim jocularem tantùm et mimicum actum exercere constet, non videntur baptizasse aut à peccatis absolvisse. Itaque etsi baptizans aut absolvens esset Atheus qui nullum crederet effectum Baptismi, non ideo minùs seriò baptizare velle potest, quod sufficit. Quanquam si contingeret sacerdotem improbum subtrahere debitam intentionem, etsi Sacramentum non adsit, tamen fructum ejus supplere summum Sacerdotem præclarè innuit D. Thomas; eique sententiæ in libro de Baptismo favet S. Augustinus. Impietas autem ministri non obstat quominus Sacramentum celebretur, si cætera essentialia adsint.

Cæterùm, nec illud improbabiliter fortasse defendi posset intentionem, vel quod ei æquipolleat, habere censendum qui ita agit ut aliis non appareat actum esse mimicum, atque adeò talem, etsi intus contra apud se statuat, tamen videri baptizasse, absolvisse, consecrasse; quemadmodum jurasse videtur, effectu ipso, qui sciens omnia agit quæ in æternos sensus incurrentia præstat

quæ ad juramentum requiruntur; alioqui, in improbi potestate erit efficere ut perjurus non sit, eoque ipso omnia juramenta eludi poterunt. Similiter igitur tutius et divinis institutis dignius, et pro infirmorum solatio consultius esse arbitror ut statuamus in Ministri potestate non esse sola interna protestatione voluntatem sive intentionem subtrahere actioni, cùm ea protestatio contraria facto videatur; neque ab his verba Concilii (1) abhorrere arbitrer (2).

De Charactere seu signo indelebili quod imprimitur in anima ejus qui sacramenta Baptismi, Confirmationis aut Ordinis suscipit, multa nonnulli disputant ex Scholasticis; sed res plana est, si tantum cogitetur hominem, suscepto hoc sacramento, aliquam qualitatem permanentem nactum esse quæ et invalidè et illegitimè iteratur. Et tales qualitates reperiuntur et in civili jure. Nam nemo rem suam acquirere potest, seu qui in solidum dominus rei est, dominus ejus amplius fieri non potest, quod si eam non posset ex toto vel parte

(1) Scilicet Tridentini. (*N. Ed.*)

(2) Totus hicce luculentus παράγραφος de *intentione externa*, ut eam vocant Theologi, nunc primum luce publica donatur, cum illum falso reputans expunctum praetermiserit primus Editor Parisiensis. Manuscriptum Leibnitianum enim cuique, vel obiter, inspicienti plane constabit lineam expunctoriam quae inibi videri videtur, expunctam aliis lineolis ipsammet fuisse calamo Auctoris, dum scriberet et atramento συγχρόνῳ ac συγχρόῳ. (*N. Ed.*)

ulla ratione alienare, lege forte aliqua id impediente, quemadmodum jus regni vel etiam alicubi domanium constat esse inalienabile, jam haberemus aliquid characteri simile, quod scilicet invalidè iteraretur (1). Eo ipso autem dum actus (iteratus scilicet) administrandi Sacramentum est irritus sive nullus, etiam fit illegitimus sive prohibitus. Sacrilegium enim est, vel certè grave crimen Sacramentum inaniter celebrare scientem. Per Baptismum autem homines Christiani redduntur, per Confirmationem novo arctiore quasi sacramento Christianæ militiæ adstringuntur; per Ordinem susceptum Ecclesiæ Ministri fiunt. Quæ sanè qualitates sunt permanentes.

Superest ut explicemus quid de efficacia sacramenti *ex opere operato* sit sentiendum. Reperio autem quod circà characterem contigit, etiam hìc evenisse, ut insolita appellatio à Scholasticis introducta, rem ipsam consideranti manifestam et per se planam, cavillationibus obnoxiam et novitatis suspectam reddiderit. Nimirùm, si Sacramenta tantùm prodessent ex opere operantis, non ex opere operato, revera nulla specialiter his ritibus addita esset gratia, sed essent Cæremoniæ jussæ fortasse et sine crimine non omittendæ, non tamen per se efficaces; quia quidquid inesset boni, æquè eveniret sine ipsis (nisi obstaret prohibitio) vi generalium promissionum erga eos qui

(1) Finem hic accipit Autographi pagina XXXV. (*N. Ed.*)

fidem et caritatem habent. Quemadmodum igitur in jure civili Romano nulla nascebatur verborum Obligatio neque Actio ex stipulato nisi certa interrogandi et respondendi forma, ut adeò dici posset ritûs efficaciam consistere *in opere operato*, non *in opere operantis;* ita de Baptismo quoque idem dici potest, cujus effectus integer non imprimitur nisi essentialia ritûs observentur. Interim ut gratia Sacramenti suscipiatur animam suscipientis bene constitutam esse necesse est, ne obex ponatur; et ita aliquod opus operantis (hoc est status suscipientis) est requisitum operis operati: (1)

Nunc de Sacramentis in specie dicamus; et primum quidem de Baptismo, sed paucis, non enim usque, adeò graves aut multæ circa eum controversiæ nunc agitantur. Equidem fatendum est, si Ecclesiæ abesset autoritas, Baptismum parvulorum non satis posse defendi, nullum enim exemplum habet in Scriptura Sacra, quæ videtur præter aquam requirere et fidem, quam rationis usu destitutis tribuere, ut quidam faciunt, nimis precarium atque elusorium est et à verisimilitudine abhorrens. Nam, ut ait Augustinus in Epi-

(1) Suspensivo isto commate terminatur haec phrasis, simul ac pagina XXXVI Autographi L. cujus, tertia circiter sui parte, exemplo unico in toto M. S. Charta alba remansit, et pura ab atramento scriptoris et calamo, unde patet heic nonnulla addenda sibi proposuisse clarissimum Auctorem. (*N. Ed.*)

stola ad Dardanum « scire divina parvulos qui » nec humana noverint, si verbis velimus osten- » dere, vereor ne ipsis sensibus nostris facere vi- » deamur injuriam, quando id loquendo suade- » mus, ubi omnes vires officiumque sermonis su- » perat evidentia veritatis. » Itaque, qui Ecclesiæ traditionem respuunt non videntur mihi vim Anabaptistarum posse sustinere. Baptismum quorumvis Christianorum ipsorumque adeò hæreticorum esse validum, etiam non satis ex Scriptura probari potest, videtur enim Apostolis et ab his missis potestas baptizandi tributa, de aliis nihil extat. Et videmus eos qui reformati vocantur ægre concedere ut, ab iis qui ministri Ecclesiæ non sunt, exerceatur. Nostrum autem non esset ulterius extendere institutionem Dei quàm ipse significavit; cum verò Ecclesia quæ ex ipsius Scripturæ promissis columna est et fundamentum veritatis, voluntatem Dei nobis tradiderit, securi esse possumus.

De Confirmationis Sacramento quod aliqui penitus in dubium vocant, præter id quod Scriptura Sacra de manuum impositione paucis insinuat, extat Traditio Apostolica Ecclesiæ primitivæ, cui testimonium perhibent Cornelius Episcopus Romanus apud Eusebium, et Cyprianus martyr, et Concilium Laodicenum, et Basilius, et Cyrillus Hierosolymitanus aliique veterum multi. Fuisse autem aliquando cum Baptismo celebratum viri docti arbitrantur, distincta tamen fuere Sacra-

menta. Ecclesiæ enim definire placuit (post rem satis agitatam) Baptismum ab hæreticis et in hæreticos conferri posse, Confirmationem à legitimo Ministro esse conferendam. Placuit etiam Baptismum quam primùm parvulis dari, sed Confirmationem posse etiam ad annos discretionis differri. Ex quibus apparet Baptismi quidem qui fundamenta jacit majorem esse necessitatem, Confirmatione autem coronidem imponi operi quod Baptismus inchoavit; unde quidam veterum ad nomen chrismatis seu unguenti alludentes, eum qui post Baptismum est unctus, tum demum censent Spiritus Sancti donis acceptis, Christiani nomen prorsus mereri, quasi regem sacerdotemque factum, ut Apostolus loquitur.

Venio ad Eucharistiæ Sacramentum in quod major certaminum moles incubuit. Quidam enim liberius ratiocinantes in judicandis divinis mysteriis, et verbis quibusdam Chrysostomi et Augustini aliorumque veterum abutentes, defendunt in cœna Domini Corpus et Sanguinem Christi non adesse realiter, sed tantum repræsentari seu significari; tantùm enim distare à nobis quantum cœlum à terra, nec in pluribus locis esse posse quidquid veram corporis naturam habet. Quidam liberalius (quanquam non sine ambiguitate) concedere videntur realiter à nobis percipi corpus Christi, sed mente in cœlum per fidem evecta, atque ideò cum sola fides percipiendi instrumentum sit, non percipi Sacramentum ab indignis,

quod satis contrarium videtur Apostoli verbis. Verum hi quoque cum explicare sententiam coguntur eò tandem venire videntur ut mens non aliter in cœlum evolet ad corpus Christi percipiendum, quàm quo modo nos cogitatione Romæ vel Constantinopoli esse dicimur; alioqui enim menti nostræ tribuere cogentur, quod corpori Christi negant, ut simul in cœlo terraque sit. Nos autem tutius verbis Salvatoris insistemus, qui cum panem et vinum accepisset, dixit : hoc est corpus meum (1). Et pia antiquitas in hoc Sacramento semper magnum mysterium agnovit, super humanæ mentis captum, quod sanè nullum est, si pro Re signum datur. Et vero omnes totius orbis Ecclesias exceptis quæ Reformatæ, et infra reformatos novando descenderunt (2), hodiè realem corporis Christi præsentiam agnoscere, super viri egregii adeo liquidè evicerunt (3) ut fatendum sit, vel hoc esse probatum, vel nihil unquam circa remotarum gentium sententias probari sperandum.

Equidem si demonstrari posset invictis argu-

(1) In Autographo sequitur : *hic est sanguis meus,* sed mox ab ipso Auctore expunctum. (*N. Ed.*)

(2) Hic desinit Autographi, pagina XXXVII. Post verbum *descenderunt* quo ima terminatur pagina, summo folio 38° sequenti legitur vox : *dicuntur*, quam esse delendam grammatice et logice constat. (*N. Ed.*)

(3) Hic a Leibnitio innuitur Opus insigne cui titulus : De la Perpétuité de la Foi, Auctoribus *Arnaud* et *Nicole*, e Portu Regio. (*N. Ed.*)

mentis metaphysicæ necessitatis omnem corporis essentiam in extensione sive spatii determinati implemento (1) consistere, utique cùm verum vero pugnare non possit, fatendum esset unum corpus non posse esse in pluribus locis, ne per divinam quidem potentiam, non magis quàm fieri potest ut diagonalis sit lateri quadrati commensurabilis. Eoque posito utique recurrendum esset ad allegoricam divini verbi sive scripti sive traditi interpretationem. Sed tantum abest ut quisquam philosophorum jactatam illam demonstrationem absolverit, ut contra potius solidè ostendi posse videatur exigere quidem naturam corporis ut extensum sit, nisi à Deo obex ponatur; essentiam tamen corporis consistere in materia et forma substantiali, hoc est in principio passionis et actionis, substantiæ enim est agere et pati posse. Itaque materia est prima potentia passiva, forma autem substantialis est actus primus, sive prima potentia activa, quæ ut loco certæ magnitudinis definiantur (2) ordo quidem rerum naturalis postulat, non verò necessitas absoluta (3) cogit.

Sunt qui præsentia reali admissa, quamdam,

(1) In Autographo prius : *impletione ;* expunctoque mox : *implemento.* (*N. Ed.*)

(2) In Autographo prius : *commensurentur*, sed mox expunctum. (*N. Ed.*)

(3) Hic in M. S. L. : *atque ipsi* Deo *insuperabilis*, sed mox calami ductu deleta. (*N. Ed.*)

ut ita dicam, impanationem defendunt. Aiunt enim corpus Christi exhiberi in, cum, et sub pane. Itaque cùm Christus dixit : hoc est corpus meum, intelligunt qúemadmodum si quis, sacco ostenso, diceret : hæc est pecunia. Sed pia antiquitas apertè satis declaravit Panem mutari in Corpus Christi, Vinum in Sanguinem, passimque hìc veteres agnoscunt μεταςχηματισμόν μετουσιασμόν quem Latini transubstantiationem rectè verterunt, et definitum est totam substantiam panis et vini transire in totam substantiam Corporis et Sanguinis Christi. Et quemadmodum igitur aliàs, ita hìc quoque explicanda est Scriptura ex Traditione quam custos Ecclesia ad nos usque transmisit.

Interea sæpe superstitibus speciebus nomen panis et vini attributum est, cùm sensu non distinguantur; sic S. Ambrosius dixit ita efficacem esse sermonem Domini ut sint quæ erant, et in aliud convertantur, scilicet accidentia sunt quæ erant, substantia conversa est; nam idem ait post consecrationem nihil aliud quàm Carnem et Sanguinem Christi credendum esse. Et Gelasius Pontifex Romanus innuit panem transire in Corpus Christi, manente natura panis, hoc est qualitatibus ejus sive accidentibus; neque enim tunc ad metaphysicas notiones formulæ exigebantur. Quo sensu et Theodoretus dixit in hac conversione quam ipse μεταβολὴν vocat, mystica symbola proprià naturà non exui. Quæ contra illos quoque notari pos-

sunt, qui hodiè ne accidentia quidem panis verè remansisse volunt, sed tantùm eorum speciem sive apparitionem inanem et somnio similem.

Accidentia autem symbolorum non sunt in Corpore Christi tanquam in subjecto, sed in nullo subjecto sustentantur, et videtur ipsa moles (1) (quæ sanè differt à materia) respectu cæterorum accidentium officio subjecti per divinam potentiam fungi. Sapienter autem hæc docent Theologi, ne in cultu aliquid absonum oriatur. Nam si accidentia quæ panis fuêre de Corpore Christi prædicari possent, sequeretur Corpus Christi esse rem fragilem, rotundam, tenuem, albicantem; sequeretur item aliquid minutum, album, rotundum, uno verbo, quod panis affectiones (2) habet, adorari; et quæ in species indigna patrari aut incidere possunt, ipsi Corpori Christi obvenire.

Porro certum est antiquitatem tradidisse ipsa Consecratione fieri conversionem, quemadmodum apparet ex verbis Ambrosii paulo ante allatis, neque unquam veteribus auditum est novum quorumdam dogma quod in momento perceptionis demum adsit Corpus Christi. Certum enim est nonnullos Sacrum hunc cibum non statim consumsisse, sed aliis misisse, et secum domum, imò in itinera, in deserta tulisse; eumque morem ali-

(1) In Autographo : *sive extensio cum resistentia*, quae mox ab Auctore expuncta. (*N. Ed.*)

(2) In M. S. prius « *proprietates.* » (*N. Ed.*)

quando fuisse commendatum, quamquam postea abrogatus sit, majoris reverentiæ causa. Et profectò aut falsa sunt quæ à Sacerdote pronuntiantur verba institutionis, quod absit, aut necesse est hoc quod benedictum est esse Corpus Christi etiam antequam manducetur. Ut taceam qui sic sentiunt in tricas incidere utrum in labiis, an in ore an in gula, an in stomacho primum incipiat, an ne in hoc quidem, si vitio ejus symbola non consumantur (1).

Quoniam autem egregia quædam et acuta ingenia inter Reformatos potissimum, novæ cujusdam ac blandientis imaginationi philosophiæ (2) principiis imbuta, clarè distinctèque, ut ipsorum stylo utar, intelligere sibi videntur, corporis essentiam consistere in extensione, accidentia autem non esse nisi modos substantiæ, adeòque non posse subsistere sine subjecto, nec à substantia posse separari, non magis quàm uniformitatem peripheriæ à circulo; unde deplorabilis et prope insuperabilis eorum aversio à Catholicæ Ecclesiæ dogmatibus nascitur. Utique succurrendum eorum morbo arbitror, dandamque operam philosophis catholicis, quod Concilium Lateranense contra eos fieri voluit qui circa animæ naturam aliena à fide docebant, ut clarè et lucidè satis fiat objectio-

(1) Hic desinit Autographi pagina numero XXXVIII. (*N. Ed.*)

(2) Cartesianae scilicet, cui infensissimum sese praebuit illustrissimus *Leibnitius*. (*N. Ed.*)

nibus, quin et contrarium accuratè doceatur. Vociferantur enim nullum decretum Ecclesiæ, nullam legem, nullam denique vim efficere posse ut, quod impossibile est, ac contradictionem implicat, vel certè tale manifestò apparet, à quoquam, etiamsi vellet obedire, verè atque ex animo credatur. Itaque protestantur schisma non sibi sed illis imputandum esse qui non nisi sub impossibili conditione recipere avulsos velint.

Equidem non patitur brevitas nostra ut in philosophiam longiùs excurramus, illud tamen obiter attigisse suffecerit, nos quoque non perfunctoriè studiis mathematicis mechanicisque, et naturæ experimentis operam dedisse, et initio in illas ipsas sententias quas paulo ante diximus, inclinasse; tandem progressu meditandi, ad veteris philosophiæ dogmata nos recipere fuisse coactos. Quarum meditationum seriem, si exponere liceret, fortasse agnosceretur ab his qui nondum imaginationis suæ præjudiciis occupati sunt, non usque adeò confusas et ineptas esse eas cogitationes, ac illis vulgò persuasum est qui receptorum dogmatum fastidio tenentur, et Platoni, Aristoteli, Divo Thomæ aliisque Summis Viris tanquam pueris insultant.

Certè si locus à locato, sive Spatium à Corpore differt, etiam materia differet ab extensione. Omnes autem natura ferimur ad hanc distinctionem, et in materia, præter dimensiones, aliquid intelligi-

mus (1) quod veteres vocabant ἀντιτυπίαν (2) nos molem vocare possumus, ex quo nascitur ut corpora non penetrent se mutuò quasi vacua essent, sed inter se concurrere, et à se invicem pati possint, et ut in corpore majoris molis, eadem licet posita celeritate, major sit impetus sive vis; quæ profectò ex sola extensione deduçi non possunt. Est etiam de natura corporis ut continuè agat vibratione quadam aliaque corpora repellat ac suum locum tueatur, licet hoc in exiguis partibus contingat, et in majoribus notari non possit, substantia enim cujus effectus ordinarius nullus est, ne esse quidem arbitror. Et ab hoc corporis motu interno nascitur partium connexio, major minorve, pro ut motus eorum sunt inter se et cum externis consentientes.

Hæc antitypia sive moles, et hic agendi conatus, seu vis motrix, distinguntur à materia, seu potentia prima patiendi vel resistendi, et à forma substantiali, sive potentia prima agendi, quam alii actum primum vocant; possunt enim coerceri et intendi secundæ potentiæ primis manentibus;

(1) Hic datur finis paginae XXXIX Manuscripti Leibnitiani. (*N. Ed.*)

(2) Sic evidentissime ac nitidissimis graecis elementis Αὐτόγραφος Leibnitianus, unde ne suspicari quidem licet quomodo in priori Editione Parisiensi exciderit illud quod heic affertur : *pyknoten* (sic); addita etiam in hujus defensionem nota. (*N. Ed.*)

nam nihil prohibet quin Deus eidem materiæ, ne aucta quidem dimensione, augere molem seu densitatem possit, quando scilicet, eadem manente ejus celeritate, majorem vim ei tribuit, ut videmus majorem esse percussionem à ferro quam à ligno ejusdem dimensionis, quod quanquam ex alia causa contingat naturaliter, quia scilicet in ligno plus fluidi heterogenei non simul moti interspersum est, nec proindè à tota materia sub ejus dimensione comprehensa ictus infligitur; Deum tamen eadem revera manente materia et celeritate, posse efficere ut major sit percussio, adeòque ut corpora non in speciem tantùm, sed reapse mole sive densitate specifica differant non video quid prohibeat. Conatum verò continuandi motum, seu potentiam motricem mutari posse, salva corporis substantia, etiam naturaliter utique manifestum est. Habemus ergo duas qualitates absolutas sive accidentia realia, Molem, seu potentiam resistendi, et Conatum, seu potentiam agendi; quæ qualitates sanè non sunt Modi substantiæ corporeæ, sed aliquod absolutum et reale ei superaddunt, ipsis enim mutatis, realis mutatio contingit, substantia manente. Et in universum necesse est vel dari accidentia realia sive absoluta, quæ non tantùm modaliter à substantia differant (ut ea solent quæ relationes appellamus) vel omnem mutationem realem etiam esse essentialem, sive substantialem, quod ne illi quidem admittunt qui accidentia realia negant.

Itaque rei essentia singularis, quæ facit ut sit hæc, et ut maneat una atque eadem inter multiplices mutationes, consistit in quadam potentia, vel facultate actuali, sive Entelecheia, eaque primitiva, quæ exigit quidem certas secundas potentias certosque actus, sed à natura quibusdam exui potest aliis substitutis, à Deo autem omnibus; porrò, si essentia rei consistit in eo quod eamdem esse facit, sub diversis licet dimensionibus et qualitatibus, atque adeò essentia non statim divisibilis aut variabilis est cum dimensionibus, nec mutabilis cum qualitatibus, sequitur eam ab ipsis realiter distingui. Regulariter autem, quæcumque realiter distincta sunt, per potentiam Dei absolutam possunt separari, et quidem ita ut vel alterutrum subsistat, altero destructo, vel utrumque, sed separatim. Et quidem Natura ipsa dimensiones qualitatesque tollit, salva essentia, sed aliis in locum eorum substitutis; nihil autem prohibet quin Deus substitutionem naturalem immutare, vel etiam planè intercipere et impedire possit, ut essentia maneat dimensionibus et qualitatibus planè exuta. Idem efficere potest ut eadem res diversas dimensiones qualitatesque simul habeat, aut idem accidens reale ad diversas substantias pertineat; denique, re sive essentia sublata, poterit sustentare dimensiones et qualitates. Neque verò in his ulla contradictio intelligi potest; nam par ubique ratio est, reali discrimine semel admisso, et existentia pariter atque unio substantiæ et acciden-

tium realium in Dei arbitrio est. Et cum natura rerum nihil aliud sit quàm consuetudo Dei, ordinariè aut extraordinariè agere æque facile ipsi est, prout sapientia ejus exigit. Modalia autem accidentia quæ ex realibus per necessariam sive metaphysicam consequentiam resultant mutare, contradictio sive absurditas est, ideò nec in Deum cadit. Tales autem modi sunt qui sine ulla mutatione reali per solam connexionem exurgunt, quemadmodum relationes; itaque sine absolutis sustentantibus concipi non possunt (1).

Explicato, quantum fert captus noster, et quantum amoliendæ contradictioni opus visum est, Eucharistiæ Mysterio, de ipsa Communione Eucharistica dicendum est, ubi (2) se nobis quæstio objicit de Communione sub una vel sub utraque specie, quam magnis motibus causam dedisse constat. Et quidem Christum instituisse panis pariter et vini consecrationem, et Corpus ac Sanguinem suum sub utriusque speciebus Apostolis dedisse dubium nullum est; eumdem morem Corinthiis tradidit Paulus, et frequentavit primitiva Ecclesia, ut Orientalis nunc quoque, donec paulatim reverentiæ in primis causa, quia facilius aliquid de liquido perire potest, ut alia taceam,

(1) Finis paginae XL Autographi. (*N. Ed.*)

(2) Hic in Autographo : *Magna*, sed mox expunctum. (*N. Ed.*)

in Occidente placuit solam panis speciem communicantibus dari, vini verò à solo sacerdote consecrante sumi. Non tamen id factum est sine insinuatione Sacræ Scripturæ, aut exemplo veteris Ecclesiæ. Nam Emateuticam Cœnam, ubi sola panis fractio memoratur, de Eucharistia plerique Patres interpretantur; et Episcopi invicem communicantes, testandæ fraternæ caritatis gratia, sibi mutuò Eucharisticum cibum velut unius fidei et consensus tesseram mittebant, ex Roma in Asiam usque, ut taceam Sacrum hoc alimentum quod communicantibus in manus dabatur in itinera et eremos delatum, aut alias asservatum. Et cum aliqui, credo, ut utramque speciem asservare possent, intinctum panis Symbolum sumerent, Julius Episcopus Romanus, circa medium seculum quartum (1) eam consuetudinem reprehendit. Et sæculo quinto liberam fuisse atque à multis usurpatam sacri calicis prætermissionem, exinde apparet quod Manichæi inter cæteros mixti et latentes semper ita agerent, quibus deprehendendis Leo Pontifex Romanus (2) jussit à communicantibus utramque Speciem sumi. Et in eadem sede

(1) S. Julius Ecclesiae catholicae Pontifex Maximus a S. Petro XXXVI, qui S. Athanasium Patriarcham Alexandrinum ab Arianis exagitatum Romae profugum excepit; obiit die XII Aprilis, anni Christiani CCC. LII. (*N. Ed.*)

(2) *Leo* scilicet hujus nominis *Primus*, cognomento merito Magnus, qui sedem Apostolicam ab anno 440 ad annum usque 461 tenuit; a S. Petro XLVI. (*N. Ed.*)

Gelasius (1) paulo post eos repulit (ex Manicheorum ut puto reliquiis) qui sumta tantummodo Corporis Sacri portione, nescio qua superstitione, à Calice Sacrati Cruoris abstinebant. Sæculo decimo, undecimo, duodecimo cœpit Intinctio rursus frequentari, ut ex institutis Cluniacensium, Concilio Turonensi, Yvone, ostendit Cassander (2); sed hoc ob reverentiam, nàm Cluniacenses allegant ruditatem novitiorum. Alicubi adhibitum est instrumentum suctorium, ut cessaret metus effusionis, quemadmodum testimoniis doceri potest, et hodieque nonnulla talia vasa servantur. Alicubi tamen calix non dabatur populo, quam suo tempore nonnullarum Ecclesiarum fuisse consuetudinem testatur D. Thomas. Et idem Cassander citat Petrum de Palude (3) et Wilhelmum de Monte Lauduno, testantes utramque speciem in quibusdam tantùm Ecclesiis fuisse retentam, sed magna adhibita cautione, et Richardum de Mediavilla (4)

(1) S. *Gelasius* hujus nominis I Pontifex Romanus a S. Petro LI; obiit anno Christiano 496. (*N. Ed.*)

(2) *Georgius Cassander* Theologus Belga, qui suadente Imperatore Ferdinando conciliandis protestantibus et catholicis insudavit, sed parum feliciter. Obiit, anno 1566. Exstant ejus opera Parisiis edita, anno 1616, in-fol. (*N. Ed.*)

(3) Petrus de Palude (gallice *de la Palud.*) Parisiensis Doctor Theologus, ordinis fratrum Praedicatorum, a Joanne Papa XXII, creatus Patriarcha Hierosolymitanus, anno 1329. Parisiis obiit, anno 1342. (*N. Ed.*)

(4) *Richardus Middleton*, Theologus Anglus, cognomento

qui testatur sua ætate, tantum majoribus è populo datum calicem ubi minus effusio timebatur; quod et factum est tempore Thomæ Waldensis (1) paulo ante Constantiense Concilium, qui refert regibus, prælatis, viris insignibus, majoribus è populo hoc concessum, et hinc credibile est retentum ut Regibus Galliæ, saltem cum coronantur, utraque species præbeatur. Tandem generaliter recepta est Communio sub una Specie, et in actis Concilii Constantiensis petunt procuratores Synodi, quia quidam Sacerdotes laicos sub utraque specie communicare non cessant, ut salubriter Ecclesiæ provideatur (2).

Et quidem negari non potest sub alterutra specie integrum sumi Christum, vi concomitantiæ, ut loquuntur Theologi, neque enim caro ejus à

Doctor fundatissimus, qui vergente Saeculo XIII, Parisiis et Oxoniae floruit. E vivis excessit, anno a Deo Homine 1304. (*N. Ed.*)

(1) Thomas Netter Anglus, a loco *Walden* in Comitatu vulgo Essex ubi, anno 1370, Natales habuit *Waldensis* nuncupatus, insignis Theologus ordinis PP. Carmelitanorum, a Regibus Angliae ad Concilia Pisanum (anno 1409), et Constantiense (anno 1415), missus. Rothomagi in Normandia obiit die 3 novembris anni 1430. Auctor est operis cui titulus: *Doctrinale Antiquitatum fidei Ecclesiae Catholicae*, Venetianis typis editi an. 1571, 3 vol. in-fol.; aliorumque nonnullorum quae Bibliotheca, praesertim, Bodleiana M.S.S. servantur. (*N. Ed.*)

(2) Hic terminatur M. S. L. pagina XLI. (*N. Ed.*)

sanguine separata est; Illud tantùm quæritur an sine peccato liceat à forma recedere quæ in Scriptura Sacra videtur præscripta. Et fateor, si privati hoc egissent, non potuisse absolvi à gravi crimine temeritatis; nunc verò Ecclesiæ usus à tot sæculis ostendit inde à primis temporibus creditum posse Calicem ob probabiles causas prætermitti. Et Protestantes quidam fatentur, si quis à vino abhorreret, eum sola panis communione posse contentum esse. Quædam autem gravior nunc causa intelligi potest quam excitatio Schismatis et conservatio unitatis Ecclesiæ ac publicæ caritatis? Itaque pro certo habeo ademtionem calicis nemini justam causam præbere posse ab Ecclesia recedendi.

Ecclesiæ autem Rectores, quod egerunt, bono egere animo et ex gravi causa; constat enim de liquore, cum in minutissimas partes sit divisibilis, facilius aliquid perire, cum variis periculis effusionis adhæsionisque sit expositus. Unde et panis forma mutata est et pro grumoso unde aliquid decidere facilè possit, alius substitutus est. At, inquies, cur hodie periculum timent, quod Christus, Apostoli et sancti Patres à tot sæculis non timuerunt. Verùm tenendum est, quod sæpius dixi offensionem et scandalum, ex parte, ab hominum opinione pendere. Olim autem certum est minus offensos fuisse homines casibus hujusmodi quàm hodie fieret. Certum quidem est nihil Christo ipsiusque Sanctissimo Corpori posse evenire

indignı, sed quidquid id est, visibilibus Symbolis tantùm obtingere. Hodie tamen, multò major exterius reverentia erga illa ipsa ostenditur, præsertim ex quo Christum in Symbolis corporis sui honorari manifestius, pietas populorum probavit, quod olim minus frequentabatur; constat enim in ritibus sacris ac divino cultu quædam non necessaria temporibus variare.

An autem nunc præstet calicem reddi populis, hoc est an non præponderent rationes quas tot principes et nationes allegarunt, id quidem definire non pertinet ad privatos, sed ad Ecclesiæ rectores, maximè autem ad (1) summum Pontificem, cui Concilium Tridentinum totum hoc negotium reliquit; sanè ab aliquot sæculis integræ nationes usum calicis restitui postularunt, partim et impetrarunt; ut Bohemi olim et jam dudum Græci catholici in ditione Venetorum, imò in ipsa Urbe Roma. Notumque est quid Legati Imperatoris, Regis Galliæ, Ducis Bavariæ, principum sanè Catholicorum, sollicitarint apud Pontificem Maximum et Synodum Tridentinam, et quid ipse postremo Pontifex concesserit precibus Imperatoris, de quo legi Cassander potest. Et putem, si hodiè hujusmodi indulgentia reconciliari posset aliqua gens, vel certè magnum Ecclesiæ bonum procurari, Pontificem non difficilem fore. Interea etsi forte peccarent Rectores Ecclesiæ nimia severi-

1) Hic desinit A. pagina XLII. *(N. Ed.)*

tate, ipsorum id periculo foret, neque ad subditos perveniret crimen, quos par est obedire in illis circa quæ data est Rectoribus statuendi potestas. Rectorum autem est dare operam ut potestate sua bene utantur. Nihil autem dubito de rebus hujusmodi statuere posse eos qui præsunt, iisque parendum potiusquam schisma faciendum esse, quod super omnia pene mala grave malum Augustinus ostendit. Ecclesiæ quidem potestas definiendi latè porrigitur, ad ea etiam (sed certo modo) quæ juris divini positivi sunt; ut patet ex mutatione sabbati in Dominicam diem, permissione sanguinis et suffocati, Canone Librorum Sacrorum, abrogata immersione in Baptismo, Matrimoniique impedimentis, quæ partim ipsi protestantes, sola Ecclesiæ autoritate, quam in aliis spernunt, tuti sequuntur.

Adoratio Sacratissimi Eucharistiæ Sacramenti, tametsi non semper æquè usitata fuerit, laudabili tamen pietate recepta est. Primi enim Christiani in omnibus quæ ad externam cultus demonstrationem pertinent, summa simplicitate utebantur, quæ quidem reprehendi non potest, intus enim animi vera pietate flagrabant. Cum verò paulatim refrigesceret zelus, necessarium fuit adhibere exteriora signa ritusque solennes instituere qui officii admonerent, ardoremque devotionis resuscitarent, præsertim ubi magna ratio aut occasio esset; nulla autem facilè major præberi Christianis potest quàm quæ se affert in divino

hoc Sacramento ubi Deus ipse nobis præsentiam assumti corporis præstat. Esti enim semper et ubique æqualiter adsit, substantia pariter et auxilio, tamen quia nobis impossibile est semper et ubique cogitatione expressa in ipsum dirigere mentem, et perpetua honoris signa dare, prudentiæ est in divino cultu ordinando, ut certa tempora, loca, causæ, occasiones designentur. Et cùm Deus assumserit humanum corpus in personæ suæ unitatem, ipse nobis peculiarem maximeque insignem adorandi occasionem præbuit; neque enim dubium est quin omnes rectè et congruenter adorarent apparentem visibili Christi forma Deum, idemque est ubi constaret adesse Christum corpore suo (nam Divinitas semper et ubique adest) etsi invisibili ratione; hoc autem certò utique constat evenire in Sacratissimo Sacramento (1). Itaque, si unquam, tum certè maximè conveniens fuit adorationem institui, rectèque adeò introductum est, ut in sacramento Eucharistiæ externi Christianorum cultùs quasi summum fastigium collocaretur, quod ad supremum etiam cultum Christianorum internum, hoc est divinum amorem inflammandum, et caritatem testandam atque nutriendam à Salvatore est institutum. Voluit enim nos Dominus, cum ultimæ voluntatis suprema mandata in novissima cœna daret, sui meminisse (ut solent

(1) Paginae XLIII M. S. L. hic finis imponitur.
(*N. Ed.*)

desiderare qui amant atque amantur) et nos invicem amare tanquam membra unius corporis sui cujus nos omnes participes fecit. Itaque Eucharistiâ semper usa est Ecclesia tanquam tesserâ unitatis, neque ad ejus mysteria quasi intimos Christianismi recessus, nisi probati purgatique admittebantur. Alios enim ne interesse quidem mysteriis fas erat. Adorasse autem et veteres constat, et sanè Ambrosius atque Augustinus illud psalmi « adorate scabellum pedum ejus » de adoratione Carnis Christi in mysteriis interpretantur.

Denique ex quo respectus paganorum cessavit, qui vel occuli mysteria, vel à quibusdam externis signis quæ poterant offendiculo esse infirmis, aut speciem paganismi dare, abstineri suadebat, placuit in occidente præsertim, ubi sane nec Saracenorum haberi rationem opus erat, ut quicquid in externo cultu exquisitissimum est, paulatim Sacramento Venerabili decerneretur. Hinc non tantùm ad elevationem ejus, consecratione facta, procumbi placuit, sed et constitutum est ut cum maximo honore, vel ad infirmos portaretur, vel alias circumgestaretur, ut in publica causa, vel alios subinde exponeretur, ut quotannis peculiari festo, cum maxima velut triumphantis Ecclesiæ lætitia, divinum pignus in terris coleretur. Atque hæc sanè convenienter recepta esse adeò manifestum est, ut Lutherani quoque adorationem in ipsa perceptione Eucharistiæ exhibeant, quanquam ul-

tra non progrediantur, quia extra usum manducationis corpus Christi sacramentaliter adesse non putant; sed à nobis supra ostensum est commentum hoc novum et incongruum esse.

Cum autem Ecclesiæ institutum improbant reapse vel abusus tantùm ipsi Ecclesiæ improbatos, vel suas quasdam imaginationes impugnant. Putant enim terrena symbola à Catholicis adorari; et cum fateantur substantiam panis ab adorationis objecto expressè excludi, quam Ecclesia planè abesse docet, tamen verentur ne saltem ipsæ species adorentur; præter quam quod incertam esse aiunt transsubstantiationem, sive quia ipsum dogma ipsorum opinione per se vacillet, sive quia potest sceleratus presbyter invalidève ordinatus, aut subtrahere voluntatem consecrandi, aut nihil agere. Verum scire debent ne in species quidem dirigi adorationem; neque enim panis albedo, sapor, figura, et reliqua accidentia in corpore Christi sunt tanquam in subjecto, neque de eo possunt prædicari et proindè cùm adoratio in Christum ipsum convertitur, minimè adoratur res aliqua minuta, rotunda, tenuis, albicans quæ panis qualitates habet, multò minùs ipsa albedo aut rotunditas. Etsi autem contingeret consecrationem revera non esse factam non ideò idololatria ulla committeretur, neque enim aliud adoratur aut aliter adoratur Christus Deus, sive caro ejus adsit, sive non adsit; et cùm nulla Christi adoratio superflua sit, nihil oberit si occasio adorandi quam præsentia corporis ejus

credita præbuit, falsa esset. Neque proinde illa quorumdam protestatione opus est, si tu Christus es adoro te, si non es, non adoro; præterquam enim quod tale quid per se intelligitur, atque intelligeretur si visibiliter Christus appareret, sciendum est illud album et minutum et paniforme non esse Christum, nec credi esse, nec adorari; quod si plebs aliquando de vero adorationis objecto in hoc sacramento non rectè edocta est, id graviter ferre Ecclesiam, et omnibus modis corrigendum censere dubium nullum est (1).

Superest ut Sacrificium Missæ explicemus quod in Eucharistiæ Sacramento contineri semper docuit Ecclesia. Est autem in omni sacrificio tum qui offert, tum quod offertur, tum causa offerendi. Offerens autem in hoc Altaris Sacramento est Sacerdos. Et quidem summus sacerdos est ipse Christus qui sese non tantùm semel in cruce obtulit, cum pro nobis pateretur, sed et perpetuò ad sæculi usque consummationem Sacerdotale suum officium exercet, et nunc quoque se Deo Patri pro nobis offert per ministerium Sacerdotis sive pres-

(1) Hic desinit Autographi Leibnitiani pagina XLIV. quam in M. S., ex religatoris oscitantia, immediatè subsequuntur, inverso numerali ordine, paginae XLVII ac XLVIII, male praepositae, paginis XLV et XLVI. Inde quoque nata in prima Editione Parisiensi magna rerum ac materiarum perturbatio, cui medendae corrigendaeque sedulo invigilatum est in praesenti hac nostra Editione.

(*N. Ed.*)

byteri. Diciturque, proindè in Scriptura Sacerdos in perpetuum secundùm ordinem Melchisedech, qui cum panem et vinum obtulisse dicatur, nihil manifestius esse videtur quàm sacrificium Eucharisticum in eo præfigurari, ipsa Scripturæ allegoria præeunte. Res autem oblata, sive Victima aut Hostia est ipse Christus cujus Caro et Sanguis sub specie Symbolorum utique immolationis atque libamenti officium subit; nec video quid hic desit ad veram sacrificii rationem. Quidni enim id quod sub symbolis præsens est Deo offerri possit, cum panis et vini species ad oblationem aptæ sint, et in his constiterit Oblatio Melchisedeci, et quod sub his in Eucharistia continetur sit omnium rerum pretiosissimum Deoque offerri dignissimum. Itaque hoc pulcherrimo invento Divina benignitas egestatem nostram juvit, ut afferre possimus aliquod munus quod Deus aspernari non possit. Et cum ipse infinitus sit, quicquid autem alias à nobis proficisci potest ad infinitam ejus perfectionem nullam proportionem habeat, nullum libamentum placando Deo par inveniri potuit quam quod infinitæ et ipsum perfectionis esset. Mirabili enim ratione fit ut Christus in hoc Sacramento, quoties consecratio fit, se nobis semper redonans, semper denuò offerri Deo possit; eoque modo perpetuam efficaciam suæ primæ oblationis, quæ in cruce facta est, repræsentet atque obsignet. Neque enim aliqua nova hujus sacrificii propitiatorii repetiti ad remissionem peccatorum efficacia est

efficaciæ Passionis superaddita, sed vis ejus in primi illius cruenti Sacrificii quod semel omnia consummavit repræsentatione atque applicatione consistit, cujus fructus divina est gratia, quæ ad illos pervenit qui tremendo huic sacrificio intervenientes oblationem cum Sacerdote dignè celebrant. Et cum præter remissionem æternæ pœnæ, et donationem meriti Christi in vitæ æternæ spem, multa alia à Deo salutaria petere possimus pro nobis aliisque vivis aut mortuis, et ex his quæ peti possunt potissimum sit mitigatio paternæ castigationis quæ omni peccato debetur, etiamsi pœnitens in gratiam receptus sit, utique manifestum est nihil in omni cultu nostro esse pretiosius et ad impetrandum efficacius quàm sacrificium hujus divini Sacramenti cui ipsum Corpus Domini præsens intervenit. Neque enim Deo gratius quicquam et cujus suavior odor sit, à nobis, si mundo corde ad hanc aram accedamus, immolari potest. Et præclarè Bernardus « totum quod dare possum, « miserum corpus istud est, et si minus est, » addo et corpus ipsius. »

Porro Sacrificium hoc, ipsa sacra Scriptura comparatione Melchisedeci cum Christo in (1) Ψalmo 110 et Epistola ad (2) Ebræos manifestè innuit, quemadmodum jam attigimus, ut de jugi Sacrificio Danieli memorato aliisque locis nihil

(1) Sic Autographus cum elemento *Ps.* graeco. (*N. Ed.*)
(2) Sic A. L. sine aspirativa H. (*N. Ed.*)

dicam; et sanè, conveniens erat religionem christianam sine Sacrificio non esse, et oblationem nostram in veteris Testamenti Sacrificiis tantum præfiguratam quemadmodum omnium dignissima et perfectissima est, ita et jugem ac perpetuam esse, cùm et summi Sacerdotis nostri officium Sacerdotale perpetuum esse in psalmo supra dicto insinuetur. Et verò veteres passim hoc ita interpretantur, et mundam quoque oblationem de qua Malachias loquitur, jam Justinus martyr et Ireneus ut de Augustino et posterioribus nihil dicam, Eucharistiæ accomodarunt. Denique innumera sunt loca sanctorum (1) Patrum quibus dicitur Christum quotidie in Sacramento populis immolari ut ait Augustinus incruentum sacrificium esse; quando id quod confectum est nominamus Corpus et Sanguinem Christi ut ait Cyrillus; in pane supersubstantiali simul esse holocaustum et medicinam ut ait Cyprianus. Quæque alia passim prostant.

Cum verò in honorem Sanctorum celebrari missæ dicuntur, hoc non cavillatoriè, sed ex mente dicentium interpretandum est. Nam uni Deo sacrificatur, unius Dei potissimum honor quæritur; nec Sancti nisi ut amici Dei coluntur. Interim Sancti alicujus utique honori datur, quod aliquando illo ipso tempore et loco potissimum, et singulariter celebratur Sacrificium, quo et laudes

(1) Hic terminatur pagina XLV M. S. L. *N. Ed.*

Sancti commemoramus, et preces atque intercessionem expetimus; quibus à Christi merito et oblatione omnis dignitas sua qualiscumque conciliatur; sacrificium ergò divinum non magis Sancto tribui dicendum est, in ejus festo aut in altari vel Basilica quæ ab ipso nomen habet, quam officium divinum quod in Electione aut Coronatione fit, Regi dicatum est, quamvis ad ejus honorem pertinere non negetur.

Porro cum jugis Sacrificii tanta sit dignitas atque utilitas receptum denique est, ut creberrimè Deo offerretur pro fidelium necessitatibus, etiamsi non semper (1) accederet dispensatio. Olim quidem omnes qui sacrificio intererant, etiam communionis participes fiebant; paulatim verò ad paucos redacta est communio (2), ex quo primæ pietatis fervore diminuto, merito timeri cœptum est ne crebrior perceptio et promiscua distributio venerationem diminueret, multisque peccandi occasionem faceret. Si enim nunc quoque omnes fideles post celebrata mysteria, ad mensam Domini accederent, quis dubitat plurimos indignè manducaturos. Nunc autem per intervalla temporum ad hanc Cœnam venientibus præparandi spatium datur, ne sine veste nuptiali reperiantur. Non ideò

(1) Hic in Autographo « *Communis* » sed statim expunctum ab auctore. (*N. Ed.*)

(2) Hic in M. S. « *Majoris reverentiæ causa* » sed mox calami ductu obliteratum. (*N. Ed.*)

tamen honori Divino aliquid detrahendum fuit, quia communicantes non semper habebantur. Quare ex quo Sanctissimum Sacrificium in omnibus Ecclesiis quotidiè celebrari laudatissima pietate institutum est, consequens fuit ut sufficere judicaretur perceptio offerentis Sacerdotis; atque hæc missarum quas privatas vocant, origo est, quarum fructu sanè maximo privari Ecclesiam, cum divini honoris detrimento, æquum non est (1). Nec quia diu illis caruit Ecclesia Christi, hodie cum summa offensione fidelium præclara instituta sunt abolenda, nec protinus ad veterem simplicitatem in externis redeundum est, nisi forte ab his qui intus primorum Christianorum pium ardorem sese præstare posse non temere confidunt. Quales utinam multi essent.

De aquæ admistione (2), de azymo aut fermentato, de lingua qua celebratur divinum officium (3), deque sacris cœremoniis piè introductis non est quod multa dicam. Constat enim de his statuendi potestatem penes Ecclesiam esse. Modo decor servetur, et eorum quæ submissè et lingua sacra dicuntur notitia et interpretatio fideli populo non

(1) Hic habet M. S. sed mox expunctum : *tametsi enim diù caruerit illis Ecclesia Christi, non ideò tamen laudabilibus.....* (*N. Ed.*)

(2) Sic Autographus. (*N. Ed.*)

(3) Hic prius in Autographo : *de variis ritibus additiis* sed statim ab Auctore expuncta (*N. Ed.*)

desit ; uti certè nunc nihil in eo genere desiderari potest ex quo complures libelli vernaculi prodiere, in quibus Canon Missæ et quicquid ad rem divinam pertinet, abundè explicatur (1).

Expositis controversiis potioribus quæ circa sanctissimam Eucharistiam motæ sunt, cæteris Sacramentis minore multò prolixitate defungi poterimus. Et quidem quæ ad Sacramentum Pœnitentiæ pertinent magnam partem attigimus, cum de remissione peccatorum et justificatione hominis diceremus. Semper enim in adulto, qui Deo reconciliatur opus est pœnitentia, sive cùm primum sacro lavacro initiatus in Ecclesiam recipitur, sive cum denuò maculatus per sacramentum absolutionis mundatur, cui peculiariter pœnitentiæ appellatio adhæsit. Est autem profectò magnum Dei beneficium, quod Ecclesiæ suæ potestatem dedit remittendi et retinendi peccata, quam Ecclesia per Sacerdotes exercet, quorum ministerium sine magno peccato contemni non potest. Eaque ratione et jurisdictionem Ecclesiæ confirmat Deus et munit, atque in refractarios armat, dum rebus ab ea judicatis executionem commodare promittit; magno schismaticorum malo qui Ecclesiæ autoritatem spernentes, et bonis ejus carere coguntur.

Porro utraque remissio quæ vel in Baptismo vel in Confessione fit, æquè gratuita est, æquè

(1) Hic terminus paginae XLVI Autògraphi Leibnitiani. (*N. Ed.*)

fide Christi nititur, æquè Pœnitentia in adultis indiget; sed hoc interest, quod illic præter ablutionis ritum, nihil à Deo peculiariter præscriptum est, hic verò mandatum est ut qui mundatus esse vult se sacerdoti ostendat, peccataque confiteatur, et subinde sacerdotis judicio aliquam castigationem subeat, quæ admonitionis alicujus loco in posterum esse possit. Et cùm Deus Sacerdotes constituerit medicos animarum voluit patere ipsis mala ægroti et nudari conscientiam; unde sapienter Ambrosio pœnitens Theodosius dixisse fertur « tuum » est pharmaca ostendere et miscere, meum susci- » pere. » Pharmaca autem sunt leges quas imponit Sacerdos pœnitenti, tum ut sentiat præteritum malum, tum ut vitet futurum, eaque satisfactionis nomine designantur, quia grata Deo hæc obedientia est sese castigantis, et pœnam temporalem mitigat vel tollit quæ alioqui à Deo expectanda esset. Totum autem hoc institutum divina sapientia dignum esse negari non potest, et si quid aliud, hoc certè in Christianâ religione præclarum et laudabile est, quod et Sinenses ac Japonenses sunt admirati; nam et à peccatis multos deterret confitendi necessitas, eos maximè qui nondum obdurati sunt, et lapsis magnam consolationem præstat, ut adeò putem pium, gravem et prudentem confessarium magnum Dei organum esse ad animarum salutem; prodest enim consilium ejus ad regendos affectus, ad animadvertenda vitia nostra, ad vitandas peccatorum occasiones,

ad restituendum ablatum, et reparandum damnum datum, ad dubia eximenda, ad erigendam mentem afflictam, ad omnia denique animæ mala aut tollenda aut mitiganda. Et cùm fideli amico vix quicquam in rebus humanis præstantius reperiatur, quanti est eum ipsa sacramenti divini inviolabili religione ad fidem servandam opemque ferendam adstringi? Quamvis autem olim, ubi major erat fervor pietatis, publica confessio et pœnitentia inter Christianos usurparetur, nihilominus ut infirmitati nostræ consuleretur placuit Deo ut per Ecclesiam ostenderetur fidelibus sufficere confessionem privatam apud Sacerdotem, adhibito silentii sigillo, quo magis confessio Deo facta ab omni humano respectu sequestraretur. Neque ideò minus divini juris erit confessio, quemadmodum statuit et præscripsit Ecclesia, licet circa modum ejus variatum esse diversis temporibus constaret. Nam multa Deus circa Sacramentorum suorum dispensationem Ecclesiæ suæ statuenda ordinandaque reliquit, non quod Ecclesia facere directè possit ut aliquid divini juris sit, sed quod Deus ipse conditiones quasdam et circumstantias eorum quæ divini juris sunt, ex Ecclesiæ dispositione, suspendit; ut exemplo impedimentorum matrimonii jam monuimus. Idem ergo circa formam judiciarii processus cujus exercendi potestatem, clavibus concessis, Christus Ecclesiæ dedit, rectè dicetur. Id ipsum enim de jure divino est ut absolutionem non consequatur qui Ecclesiæ judi-

cium contemnit, et quas illa conditiones sive in confitendo exigit, sive post confessionem imponit, negligere audet (1).

Hinc etiam in Pontifice Maximo et Episcopis potestas est statuendi casus reservatos qui à quovis sacerdote remitti non possunt, nisi in periculo mortis; et præscribendi canones pœnitentiales, et definiendi quantum opus sit ad sufficientem confessionem, ut singulares peccatorum circumstantiæ enumerentur; quibus legibus à confitente temere neglectis, utique etiam ob peccatum mortale novum atque adeò impœnitentiam, irrita absolutio esset.

Illa gravis quæstio superest, utrum ad Sacramentum Pœnitentiæ opus sit perfecta contritione, sive amore Dei super omnia, an verò attritio sufficiat; equidem in confesso est, quemadmodum et superius attigimus, eum qui actum amoris illius supremi, vel certè contritionem intuitu divini amoris exerceat, in quo votum sacramenti vel expressè vel virtualiter comprehendatur, etiam ante confessionem absolvi. Fatendum etiam est aliquam facilitatem majorem fidelibus à Sacramento ipso præstari debere, in qua potissimum Sacramenti hujus virtus consistit. Omnibus ergo expensis, rectissimè etiam ad Concilii Tridentini mentem dici posse videtur : quamvis attritio seu

(1) Cum verbo *audet* desinit pagina XLVII M. S. Leibnitiani. (*N. Ed.*)

imperfecta pœnitentia, quæ non amore Dei puro, sed metu pœnæ aut spe vitæ æternæ, aliisque ex causis similibus nata est per se ad justificationem perducere nequeat, superveniente tamen Sacramento accedere ipsam gratiam, hoc est radium infusum gratiæ divinæ caritatis qui contritioni æquivalet, et virtute meriti Christi peccata delet, ut adeò ratum maneat divino amore, sive is studio hominis à Deo excitato atque adjuto, sive peculiari Sacramenti, virtute obtineatur, ad justificationem pœnitentis opus esse.

Satisfactiones pro peccatis, quas quisque vel jussu Sacerdotis, vel spontanea pietate suscipit, duplicem vim habent; unam ut animæ medeantur, et prophylactica sint contra recidivam, alteram ut divinam castigationem mitigent, quæ sive in hac vita, sive postea ex justitiæ rationibus irrogatur. De quo pluribus dicemus in loco de purgatorio. Ac de his Satisfactionibus sapienter sanctus Gregorius M. (1) « qui se illicita meminit commisisse, à » quibusdam studeat licitis abstinere, quatenus » per hoc Conditori suo satisfaciat. » Huc etiam, ob cognationem argumenti, referri possunt castigationes et carnis mortificationes, aliaque exercitia aut opera utilia cum aliqua molestia juncta, non ob expiationem commissi delicti, sed simpliciter ob præventionem futuri, animæque emendationem suscepta. Quæ quidem non reprehendi sed

(1) Sic M. S. L. scilicet: Magnus. *N. Ed.)*

laudari et commendari debent; cum magnum fructum habeant et Deo placere luculentis Scripturæ testimoniis doceantur. Et sanè, non ineptè dicebant veterum Hebræorum Sapientes, quasi sepem aut aggerem legi circumdari debere, hoc est utiliter à licitis abstineri, ut à confinio illicitorum magis removeamur; et unumquemque sibi ipsi legislatorem rectè fieri, præscriptis quibusdam veluti formulis et observationibus sive cautionibus, tanquam custodiendæ innocentiæ munimentis. Abesse autem debet pharisaica opinio sanctitatis, nec in operibus nostris sed gratia ac misericordia Domini fiducia omnis nostra reponi debet. Quicquid enim boni præstiterimus, munus Domini et nostrum officium fuit, et quantacumque solutio nostra sit, imperfecta erit; quicquid enim nobis restat, adhuc Dei est. Atque hæc nunc quidem de pœnitentiæ Sacramento sufficere possunt.

De Unctione infirmorum, non est cur multis nunc disputemus. Verba habet Scripturæ Sacræ, interpretationem Ecclesiæ, cui pii et catholici homines tutò fidunt; nec video quid in eo more quem recepit Ecclesia reprehendi à quoquam possit. Si demus olim et donum sanationis sæpe affuisse, cujus usus nunc cum aliis extraordinariis beneficiis, stabilita Ecclesia, infrequentior factus est, semper tamen ne tunc quidem sanatos fuisse credendum est, qui ungebantur. Superest igitur saltem, hodieque, efficacia illa sanitatis perpetua et nunquam fallens, quæ ad animam ipsam bene

dispositam pertinet, atque à Jacobo Apostolo additur, quando hujus Sacramenti usum describit, et in peccatorum remissione ac fidei virtutisque munimento collocatur, quo nunquam magis opus est quàm in vitæ periculo ac terroribus mortis, ad ignea tela Satanæ tum maximè ingruentia, repellenda (1).

Sacramentum Ordinis sive Hierarchiæ Ecclesiasticæ est, quo officium et potestas Ecclesiastica sive Spiritualis, suis gradibus distincta, certis hominibus confertur, quorum ministerio utitur Deus ad Sacramentorum suorum gratiam dispensandam, hominesque alios docendos, regendos et in unitate fidei et obedientia caritatis retinendos, addita vi cujusdam jurisdictionis quæ in clavium usu potissimum comprehenditur (2). Pertinent autem ad pastorum Ecclesiæ Hierarchiam, non tantùm Sacerdotium et hujus preparatorii gradus, sed et Episcopatus, et ipse primatus Maximi Pontificis, quæ omnia divini juris esse credendum est. Quandoquidem Sacerdotes per Episcopum ordinantur, et Episcopus et maximè Is cui universalis Ecclesiæ

(1) Hic finis datus paginae XLVIII Autographi L.
(*N. Ed.*)

(2) In Autographo quaedam heic calami ductu mox obliterata legi adhuc facile possunt, ut sequitur : *Itaque ad hoc Sacramentum referri aliquo modo potest non tantum collatio Sacerdotii sed et Episcopatus. Tota autem Hierarchia unam quamdam personam moralem constituit per quam.....*
(*N. Ed.*)

cura commissa est, potestatem habet Sacerdotis munus moderandi ac limitandi, ut jus clavium in quibusdam casibus reservatis, non tantùm non licitè, sed nec validè exercere possit. Præterea Episcopus et super omnes qui OEcumenicus dicitur, ac totam Ecclesiam repræsentat, potestatem habet excommunicandi et privandi Sacramentorum gratia ligandique ac peccata retinendi, et rursus solvendi et recipiendi. Neque enim in clavium jure tantùm jurisdictio voluntaria continetur, quæ Sacerdotis est in Confessionali, sed et procedi potest ab Ecclesia in invitos, et qui Ecclesiam non audit, ejusque mandata quantum per salutem animæ potest, non servat, velut Ethnicus et publicanus haberi debet, et regulariter accedente ad terrenam cœlesti sententia suæ animæ malo vim Ecclesiasticæ potestatis experitur, cui Deus ipse accommodat quod in jurisdictione omni ultimum ac supremum est, hoc est, executionem.

Ut autem vis Hierarchiæ melius intelligatur, sciendum est omnem Civitatem sive Rempublicam adeòque et Ecclesiasticam considerari debere ut Corpus Civile, sive unam personam moralem. Id enim interest inter cœtum plurium, et unum corpus, quod cœtus, per se, ex pluribus unam personam non facit, corpus verò personam constituit, cui proprietates et jura varia competere possunt distincta à juribus singulorum; undè et jus corporis vel collegii in uno conservatur, cætus autem necessariò in pluribus consistit. Porro personæ sive

naturalis sive moralis natura est ut habeat aliquam Voluntatem, ut nempè sciri possit quid ipsa velit; itaque, si forma regiminis sit monarchica, Voluntas Monarchæ est Voluntas Civitatis; sin polyandrica sit, tunc alicujus collegii vel Concilii sive id ex aliquibus sive ex omnibus civibus constet, Voluntas, quæ sive per numerum suffragiorum, sive per alias certas conditiones cognoscitur, censetur Voluntas Civitatis esse.

Cum igitur Deus Optimus Maximus Ecclesiam constituerit in terris, tanquam Civitatem Sacram super montem positam, sponsam suam immaculatam, et voluntatis suæ interpretem, cujus unitatem per totum orbem caritate colligandam usque adeò commendavit, et quam audiri jubet ab omnibus qui Ethnicis aut publicanis æquiparari nolunt, consequens est ut modum constituerit quo voluntas Ecclesiæ, interpres voluntatis divinæ, cognosci possit. Et hunc jam tunc Apostoli ostendêre, qui corpus Ecclesiæ initio repræsentabant. Hi enim (1) Concilio Hierosolymis coacto, sententiam suam explicantes, inquiunt: Visum est Spiritui Sancto et Nobis. Neque hoc privilegium assistentis Ecclesiæ Sancti Spiritus Apostolorum morte cessavit, sed usque ad consummationem sæculi durare debet, atque in toto corpore Ecclesiæ per Episcopos tanquam Apostolorum successores fuit propagatum.

(1) Finis paginae XLIX M. S. L. (*N. Ed.*)

Quoniam autem non semper nec frequenter haberi potest Concilium, nam Episcopi populos quibus præsunt crebrò deserere non possunt, et tamen semper persona Ecclesiæ vivere ac subsistere debet, ut voluntas ejus possit cognosci, consequens fuit, ipso divino jure, et memorabilibus admodum Christi ad Petrum verbis (quando claves regni cœlorum specialiter commisit, pariter ac cum oves suas pascendas tribus vicibus emphaticè commendavit) insinuatum, atque in Ecclesia creditum est, ut unus inter Apostolos, hujusque successor unus inter Episcopos majore potestate exornaretur, ut per eum tanquam visibile Centrum unitatis, colligari corpus Ecclesiæ, provideri communi necessitati, convocari, si opus, concilium, et convocatum dirigi, et tempore interconciliari dari opera posset ne quid res fidelium publica detrimenti caperet. Et cùm Petrum Apostolum in principe orbis terrarum urbe Roma et Ecclesiam gubernasse, et martyrium subiisse, et successorem sibi designasse constanter veteres tradant, neque ullus alius Episcopus unquam ea ratione venerit, Romanum cæterorum principem merito agnoscimus. Itaque saltem illud certum esse debet in omnibus quæ moram Concilii Universalis non ferunt, aut Concilium Universale non merentur, interim eamdem esse Episcoporum Principis sive Pontificis Maximi potestatem, quæ totius Ecclesiæ (1), per eum excom-

(1) Duplicem heic Autographus exhibet lectionem, prio-

municari quemvis et restitui posse, eique omnes fideles veram debere obedientiam, cujus vis eò porrigitur ut quemadmodum juramentum servandum est in omnibus quæ cùm salute animæ servari possunt, ita et Pontifici Maximo tanquàm uni visibili Dei Vicario in terris sit obediendum in omnibus quæ sine peccato salvaque conscientia fieri posse ipsi, nosmetipsos interrogantes, judicamus; usque adeò ut in dubio, cæteris paribus, obedientia tutior sit censenda; idque faciendum est amore unitatis Ecclesiæ, et ut Deo in his quos misit obediamus. Quidvis enim libentius pati debemus, etiam cum magna jactura nostra, quam ut ab Ecclesia divellamur, et schismati causam præbeamus. Sed de primatu et autoritate Romani Pontificis posteà pluribus erit dicendum.

Hæc tamen omnia intelligenda sunt, salvo jure terrenarum potestatum quod Christus non sustulit; etsi enim Christiani principes non minus Ecclesiæ obedientiam debeant quam minimus quisque fidelium, tamen nisi ipso Jure regni aliter provisum actumque esse constet, Ecclesiastica potestas eo extendenda non est ut subditos in veros Dominos

rem quidem ut in textu supra; alteram vero quae superpositis verbis interlineariter sic se habet : « *interim succedere Pontificis Maximi potestatem potestati totius Ecclesiæ* » inter hasce sententias haesisse scribendo liquet clarissimum Leibnitium, ideoque voluisse utramque in M. S° integram subsistere. (*N. Ed.*)

armet; Ecclesiæ enim arma sunt lacrymæ et preces. Et hæc optima tutissimaque sæcularis atque Ecclesiasticæ potestatis collimitatio est, primitivæ Ecclesiæ exemplo, ut Deo ejusque ministris quidem, potiùs sit obediendum, terrenis tamen potestatibus non sit resistendum, sed si prava imperent, quidvis potius patiendum, dummodo sine certa fidei pernicie fieri possit (1). Nec diffiteor interim et principibus ac populis Christianis aliquam, eamque sanè maximam, debere esse curam Sacrorum, ita tamen ut nec manus arcæ admoveant, nec thuribulum cum Usia (2) capiant, sed auxilio suo juvent Ecclesiam quo melius puritatem atque unitatem servet, ac jure suo utatur. Quibus observatis, Imperium in Imperio, Sacrum in terreno sine permistione (3) ac perturbatione subsistet ac florebit. Quod ad ipsorum principum securitatem et subditorum fidem ipsâ Christianæ religionis disciplinâ magis stabilitam pertinere negari non potest (4).

De discrimine Episcopi et Presbyteri utrum et

(1) Restrictiva haec et summi momenti « *dummodo sine certa fidei pernicie fieri possit* » in margine Autographi, elementis nitidissimis, manu Leibnitii addita conspicitur, exarata jam propositione superiori, et ad modum complementi ipsius; ut M. S. cuilibet vel obiter inspicienti liquet. (*N. Ed.*)

(2) Sic A. L.; scilicet Osia Rege Judae. *N. Ed.*)

(3) Sic Autographus; scilicet: permixtione. (*N. Ed.*)

(4) Heic desinit M. S. L. pagina Numero L. (*N. Ed.*)

quatenus à jure divino proficiscatur, in Ecclesia quidem nulla magnopere dubitatio aut obscuritas est; protestantes verò non tantùm contra Ecclesiam contendunt, sed et inter se. Scimus enim Episcopales in Anglia et Scotia contra presbyterianos, autoritate tum Scripturæ tum veteris Ecclesiæ, divini privilegii prærogativam tueri. Et sanè discrimen Apostolorum ac reliquorum Discipulorum et Christus ipse instituit, et post ascensum ejus in cœlum, communis consensus ex magistri disciplina servavit, et Apostolos sibi successores Episcopos constituisse Ecclesia tenuit. Itaque Aërius quidam pro hæretico habitus est quod Episcopi et Presbyteri munera confudisset. Hieronymus tamen alicubi dicere videtur differentiam Episcopi et presbyteri ab Ecclesiastico esse instituto, magis consuetudine quam dispositionis dominicæ veritate; et scribit : Idem facere Episcopum quod presbyter facit. Alibi tamen limitationem adjecit : quid, inquit, facit, excepta Ordinatione, Episcopus, quod presbyter non facit. Fortasse igitur transigi cum Hieronymo potest, ut Episcoporum quidem autoritas seu gubernatio, qualis tunc erat et nunc quoque est ab Ecclesia recepta; potestas autem spiritualis ordinaria quæ potissimum in jure ordinandi consistit, ex Christi instituto, ut Apostolis ita Episcopis reservata esse intelligatur. Nam Confirmationis administrationem facilius subinde presbyteris concessam constat. Licet enim fingamus nihil Apostolica traditione contineri de potestate Episcoporum

excommunicandi presbyteros et ligandi hos quos presbyteri solverunt, etiam sine aliorum presbyterorum suffragiis, quia tamen Ecclesiæ potestas supra presbyteros divini juris est, hanc illa per Episcopos exercere posset et fortasse debuisset, neque enim alia commoda ratio apparet. Quod si igitur Hieronymum putaremus gradus quosdam in divino instituto agnovisse, et ubi, ex ejus sententia, Ecclesiæ autoritas ad divinæ traditionis complementum accedere debuit, institutum humanum appellasse, condonari ea libertas viro summo posset, qui tamen non temere imitanda est, et simplicius est dicere ipso jure divino ordinario Episcopum presbyterumque functionibus discerni. Cæterum quæ ad electionem nominationemque pertinent humana autoritate constitui possunt, modo id cum ratione et ex usu Ecclesiæ fiat.

Etsi autem jus divinum ordinarium pro certo habendum sit, multi tamen disputant quid fieri possit in summa quadam necessitate. Fingunt Christianum sive presbyterum tantùm, sive etiam planè Laicum ejici tempestate in littus insulæ remotæ, et multos ad Christum convertere, neque illi cum reliquo Christiano orbe communicandi copiam esse. Quæritur an Presbyter ordinare Presbyteros possit, ne ipso extincto Sacramentorum admodum ad salutem necessariorum beneficio careant novi Christiani. Et quidem Frumentium narrant apud Æthiopes quædam egisse ante Episcopatum quæ necessitate excusabantur, cum laicus esset. Quod

si igitur Apostolus gentis ne presbyter quidem ordinatus sit, quæritur an Ecclesia nova Deum implorante, spondere ille sibi aliisque, desuper presbyterii et connexorum Sacramentorum gratiam possit. Fuere enim quidam veterum quibus persuasum fuisse verisimile est, in necessitatis casu, non tingere tantùm sed et offerre posse Christianum quemvis, quemadmodum indicare videtur locus Tertulliani. Verùm mihi istas quæstiones privatim definire neque necessarium videtur neque tutum. Præstat supremam curam Ecclesiæ atque animarum Deo relinquere, cujus misericordia nullis limitibus circumscripta semper aget quod in summa fieri præstat. Interea tutissimum est à linea Ordinationis non discedere, quæ per Apostolorum successores, continua propagatione, gratiam ministerii ad nos usque deduxit (1).

Postremum superest Matrimonii Sacramentum quod ex primæva institutione atque destinatione Dei pariter et contrahentium esse unius viri atque unius feminæ conjunctionem inseparabilem Christus optimus divinæ legis interpres docuit (2). Nihilominus dispensatione divina in Veteri Testamento concessa est polygamia, sive ut uni viro multas si-

(1) Finis paginae LI. Manuscripti Leibnitiani. (*N. Ed.*)

(2) Hic, in Autographi Margine, calami ductu mox expunctum adhuc legi facile est : « *Cum etiam videamus non esse tantam multitudinem feminarum ut polygamia magnoperè usui esse possit.* » (*N. Ed.*)

mul uxores habere permitteretur; itemque potestas divortii, ut discedere à se invicem conjuges et aliud conjugium inire possent : Christus autem monuit hoc non nisi ob duritiem cordis hominum fuisse concessum, adeòque ex divina lege rectius intermitti. Meritò igitur in Ecclesia sublata est polygamia quam nulla hodie inter nos necessitatis ratio excusare potest. Sed quid dicemus de nationibus infidelibus, si quæ ad Christum converti possent indulgentia polygamiæ dudum inolitæ, eâque negatâ, vel solam hanc rationem tanto bono adhuc obstare appareret. Mihi quidem tutius videtur Pontifici Maximo eam rem definiendam relinquere. Illud tamen pronuntiare ausim, si Pontifici è re videretur concedere polygamiam regno Sinarum, siquidem ad Christi fidem ea ratione adduci possit (constat enim hanc Christianorum legem institutis ejus populi vetustissimis contrariam inter potissima fidei impedimenta illic censeri), nihil doctrinæ Christi adversum esse facturum. Ipsum enim, Dei nomine, salutem populorum curare convenit, quando nunc nova revelatio frustra expectaretur. Itaque, divino exemplo præeunte, rationeque habita cordis humani, non male, opinor, ob tantum bonum concederet hanc non intolerabilem Deo visam in ipsis sanctis imperfectionem, quando non tam novam legem tulisse hìc Christum quàm veterem rectè interpretatum esse constat.

De Divortio frequentiùs inter Christianos diffi-

cultates incidunt. Sæpe enim sive ob adulterium, sive ob alias graves causas necessitas conjugibus imponitur à se invicem discedendi. Et cùm difficile sit efficere ut se contineant, quæritur an, majoris mali vitandi causa, indulgere novum conjugium Ecclesia possit. Quidam intuitu humanæ infirmitatis faciliores se præbent, cum melius sit nubere quam uri, ne forte homines in æternæ salutis periculum incidant, si districtiùs prohibeantur conjugii usu. Alii saltem duas admittunt divortii veri causas, adulterium et desertionem, præsertim cum in adulterii casu verba Christi favere videantur. Plerique nullam rationem tanquam divina lege satis approbatam admittendam censent qua vinculum Matrimonii rati et carnali copula consummati ita dissolvatur, ut novi conjugii omnimoda, atque omni reprehensione carens, licentia fiat. Quorum hodiè potior est autoritas. Quoad indulgentiam tamen quam Deus in hoc genere præceptorum sibi suæque Ecclesiæ servavit, variavit pia antiquitas; nam ex Imperatorum Christianorum legibus constat fuisse permissa divortia etiam ab optimo imperatore Theodosio Magno, aliisque. Episcopos tamen aliquando desiderasse ut lege imperiali prohiberentur, patet ex Concilio Milevitano. Nihilominus metu incontinentiæ ipsa Ecclesia aliquid in hoc genere sæpe indulsit, et ut Concilia Elibertinum (1), Triburiense, atque alia quæ Gratianus citat, ta-

(1) Sic Autographus. (*N. Ed.*)

ceam, ipse Ambrosius vir Sanctissimus, viro, inquit, licet ducere aliam si dimiserit uxorem peccantem. Et notum est quid rescripserint Zacharias et Gregorius Pontifices Romani (1).

Nihilominus prævaluit tandem severior Augustini sententia ad id contendens quod rectius et melius est ; eamque in Milevitano Concilio expressam et praxi Ecclesiæ roboratam ipsa Synodus Tridentina denique nonnullis etiam verbis retentis, confirmavit, cujus ita habet Canon : « si quis » dixerit Ecclesiam errare cum docuit et docet » (juxta Evangelicam et Apostolicam doctrinam) » propter adulterium alterius conjugum, Matri- » monii vinculum non posse dissolvi, etc., Ana- » thema sit. » Ubi tamen temperamento Synodus usa est, ut non eos damnaret qui contrarium sensere, quales fuere viri magni complures, sed tantum eos qui Ecclesiam hic errare dicerent; quorum pertinaciæ meritò dicitur Anathema. Hoc tamen non ita accipiendum esse arbitror, quasi Ecclesia, quæ etiam ob maximas rationes polygamiam indulgere posset, divortium non posset; sed hoc statuitur secundum expressam Christi sententiam, divortium non minus quam polygamiam

(2) Heic in M. S. sed mox ab ipso Auctore expunctum adhuc legi potest « *quum hic ad Bonifacium consulentem, si » ob causam supervenientem consuetudo castitatis impediatur, » si mulier infirmitate correpta debitum reddere non valeat, ma- » ritum si continere se nequeat, nubere posse.* » Hac ultima voce *posse* terminatur Autographi pagina LII. (*N. Ed.*)

divinæ legis primævæ scopo contrarium esse, quæ tantùm duos colligat in carnem unam, et quod Deus conjunxit, non vult ab homine separari; ita tamen ut ipso Christo teste, ob duritiem cordis aut infirmitatem humanam, præeunte divino exemplo, ex magna ratione vel necessitate dispensatio concedi possit, quemadmodum circa votum dispensari potest. Nam cùm multò majora Ecclesiæ christianæ dederit Deus, non est putandum aliquid ad salutem animarum utile aut necessarium in hoc genere negasse, aut minorem ei potestatem reliquisse quam veteribus concesserat, ante Christi adventum, licet voluerit ut majore cautione Ecclesia Novi Testamenti hoc suo jure uteretur, omnique conatu fideles à pharisaicis observationibus litteræ, ac justitia exteriore, ad majorem interioris pariter atque exterioris hominis puritatem, ac verum sensum divinæ legis à se, tum in aliis capitibus, tum circa naturam matrimonii explicatum revocaret. Scire enim debent Fideles etiam tolerabilia quædam sibi, quantum licet, vitanda esse, si vitam Christiana sanctitate dignam vivere velint.

Itaque præstat in his omnibus Ecclesiæ judicium sequi, et potestatem agnoscere, quæ etiam circa impedimenta matrimonii elucet. Proinde, si olim Pontifex Maximus Henrico VIII, Angliæ Regi, etiamsi constitisset primum cum Catharina matrimonium fuisse ob Antecessoris sui dispensationem validum, divortii facultatem et novi cum

Anna conjugii jus indulsisset, eaque facilitate Regnum Ecclesiæ conservasset, vel nunc Pontifex Sinense Imperium in fidem reciperet, permissa polygamia, quæ sine maxima rerum conversione in tanto populo subitò aboleri non posset; vel etiam cum Pontifex in gradibus à Deo et Ecclesia regulariter prohibitis dispensationem ex gravi causa concedit, non puto, sine temeritate, vel dispensandi jus negari, vel concilium ejus reprehendi posse. Licet enim protestantes Ecclesiæ potestatem circa interpretationem divinæ legis ac dispensationem Sacramentorem in dubium revocent, et speciatim contendant Matrimonia in gradibus omnibus, cap. 18° et 20° Levitici et cap. 27° Deuteronomii prohibitis, esse contra jus divinum indispensabile, quia Deus pronuntiat se gentes propter incestas illas conjunctiones punire. Attamen, cum Deus ipse ostenderit quosdam gradus, aut his pares, indulgentiam recipere, ut quando eamdem duobus fratribus successivè copulari etiam jubet, ut taceam quod Jacobum duas sorores simul ducere permisit, Ecclesia meritò judicavit omnes gradus, præter primum, dispensationem ex causa, hodieque, recipere posse, quæ quanta esse debeat, Rectorum Ecclesiæ et dispensationem petentium conscientiis permissum est. Eadem Ecclesia etiam nova impedimenta statuere potest, quæ contractum Matrimonii irritum faciant, quod etiam alicubi sibi sæcularis potestas tribuit; undè, lege in Gallia lata, matrimonia liberorum invitis

parentibus contracta censentur ipso jure nulla; quia scilicet, consensus legitimus contrahentium quasi materia Sacramenti est, quis autem legitimus sit à legibus civilibus pendere videatur. Cæterum, jure divino, ad validitatem Matrimonii requiri consensum parentum nuspiam extat, tametsi is sine gravi peccato non negligatur (1).

Cæterum etsi Matrimonium sit sacramentum, et irreprehensibile censeri debeat, fatendum tamen est ob manifestas rationes, et consensum populorum, et verba expressa Scripturæ sacræ plus laudis habere cœlibatum castè servatum. Nam et mens solutior est ad cœlestium rerum contemplationem, et animo ac corpore integro atque mundo à libidine et carnali affectu, purius digniusque sacra tractantur. Itaque, paulatim eò contendit ac tandem pervenit Ecclesia maximè Occidentis ut sacerdotes cœlibes essent. Nam Oriens indulgentior in eo genere fuit. In ipso etiam Occidente res magnam habuit difficultatem, præsertim cùm multi reapsè ostendant se dono continentiæ carere; undè innumerabiles querelæ, partim ipsorum clericorum, partim populorum natæ sunt. Et pii atque Catholici principes apud Pontificem Maximum et Synodum Tridentinam vehementer flagitarunt conjugia sacerdotum permitti; magnæ tamen rationes fuere, quibus hactenus impeditum est quominus indulgendi voluntas effectum sorti-

(1) Finis paginae LIII Autographi. (*N. Ed.*)

retur. Atque hæc quidem divinæ Providentiæ relinquenda sunt, quæ opinione nostra citiùs viam ac rationem melioris successus ostendere potest ad restituendam Ecclesiæ pacem, et causas querelarum tollendas. Intereà æquum est ut protestantes considerent quàm multa in rebus humanis sint ferenda, quibus remedium statim adhiberi non potest; neque ob hominum improbitatem aut difficultatem temporum, accusandos esse Ecclesiæ Rectores. Ipsi autem Clerici ac Religiosi sibi firmiter persuadere debent ad castitatem servandam, vix alia re opus esse solere quam vitatione otii atque malarum occasionum, et seria cujusque voluntate cujus gratiam Deus devotè invocatus nemini negat.

De votis continentiæ, paupertatis aut obedientiæ, idem dicendum est, ad servandam promissionem Deo factam tantùm opus esse bona voluntate; itaque sine gravissimo peccato Voti Religio violari non potest; Ecclesiæ, tamen, sua potestas ob graves causas ipsiús Dei nomine dispensandi vel remittendi obligationem vel commutandi integra est. Intereà, quia Mens humana multis infirmitatibus laborat, ideò in religiosis societatibus opus est prudentissima directione superiorum et magna caritate fratrum, ut suavibus remediis ægritudini animorum occurratur, ac piis gratisque occupationibus tentationes excutiantur. Quoniam verò sæpè oscitantia eorum ad quos ea res pertinet, multi abusus irrepunt, et passim contingit

sine divina vocatione per errorem aut fraudem illaqueari simplices, immaturos, imperitos; superiores autem esse dyscolos, negligentes, superbos; socios verò duros, acerbos, morosos, invidos, ambitiosos, et interdum hos pariter atque illos esse dissolutos, improbos et mali exempli; mirum non est tot animas etiam in religiosorum societatibus, ubi pacem spiritus sperare debebant, in summis inquietudinibus atque malis versari, ac sæpe sine solatio perire, instrumentis salutis in exitium versis, quo nihil est miserabilius. Orandus itaque Deus est ut bonos ac prudentes det Rectores Ecclesiæ suæ, et quos officio suo et munere dignos dedit, diu conservet atque virtute ex alto confortet, tum ut intelligere possint quibus potissimùm malis laboret Ecclesia, et quibus remediis sit opus, tum ut satis virium et constantiæ habeant ad superanda impedimenta quæ hominum carnalium licentia et improbitate, aut male zelozorum imprudentia objiciuntur. Interea manet verissimum, quod superius alia occasione disseruimus, ritè ordinata Ecclesiæ velut castrorum acie, distinctisque officiis, sollicitudinibus atque occupationibus clericorum et religiosorum, si institutionum leges serventur, nihil pulchrius, nihil præstabilius, nihil denique ad Divinam gloriam, ad lucrum animarum, ad exercendam caritatem efficacius excogitari facile posse.

Finita tractatione de Christianis Officiis, Cultuque Divino et Sacramentis, superest ut novissima

quoque attingamus, sive futuram vitam. Pessima quorumdam (ex Antitrinitariis imprimis) sententia est animam quoque humanam sua natura esse mortalem, nec nisi ex gratia subsistere; et post hominis mortem dormire animas ipsas omnis perceptionis cogitationisque expertes, in die demum judicii resuscitandas. Sed philosophia vera pariter et revelatio contrarium docent. Nam anima nostra est substantia quædam, nulla autem substantia, nisi per miraculum annihilationis penitus interire potest, et cum anima careat partibus, ne dissolvi quidem poterit in substantias plures; itaque naturaliter immortalis est anima; præterea, semper actu cogitat, nam et hoc pro certo habendum est nullam substantiam in natura rerum dari quæ vel uno momento penitus sit otiosa, atque actione passioneque destituta. Omnis autem animæ actio passioque cogitationem involvit. Hoc unum tantùm ex peculiari Dei ordinatione est, et ad Providentiæ supremæ rationes pertinet quod anima separata memoriam atque conscientiam rerum prioris vitæ retinet, ut præmii ac pœnæ capax esse possit. Interea de loco natura et functionibus animarum separatorum pauca (1), asseri possunt, præter id quod Deus per Scripturam Sacram aut Ecclesiam suam nobis revelavit (2).

(1) Hic, in M. S. « *cognoscuntur* » prius scriptum, moxque tractu calami expunctum. (*N. Ed.*)

(2) Hic in Autographo, sed mox atro signo notatum: « *Omnis anima quae in vera caritate obit.* » (*N. Ed.*)

Quotiescumque anima è corpore discedens in statu est peccati mortalis, adeòque male affecta erga DEUM, spontè quadam sua (quemadmodum pondus semel abruptum neque ab externa causa denuò retentum atque exceptum) in exitii barathrum delabitur, atque à DEO abalienata sibi ipsi damnationem irrogat, quemadmodum et supra attigimus. Usque adeò ut pii quidam viri sentiant tantum esse damnatorum odium erga DEUM ut nolint ad gratiam ejus confugere, ac vel ideò æternam sibi infelicitatem accersant prorogentve, eòque minus mirari debemus justi judicis severitatem, neque ad Origenis clementiam devenire necesse est, qui illud Pauli mysterium quo omnis Israel salvus fore dicitur, pro suo arbitrio interpretatus, omni denique creaturæ divinam misericordiam indulget. A qua sententia fatendum est etiam alios viros sanctos non fuisse penitus alienos, imprimis Gregorium Nyssenum; ipse Hieronymus, etiam quando velut coactus contradicit, molliùs loquitur, atque eò saltem inclinat ut impiorum, tamen Christianorum, opera sint igne probanda et purganda, mixta clementiæ judicis sententia, quasi scilicet nullus saltem Christianus æternum perire possit; sed hæc vel condonanda sunt summis viris, vel in melius interpretanda.

Quicumque autem moriuntur (1) DEO amici,

(1) In Autographo prius: « *bene affecti erga* DEUM, » sed mox expunctum. (*N. Ed.*)

hos æternam felicitatem manere quæ maximè in divinæ pulchritudinis fruitione consistit, ex Scriptura sacra manifestum est. Scio à quibusdam heterodoxis (1) visionem Dei beatificam in dubium vocari, sed sine causa; jam tum enim Deus est lumen animæ, unumque objectum immediatum externum intellectus nostri, sed nunc omnia videmus velut in speculo, quasi radio cogitationis per corporeas qualitates reflexo aut refracto; unde confusæ sunt cogitationes nostræ. Tum demum verò cum distincta nostra notitia erit, potabimus fontem Rerum, ac Deum (2) facie ad faciem intuebimur. Cum enim Deus sit ultima rerum ratio, ideò tunc utique videbimus Deum cum cognitio erit à priori, per causam causarum, quatenus demonstrationes nostræ neque hypotesibus indigebunt neque experimentis, et rationes reddere poterimus usque ad primitivas veritates.

Difficilis quæstio multis visa est, utrùm animæ ante diem judicii ad beatitudinem aut etiam miseriam æternam perveniunt. Constat Johannem xxii Pontificem aliorsùm inclinasse, ut antiquiores taceam, et sanè videri possit; hoc admisso, supervacuum fore judicium illud cujus forma à Christo describitur, nec eos qui damnandi sunt,

(1) In Autographo prius « *Calvinianis* » expunctoque rescriptum *heterodoxis*. (*N. Ed.*)

(2) In M. S. : « *à facie ad faciem* » lapsu calami ut liquet. (*N. Ed.*)

quicquam allegare posse, tanquam ad excusationem sui profuturum, si negotium omne dudum transactum est, nulla mutandi spe. Verum res ipsa ostendit Christum ibi mentem suam expressisse ἀνθρωπολογικῶς, (1) et cujusque conscientiam in suprema illa die, cùm animabus reddentur corpora, pro accusatore ac judice pariter ac pro reo verba facturam. Interea fateor scripturæ locis addendum esse quod magis consentaneum est traditioni Ecclesiæ ad hanc controversiam, pariter ac multas alias similes, definiendas.

Limbum infantum seu locum ubi animæ solam pœnam damni, non verò pœnam sensûs patiantur, non ausim improbare, cùm in Ecclesia passim defendatur à viris summæ doctrinæ ac pietatis, ac justitiæ divinæ satis consentaneus videatur. Neque enim illos laudare possum, qui, quemadmodum ipsi nil nisi extrema norunt, ita etiam Deum facere arbitrantur.

Resurrectio corporum inter difficiliores Christianæ fidei articulos censetur, et finguntur nonnulli casus quos putant inexplicabiles. Ponunt Cannibalem anthropophagum toto vitæ tempore humanis carnibus fuisse nutritum, et quærunt quid illi corniculæ superfuturum sit, quando suas repetituras venerit olim grex avium plumas, hoc est, quando caro cujusque ad pristinum dominum redibit. Verum sciendum est non illud ad essentiam

(1) Latine : modo loquendi humano. (*N. Ed.*)

unius cujusque corporis pertinere quod ei unquam unitum fuit; certum est enim corpus nostrum perpetuò permeari, accipereque et amittere partes; et, si omnia nobis reddenda essent quæ nostra fuere, nos millecuplo et multo amplius fore majores quàm sumus. Itaque dici posset in unoquoque corpore esse quemdam substantiæ florem, cujus natura etiam ex Chymicorum placitis illustrari posset, qui inter tot mutationes servetur, et pro ut nascendo cuique obtigit, semper subsistat, neque aut alimentis augeatur aut transpiratione minuatur, quamquam in infantibus contractus, in adultis per majorem assumtitiæ et variabilis materiæ massam expandatur; quod si concedatur et illum dissipari, tamen cum efficacia ac virtute quasi seminali, non verò mole valeat, sine aliorum detrimento cuique poterit reddi. Itaque Anthropophagus ille retinebit suum tantùm, quemadmodum et illi quos devoravit, nulla eorum confusione quæ cuique propria per universam corporis molem diffusa et à superadditis atque in perpetuo fluxu positis distincta Deus assignavit. Verum etiam sine tali hypothesi casus solvi posset, si intelligamus Anthropophagum qui sola humana carne vixit, de singulis aliquid, nullo ipsorum detrimento, posse tanquam suum retinere, satis enim monuimus non omnia cuique reddi quæ ad corpus ejus unquam pertinuere (1).

(1) Finis paginae LVI Autographi Leibnitiani. (*N. Ed.*)

Sed his missis, veniamus ad vexatissimam quæstionem de Purgatorio, sive pœna temporali post hanc vitam. Protestantes enim sentiunt eorum qui moriuntur animas statim aut ad æternam felicitatem pervenire aut in æternum damnari. Itaque preces pro mortuis tanquam supervacuas rejiciunt, aut ad inania vota reducunt, qualia etiam de rebus præteritis et transactis consuetudine potius humana quam ulla utilitate concipiuntur. Contrà, vetustissima Ecclesiæ sententia est orandum esse pro mortuis, et mortuos precibus juvari; et eos qui ex hac vita discesserunt, etsi in gratiam per Christum à Deo recepti, remissa æterna pœna hæredes vitæ æternæ effecti sint, subinde adhuc pro peccatis castigationem aliquam paternam sive purgationem pati, præsertim si hanc labem in hac vita non satis diluerunt. Et huc accommodârunt alii verba Christi de solvendo novissimo quadrante, et quod omnis caro igne salietur; alii locum Pauli de his qui fundamento inædificaverunt lignum, fœnum, stipulam, et salvi erunt quasi per ignem; alii locum de Baptismo pro mortuis. Sancti Patres variant quidem circa purgationis modum, alii enim animas certo in loco aliquandiu (quod nonnulli extenderunt usque ad diem judicii, aliqui etiam ultra) detineri, ibique ad tempus purgari sunt arbitrati. Castigationis modum alii in igne corporeo collocarunt, nonnulli in igne tribulationis, quo inclinavit aliquando Augustinus, et hodie quidam ex Græcis. Et nonnulli verò putarunt ignem pur-

gantem eumdem esse cum igne Gehennæ, alii vero separatum. Fuere etiam qui purgatorium peculiariter collocarunt in tempus resurrectionis, ubi omnibus etiam sanctis transeundum sit per ignem, sed eos tantùm amburendos et detrimentum passuros, quorum opus ita male compositum sit ut ardere possit. Quicquid hujus sit, plerique omnes consenserunt in castigationem paternam, sive purgationem post hanc vitam, qualiscumque ea esset, quam ipsa animæ ab excessu ex corpore illuminatæ, et conspecta tum inprimis præteritæ vitæ imperfectione, et peccati fœditate maxima tristitia tactæ, sibi accersunt libenter, nollentque aliter ad culmen beatitudinis pervenire. Voluntariam enim esse purgatoriam hanc afflictionem recogitantis acta sua animæ, præclari multi viri notarunt, et inter cæteros illustris est (1) Granatensis locus, qui Philippo II, in novissima ægritudine, magnam consolationem attulit, (2)

(1) Hic in Autographo : *Ludovici*, sed mox calami ductu obliteratum. *Ludovicus* a patria dictus *Granatensis*, e Dominicanorum familia vir hispanus, insignis virtutibus et Asceticis scriptis ; obiit anno Christiano 1588, aetatis suae 84. (*N. Ed.*)

(2) Suspensivo isto commate terminatur ultima Autographi linea, quae est nona post quadragesimam, paginae LVII ; cujus reliquum, id est pars circiter quinta, album plane calamoque intactum remansit, unde patet *Leibnitium* hanc suam elucubrationem reliquisse imperfectam. (*N. Ed.*)

EXPLICIT DEO IUVANTE FELICITER.